

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ "ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ."

ΑΘΗΝΑΙ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ - ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1940 ΔΡΙΘ. 17.

ΔΥΟ ΛΕΞΕΙΣ

Τὸ θέμα εἶναι ἐπίκαιρον. Δὲν ἀναφερόμεθα εἰς τοὺς βομβαρδισμοὺς καὶ τοὺς τορπιλλισμοὺς καὶ ὄλην ἐκείνην τὴν τραγικὴν ἐπικαιρότητα τῶν πολεμικῶν ἀνακοινωθέντων. Εἰς ἄλλο θέμα ἀναφερόμεθα. Ἡ οἰκογένεια, αὐτὴ εἶναι ἐπίκαιρος καὶ πάλιν καὶ αὐτὴ ἀπασχολεῖ τὸν πολιτισμένον ἄνθρωπον, ὁ ὅποιος καταδέχεται καὶ πάλιν νὰ ἐνθουμηθῇ τὴν ὑπαρξίν της—ἢ, ἴσως, τὴν ἀνυπαρξίαν της!

Ἀλήθεια! Τόσον καιρὸν ὁ πολιτισμὸς εἶχε διαγράψει τὸ θέμα «οἰκογένεια» ἀπὸ τὴν ἡμερησίαν διάταξιν τῶν οἰωνδῆποτε συζητήσεων—ἀπὸ τῶν συζητήσεων τοῦ δρόμου, μέχρι τῆς συνομιλίας τῶν σαλονιῶν. Οἰκογένεια! Πραγματικότης, βέβαια, τὴν ὁποίαν, ὅμως, ὁ καθὼς πρέπει «προοδευτικὸς» ἄνθρωπος δὲν ἔχει στὸν νοῦν του. Τὴν ξεχνᾷ, ὅπως, περὶπου, ξεχνᾷ τὰ φερετροποιεῖα!

Βλέπετε, ἡ οἰκογένεια ἐπιφέρει δεσμεύσεις. Ἀντιτίθεται εἰς τὴν περὶφημον αὐτὴν ἐλευθερίαν τὴν ὁποῖαν τὸ ἄτομον εἰς τὸν ἄκρατον ἀτομικισμὸν θέτει ὡς τὸ νόημα τῆς ζωῆς. Δεσμεύεται ὁ ἄνδρας—«παντρεμμένος ἄνθρωπος πιά, δὲν σοῦ ἐπιτρέπεται...»—δεσμεύεται ἡ γυναῖκα—ἄχ, τὰ φοβερά δεσμὰ τοῦ γάμου διὰ τὴν γυναῖκα!—δεσμεύονται οἱ γονεῖς, ποὺ δὲν χαίρονται τὴν ζωὴν, ἐξ αἰτί-

ας τῆς φροντίδος διὰ τὰ παιδιὰ, δεσμεύονται τὰ παιδιὰ, τῶν ὁποίων ἡ σφριγῶσα νεότης σφαδάζει κάτω ἀπὸ τὸν ζυγὸν τῆς γεροντικῆς αὐθαιρεσίας τῶν γονέων, τέλος πάντων, ἡ οἰκογένεια ἐθεωρήθη ὡς ὁ ἔχθρὸς ὑπ' ἀριθμ. 1 τοῦ πολιτισμοῦ!

Καὶ τὰ ἀντίδοτα κατὰ τῆς οἰκογενείας, ἀντίδοτα ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς, διεδόθησαν μὲ ζῆλον καὶ φανατισμὸν. Καί, πρῶτ' ἀπ' ὅλα, ἡ προπαγάνδα διὰ τὸ διαζύγιον, ἔδωσε κί' ἐπήρε καὶ αὐτὴ, καί... δὲν στερούμεθα καὶ εἰς τὸν τόπον μας, κάποιας σχετικῆς πείρας τοῦ παρελθόντος!

*

Καὶ ἐπειδὴ ἡ πείρα δὲν εἶναι καὶ τόσον ἐνθαρρυντικὴ, καὶ ἐπειδὴ ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ κοροϊδεύῃ τὸν ἑαυτὸν του, ἀλλ' ὄχι ἐπ' ἀπειρον, καὶ ἐπειδὴ ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ κλείνῃ τὰ μάτια μπροστὰ εἰς τὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ ἔρχεται ἐποχὴ ὅπου ἡ πραγματικότης φανερώνεται καὶ εἰς τὸν τυφλὸν ἀκόμη, καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐποχὴ αὐτὴ ἦλθε... ἡ οἰκογένεια ἐφάνηκε πάλιν στὸν ὀρίζοντα! Ἀκόμη καὶ ὁ πολιτισμένος μοντέρνος ἄνθρωπος ἠναγκάσθη νὰ ἐνθουμηθῇ τὴν ὑπαρξίν της, (ἢ μᾶλλον τὴν ἀνυπαρξίαν της).

Ἐπροσέξατε, τί ἔγινεν εἰς τὴν

Γαλλίαν! Ἡ οικογένεια κατέστη τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ τρία συνθήματα, ποὺ πρόκειται τώρα νὰ ὑπαγορευθοῦν τὴν νέαν ἐργασίαν. Θὰ γίνῃ ἡ ἐργασία αὐτή; Θὰ ἐπιτύχῃ; Δὲν προφητεύομεν τίποτε. Παρατηροῦμεν μόνον, ὅτι ἡ τόσον ντεμοντέ λέξις ἔγινε πάλιν τῆς μόδας—εἰς τὴν πατρίδα τῆς μόδας!

—Τώρα τὰ θυμηθήκατε λοιπὸν αὐτά; Τώρα ξυπνᾶτε;

—Τώρα μόλις, ἀπαντοῦν. Τώρα μόνον! Δυστύχημα, βέβαια, ἡ ἀργοπορία, ἀλλὰ κάλλιον ἀργὰ παρά ποτέ! Ἄργα, βέβαια, τὸ ἐνθυμούμεθα, ἀλλὰ εἶναι, ἄρα γε, πολὺ ἀργά, τόσον ἀργά, ὥστε νὰ εἶναι ἀδύνατος ἡ ἐπανόρθωσις τῶν καταστροφῶν ποὺ ἔγιναν εἰς τὸ παρελθόν;

*

Πολὺ ἀργά... ἔ, βέβαια, ποτέ δὲν εἶναι «πολὺ ἀργά», ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὅτι δὲν πρέπει νὰ γίνῃ προσπάθεια πρὸς ἐπανόρθωσιν τοῦ κακοῦ. Ἄλλὰ... εἶναι πολὺ ἀργά, ἐν τῇ ἐννοίᾳ, ὅτι δὲν ὑπάρχει πλέον περιθώριον χρόνου διὰ νέους ἀνοήτους πειραματισμοὺς τῆς ἀνθρωπότητος.

Καὶ τοιοῦτος ἀνόητος πειραματισμὸς θὰ ἦτο ἡ προσπάθεια νὰ ἔχωμεν καρπούς, χωρὶς νὰ ἔχωμεν τὰ φυτὰ ποὺ τοὺς παράγου. Νὰ ἔχωμεν εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα, χωρὶς νὰ ἔχωμεν τοὺς παράγοντας ποὺ ὀδηγοῦν εἰς τὰ ἀποτελέσματα αὐτά. Νὰ ἔχωμεν οικογένειαν, χωρὶς νὰ ἔχωμεν ἐκεῖνο, ποὺ καθιστᾷ δυνατὴν, ποὺ δημιουργεῖ τὴν οικογένειαν!

Καὶ τώρα... τώρα πάλιν θὰ τὰ χαλάσωμε μὲ τὸν ἀναγνώστην ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος—ὄλα κι' ὄλα!—θέλει νὰ εἶναι πιστὸς ὀπαδὸς τοῦ ἀρνητικοῦ ὀρθολογισμοῦ. Ἔως ἐδῶ ὁ ἀναγνώστης μας αὐτὸς θὰ μᾶς παρηκολούθησεν, ἐλπίζομεν, χωρὶς δυσκολίαν.

Μάλιστα, ἡ περιφρόνησις τῆς οικογενείας ἦτο μία τρέλλα. Μάλιστα, τὴν τρέλλαν αὐτὴν τὴν πληρώνουν ἀκριβᾶ, ὅσοι τὴν ἐπῆραν σύμβουλων τῶν, ἄλλως τε τὸ πρᾶγμα φαίνεται. Πίσω εἰς τὴν οικογένειαν λοιπὸν! Τώρα, ὁμως, ἐρωτᾷ, ποὺ μᾶς λέτε περὶ ἐκείνου ποὺ καθιστᾷ δυνατὴν, ποὺ δημιουργεῖ τὴν οικογένειαν... ποὺ θέλετε νὰ καταλήξετε λοιπὸν;

—Ποῦ θέλομεν νὰ καταλήξωμεν! Ἄλλὰ, φίλτατε, θέλομεν νὰ καταλήξωμεν... μὰ ποῦ ἄλλοῦ παρά εἰς τὴν ἀρχὴν; Διὰ νὰ ἔχωμεν κατάληξιν, πρέπει νὰ ἔχωμεν ἀρχὴν. Καὶ διὰ νὰ ἔχωμεν οικογένειαν πρέπει νὰ ἔχωμεν πρῶτα-πρῶτα ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι νὰ ἐμφοροῦνται ἀπὸ.....

Τώρα τί νὰ κάμωμεν, φίλε ἀντιρρησία, διὰ νὰ μὴ σὲ κακοκαρδίσωμεν, διὰ νὰ μὴ βάλωμεν, εἰς τὴν θέσιν τῶν ἀποσιωπητικῶν, τὰς δύο λέξεις ποὺ σὲ ἐνοχλοῦν ἀκόμη κάπως; Θὰ ἐλέγαμεν, ὅτι διὰ νὰ ἔχωμεν οικογένειαν πρέπει πρῶτα-πρῶτα νὰ ἔχωμεν ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι θὰ ἐμφοροῦνται ἀπὸ χριστιανικὴν πίστιν. Σὲ ἐνοχλοῦν ὁμως αὐταὶ αἱ λέξεις. Ἔστω! Διαγράφονται δύο λέξεις, λοιπὸν! Σεῖς τί θὰ γράψετε εἰς τὴν θέσιν τῶν;

Ἔ, ὄχι, τὰ ἄτομα, τὰ ἔθνη, δὲν ζοῦν μὲ τὰς πείσμονας ἀντιρρησίας, μὲ τὰ κενὰ λόγια, μὲ τὰς αἰωνίους προκαταλήψεις. Θέλουν νὰ ζήσουν. Καὶ συγκεκριμένως ἐδῶ, θέλουν πάλιν τὴν οικογένειαν. Καὶ ἐπειδὴ μὲ ὄλας τὰς ἀρνήσεις καὶ τὰ πείσματα δὲν ἀποκρύπτεται ἡ πραγματικότητα, ὅτι ἡ οικογένεια προϋποθέτει ἄτομα ποὺ ἔχουν μῆσα τους τὴν χριστιανικὴν πίστιν, δι' αὐτὸ εἰς τὸ πείσμα ὄλων τῶν ὀρθολογισμῶν ὄλων τῶν αἰώνων, ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος ἐπιστρέφει εἰς τὴν πίστιν αὐτὴν.

Καὶ διὰ τὴν ἐπιστροφήν αὐτὴν, βεβαίως δὲν εἶναι πολὺ ἀργά!

Τὸ θέλημα τῆς ζωῆς

ΣΤΟ ΘΥΡΩΡΕΙΟ

Ἡ σκηνὴ κάτω ἀσυνείδηστη μὰ ὁμάς Κυριακάτικων ἐκδρομῶν, πού φόρεσε τὰ ἐκδρομικά, ἐγκατέλειψε τὴν ἀσφαλτο, καὶ κυλῆται μὲ τοὺς τέσσαρες τροχοὺς τῆς ἐκδρομικῆς κβωτοῦ ἀπάνω στὸν ἐξοχικὸ δρόμο, χωρὶς μοναδικὸ σκοπὸ νὰ ἀγνοήσῃ ὄλο τὸν κόσμo γιὰ νὰ σκεφθῆ μόνο τὸ δικό της γλέντι. Καὶ ὅμως, τὸ λεωφορεῖο δὲν φαίνεται νὰ μεταφέρει ἕνα πάνθεο κατεβασμένων μούτρων. Οἱ πεικῶνες καὶ τὰ θεωρησιμῆνα φαλακρώματα τῆς ἐξοχῆς ἀρπάζουν μέσα στὴν ταραχὴ πὺ σήκωσε ἡ βαλαντωμένη μηχανὴ μὲ τὰ σύννεφα τῆς βενζίνης, χαρωπὲς νότες πὺ ξέφτισε ἀπὸ τὸ πεντάγραμμο τῆς νεανικῆς χαρᾶς ἢ ὀρμῆ τοῦ ἀνεβίασματος στὴ βουνοκορφῆ. Ἄπάνω, ἐκεῖ πὺ οἱ γραφικῆς κορδέλλες τοῦ δρόμου σφίγγουν πιά στενόχωρα τὸ δασωμένο ὕψωμα, τὸ μεγάλο λευκὸ κτίριο μὲ τὶς προσηλιακῆς φαροδιῆς βεράντες του καὶ τοὺς μεγαγχολικὸς κατοίκους του εἶναι τὸ τέρμα τῆς διαδρομῆς καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ἐκδρομῆς τῆς νεανικῆς συντροφιάς, τὸ σανατόριο, πὺ ἀπομονωμένο μέσα στὰ ἔλατα ζωογονεῖ τὰ κουρασμένα κα' ἀρρωστα πλεμόνια μερικῶν ἑκατοντάδων θυμάτων τῆς κουρασμένης ἐποχῆς μας.

Ἐλαφρὸ πήδησε τὸ ζωηρὸ πλήρωμα στὴ γῆ καὶ οἱ νεαροὶ ἐπιβάτες ξεμοιδιάζουν τὰ γόνατα καὶ τὸ βλέμμα κίνοντας μερικῆς βόλτης στὴ δροσερὴ πλαγιά πὺ δεσπάζει ἀπάνω ἀπὸ τὸ Ἄττικὸ τολεῖο.

Οἱ νέοι αὐτοὶ—πὺ ἀπαρτίζουν μὰ συντροφιά χριστιανῶν φοιτητῶν,—ἤλθαν γιὰ νὰ ἐπισκεφθοῦν τοὺς ἀσθενεῖς τοῦ σανατορίου. Τοὺς εἶπαν ἀπὸ τὸ ἴδρυμα ὅτι ἡ καταλληλότερη ὥρα γιὰ τὴν ἐπίσκεψι ἦταν τὸ ἀπόγευμα, μετὰ τὸν μεσημεριάτικο ὕπνο τῶν ἀσθενῶν. Καὶ τὸ πρῶτο μέρος τῆς ἐκδρομῆς πέρασε μέσα στὸ ὠραῖο δάσος.

—Εἶμαι στὴ διάθεσί σας, ὑποδέχεται μὲ ἕνα ὑποχρεωτικὸ χαμόγελο τοὺς ἐκδρομεῖς ὁ ἐφημερεύων ἱατρός τοῦ σανατορίου. Θὰ σᾶς ὀδηγήσω στὶς ἐγκαταστάσεις πρῶτα.

Δὲν ἦταν μικρὸς περίπατος νὰ γυρίσῃ κανεῖς ὄλο τὸ σανατόριο. Ἄλλὰ ὁ γιατρός—ἕνας τύπος ἐξαιρετικὰ μορφωμένου ἐπιστήμονος—εἶναι ὑποχρεωτικώτατος. Οἱ ἐκδρομεῖς μαθαίνουν τώρα μερικῆς λεπτομέρειες ἀπὸ τὴν προσπάθεια τῆς ἐπιστήμης γιὰ τὰ θήματα τοῦ τόσο γνωστοῦ μικροβίου τοῦ Κώχ.

—Αὐτὸς εἶναι ὁ περίφημος πνευμοθώραξ, ἐξήγησε ὁ γιατρός μπροστὰ στὸ σφρόδοσo καὶ ἀπλὸ μηχανήμα πὺ κάνει γιὰ τὸν πληγιασμένο πνεύμονα ὅτι καὶ ὁ γύψος στὸ σπασμένο κόκαλο. Δὲν κάνει μεγάλη φριγοῦρα· δυὸ ἀπλοῖ συσκευασιοῦντες σωλήνες, ὁ ἕνας γεμάτος ἀτμοσφαιρικὸ ἀέρα, ὁ ἄλλος μὲ ἕνα ὕγρο ἔρχονται σὲ ἐπαφή, μέσω μᾶς ἐιδικῆς βελόνας, μὲ τὸ σῶμα τοῦ ἀσθενοῦς, καὶ ὁ ἀέρας σπρώχνεται μετὰ πνεύμονος καὶ θώρακος. Τὸ σκαμμένο ἀπὸ τὸ ἐπάρατο μικροβίo πολὺτιμο ὄργανο ἀκινεῖται σὰν φασκιομένο ἀπὸ τὸν ἀέρινο ἐπίδεσμο καὶ εἶται φυλακιομένο ἐπὺ λῶνε τὶς πληγῆς του.

Ἀκούρατος ὁ φιλόξενος ἐφημερεύων ὀδηγεῖ τὴν συντροφιά καὶ στὰ ἄλλα τμήματα τοῦ σανατορίου. Ἐπιστράτευσις φωτός, ἥλιον, καθαριότητος καὶ τάξεως στὴν ὑπηρεσία τῆς ἐδγενικῆς μάχης ἐναντίον τοῦ μικροσκοπικοῦ ἐχθροῦ, τοῦ καταστρεπτικοῦ βακίλλου τῆς φυματιώσεως. Καὶ ἡ συντροφιά κάθησε γιὰ λίγο στὴν ὠραία αἶθουσα τοῦ σανατορίου γιὰ νὰ ξεκουρασθῆ.

—Εἶναι πολὺ συζητητικὴ γιατρὲ ἡ πρόοδος αὐτῆς τῆς ἐπιστήμης σας εἰς τὰ μέσα τοῦ ἀγῶνος της, εἶπε κάποιος ἀπὸ τοὺς ἐπισκέπτας.

—Ναὶ ἔχομε προοδεῦσει ἀρκετά. Μὰ κάθε βῆμα πρὸς τὰ ἐμπρὸς μᾶς ὀφθῶνε νέα ×, ἀπειρα νέα προβλήματα. Ὅταν βαθύνει κανεῖς στὴν ἐπιστήμη του, βλέπει, πράγματι, κάτι θαυμαστό, τὶς περισσότερες φορῆς ὅμως τὸ διαπιστώνει μὰ δὲν μπορεῖ νὰ τὸ ἐξηγήσῃ.

Καὶ κάθε νέα διεύδυσις στὸ μυστήριον

τῶν νόμων τῆς φύσεως, συμπλήρωσε ὁ γιατρός, μᾶς ἀφήνει ἓνα νέο κενὸ γεμάτο ἐρωτήματα... Σ' αὐτὰ ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ ἀπαντήσει ἢ ἐπιστήμη χρειάζεται πιά ἢ πίστις.

—Γιατρέ, εἶπε ὁ ἀρχηγεῖον στὴν ομάδα τῶν ἐκδρομέων, μᾶς γεμίζει χαρὰ ἢ πραγματικά ἐπιστημονικὴ αὐτὴ ἀποψὶς σας, γιατί, δυστυχῶς, βρῖσκονται ἀκόμη μερικοὶ ἡμιμαθεῖς ἐπιστήμονες ποὺ ἀρνούνται νὰ ἀποδώσουν... τὰ τῆς ἐπιστήμης τῆ ἐπιστήμῃ, καὶ τὰ τῆς πίστεως τῆ πίστει....

—Ναὶ ὑπάρχουν ἀκόμη, εἶπε ὁ γιατρός, μὲ μὰ τροποποιήσι' ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἡμιμαθῶν, ἀλλὰ περὶ ἀμαθῶν.

Καὶ ἔχομε τόση ἀνάγκη ἀπὸ τὴν πίστι, πρόσθεσε... Ἐδῶ μέσα μάλιστα!

Θέλω νὰ εἰσθε ἀπὸ καμμιὰ ἄκρη νὰ δῆτε πὼς γεμίζει ἡ ἐκκλησία μας ἐδῶ ἀπὸ τοὺς ἀσθενεῖς. Ὅσοι μποροῦν νὰ σηωθοῦν παρακολουθοῦν μὲ τόση ἀνακούφισι τὴν λειτουργία μὲ ὅση δὲν ἀναπνεύουν τὸν καθαρὸ ἀέρα.... Ἄν ἔλειπε ἡ παρηγοριὰ τῆς πίστεως γι' αὐτοὺς θὰ ἦταν τραγικὴ ἢ θέσις τῶν.

Ἡ ἐκδήλωσις αὐτὴ τοῦ γιατροῦ γέμισεν χαρὰ τοὺς ἐπισκέπτες τοῦ σανατορίου.

—Τώρα θὰ μᾶς ἐπιτρέψετε, τοῦ εἶπαν, νὰ ἔλθομε σὲ ἐπικοινωνία μὲ τοὺς ἀρρώστους σας. Ὁ σκοπὸς μας αὐτὸς εἶναι.

Ὁ καλὸς ἐπιστήμων τοὺς διευκόλυνε μὲ ὅλη του τὴν καρδιά. Μοιράστηκαν στὰ κρεβάτια, εἶπαν δυὸ λόγια ἐλπίδος, μιὰ ἐξήγησι γιὰ τὶς θλίψεις, ἔδωσαν ἓνα φυλλάδιο μὲ τὶς ἴδιες ἀπόψεις. Καὶ στὸ σπῆτι αὐτοῦ τοῦ πόνου, ποὺ ἦταν ἔρημο ἀπὸ ἄλλους ἐπισκέπτες, ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη ἔφερε τὸ βάλσαμό της στὶς πονεμένες καρδιὰς ἀμείβοντας μὲ ἀπερίγραπτη χαρὰ τοὺς κομιστῆς τῶν.

Ἡ ὥρα φτερούγισε μέσα σ' αὐτὴ τὴ μακαριστὴ ἀτμόσφαιρα. Οἱ ἐκδρομεῖς φεύγουν.

Ὁ ἐφημερεύων τοὺς περιμένε γιὰ νὰ

τοὺς ἀποχαρῆται. Τοὺς ἔσφιξε θεομὰ τὸ χέρι:

—Εἶμαι πολὺ συγκινημένος ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψί σας. Κάθε ἐπανάληψίς της θὰ εἶναι ἐξαιρετικὴ χαρὰ γιὰ μᾶς καὶ ἐνίσχυσις στὶς ἐπιστημονικὰ προσπάθειές μας.... Εἶμαι βέβαιος πὼς αὐριο θὰ βρῶ τοὺς ἀσθενεῖς μας καλλίτερα!

Τὸν εὐχαρίστησαν κι' ἐκεῖνοι θεομὰ.

—Καὶ μιὰ παρακλήσι, πρόσθεσε· ἂν μπορεῖτε νὰ μᾶς στείλετε μερικὰ ἀντίτυπα τῆς Βίβλου γιὰ τὸ ἀναγνωστήριό τοῦ ἰδρύματος· θὰ σᾶς εὐγνωμονοῦμε.

*

Οἱ νέοι μας—δὲν θέλουν καὶ πολὺ τὰ χρυσὰ νειάτα—φεύγουν ξεχειλισμένοι ἀπὸ εὐγενικὴ χαρὰ. Ὁ ἐνθουσιασμός τους φτάνει ὡς τὸ γέρο θυρωρὸ ποὺ τοὺς ξεκλειδώνει τὴν σιδερένια καγκελόπορτα τοῦ σανατορίου. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς γυρίζει πρὸς τὸν θυρωρὸ καὶ τοῦ προσφέρει τὸ τελευταῖο χριστιανικὸ φυλλάδιο ποὺ τοῦ ἔμεινε στὴν τσέπη.

—Πάρε μιάρομπα νὰ διαβάσης κι' ἐσύ. Ὁ γέρος τὸ πῆρε διστακτικὰ. Τὸ κτύταξε ὕστερα μὲ ἓνα μορφασμὸ.

—Δὲ μὲ παρατᾶς, βρὲ παιδί μου, ἀτήγησε γκρινιάρικα, θρησκευτικὰ περιοδικὰ θὰ διαβάσω τώρα; Ἄλλες κουβέντες δὲν μᾶς λές; Τὰ κτύταξει πιά αὐτὰ ὁ κόσμος; Ὑστερα κόμισαε καθὼς τὸν τριγύρισε, περιέργη, ὀλόκληρη ἢ νεανικὴ συντροφιὰ. Τοὺς κτύταξε πεισματομένους.

—Μὰ τί εἰσαστε ἐσεῖς, ρώτησε;

—Φοιτηταί! Ἦτο ἡ ἀπάντησις.

—Φοιτηταί; Φοιτηταί καὶ διαβάσετε τέτοια πράγματα; Νὰ μὲ συμπαῖατε, δηλαδή, ἀλλά, ντροπὴ βρὲ παιδιά!

Καὶ οἱ ἐκδρομεῖς, ποὺ εἶχαν συναντήσει τὴν Πίστι στὰ ἐπιστημονικὰ ἐργαστήρια τοῦ σανατορίου, ἀντίκριζαν τώρα τὴν ἀπιστία στὸ γέρικο θυρωρεῖο του.

Νὰ εἶναι ἀρὰ γε συμβολισμός;

Επίκαιρα

ΕΠΙ ΤΗΝ ΑΜΜΟΝ

Αἱ πνευματικά ζυμώσεις καὶ ἀναστατώσεις, αἱ ὅτιες τῶρα παρατηροῦνται εἰς τὴν Γαλίαν ἀποσχόλησαν παντοῦ τὸν τύπον. Καὶ πολὺ φυσικά. Εἶναι τόσο καταπληκτικὸν τὸ φαινόμενον τῆς καταρρέουσας ἐνὸς πολιτισμοῦ, ὁ ὁποῖος εἰς τόσον μεγαλοπρεπεῖς διακηρύξεις εἶχε στηριχθῆ, μὲ τόσῃ λάμπῃ εἶχε καλύψει τὰ μάτια τοῦ κόσμου καὶ διεξεδίκει τοῦ αἰωνίου καὶ ἀκαταλύτου τὸν τίτλον, ὥστε δὲν εἶναι καθόλου παράδοξος, ἡ παρατηρούμενη παγκόσμιος κατάπληξις.

Ἄν ὅμως ἡ κατάπληξις αὕτη εἶναι φυσικὴ, τοῦτο φεῖλεται ἀκριβῶς εἰς τὸ ὅτι σημαντικὸν μέρος τῆς ἀνθρωπότητος εἶχε στηρίξει τὰς προσδοκίας του εἰς τὰς διακηρύξεις καὶ τὰς διαβεβαιώσεις, ἡ μάλιστα εἶχε δωροδοκηθῆ καὶ προκαταληφθῆ ἀπὸ τὴν δῆθεν «ἐλευθερίαν» τὴν ὅποιαν προσέφερε εἰς τὸν ἄνθρωπον ὁ πολιτισμὸς αὐτός. Ὅσοι ἐνόμισαν—καὶ ἐνόμισαν πολλοί—ὅτι μὲ τὴν προπαγάνδαν κατὰ τῶν παραδεδομένων ὑπερανθρωπίνων ἀξιών ἀνυψῶντων τὸν ἄνθρωπον καὶ δημιουργοῦν ἀνθρωπίνως βιώσιμον κατὰστασιν, τρίβουν τῶρα τὰ μάτια ἀπὸ τὴν κατάπληξιν!

Νὰ γένοιτο, τοῦλάχιστον, δίδαγμα ἡ κατάπληξις αὕτη! Τὸ ἐλπίζομεν. Καὶ τὸ ἐλπίζομεν, διότι φαίνεται ὅτι ἤρχισε καὶ εἰς τὴν Γαλίαν νὰ κατανοητῆ ἡ αἰτία τῆς χρεωκοπίας. «Ἐλευθεροτεχνικαὶ στοαί, ὅποιοι συνεταιρισμοὶ διεθνούς κεφαλαιοῦ καὶ δημοκρατίας, ἀξιοκατάκριτοι σχέσεις ἐπιχειρηματιῶν καὶ πολιτικῶν, ἐξωνημένος τύπος, συστηματικῶς αἰσχρὰ καὶ διαφθέρουσα λογοτεχνία, ἀνήθικον θέατρον, ἀπίστευτος ἀνεκτικότης ἐναντι τῶν παντός εἶδους καταγωγῶν, ἀποσύνθεσις τῆς Γαλλικῆς οικογενείας, συστηματικὴ δίωξις τῆς Ἐκκλησίας, ἀπόλυτος σχεδὸν κομμουνιστικὴ κυριαρχία ἐπὶ τῆς Γαλλικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἀποτελοῦν μερικὰ μόνον ἐκ τῶν στοιχείων...».

Βεβαίως μερικὰ μόνον! Μερικὰ μόνον ἐκφάνσεις εἶναι αὐτὰ. Τὸ βασικὸν αἶτιον τῆς καταρρέουσας, ὁ Γαλλικὸς λαός—καὶ ἡ ἀνθρωπότης ὁλόκληρος—θὰ τὸ ἴδῃ, ἐάν, ἐκ περιεργείας ἔστω ἐπὶ τέλους, καταδεχθῆ νὰ ἀνοίξῃ τὴν Καινὴν Διαθήκην. Θὰ τὸ εὕρῃ συντομώτατα ἀλλὰ καὶ παραστατικώτατα καθοριζόμενον, εἰς: Ματθαίου κεφ. ζ' στίχ. 26-27!

ΠΕΡΙ ΑΝΑΣΙΟΠΡΕΠΩΝ ΚΑΙ ΑΧΡΗΣΤΩΝ

Ἐνδιαφέροντα πράγματα πληροφορούμεθα ἀπὸ τὰς Πάτρας, ἐν σχέσει πρὸς τὴν πρόβδον ἢ ὅποια συντελεῖται διὰ τὴν διαφώτισιν τοῦ κοινοῦ ἐπὶ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐκείνων ζητημάτων, τὰ ὅποια ἔχουν σχέσιν μὲ τὴν κοσμοθεωρίαν. Ὑπάρχει, εἰς τὴν πρωτεύουσάν τῆς Πελοποννήσου, ἕνα σωματεῖον ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀναμορφωτικὴ Ὀργάνωσις Πατρῶν». Καὶ φαίνεται, ὅτι τὸ σωματεῖον αὐτὸ δὲν κοιμᾶται. Καὶ διεπίστωσε τὴν ἀνάγκην νὰ παρασχεθῆ εἰς τὸ κοινὸν τῶν Πατρῶν ἡ εὐκαιρία νὰ παρακολουθήσῃ τὸ πρόβλημα τὸ σχετικὸν πρὸς τὴν ἐγκράτειαν τῆς νεανικῆς ἡλικίας, ἀναπτυσσόμενον ἀπὸ πραγματικῆς ἐπιστημονικῆς, ἀπροκαταλήπτου ἀπόψεως. Μετεκάλεσεν λοιπὸν εἰς τὰς Πάτρας εἰδικὸν ἱατρόν, ὁ ὁποῖος καὶ ἔκαμε σχετικὴν διάλεξιν. Τὴν διάλεξιν παρηκολούθησεν ἡ Πατραϊκὴ κοινωνία, ἐκπροσωπηθεῖσα πλουσιώτατα τόσο ἀπὸ ποσοτικῆς ὅσον καὶ ἀπὸ ποιοτικῆς ἀπόψεως. Ἐκαμε δὲ ἰδιαίτερον ἐντύπων ἡ ὁμίλια, διότι μέχρι τοῦδε τὸ κοινὸν ἦτο συνειθισμένον μὲ τὰς αἰωνίους ἐπαναλήψεις ἐκείνων τῶν γνωστῶν αὐθαιρέτων ἰσχυρισμῶν, ὅτι ἡ ἐγκράτεια βλάπτει, ὅτι ἡ ἠθικὴ καὶ ἀγνὴ ζωὴ ἀντίκειται εἰς τὴν ἐπιστήμην ἢ ὅποια εἴπε τοῦτο καὶ διεκήρυξε ἐκεῖνον, καὶ ὅτι ὅλων τῶν εἰδῶν τὰ νοσήματα καὶ αἱ βλάβαι ἀπειλοῦν τοὺς ἀθλίους ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐπέταξαν εἰς τὸ καλᾶσι τῶν ἀχρήστων, τῆς ἠθικῆς τοὺς κανόνες. Μία ἀνακοίνωσις ἐπιστημονικῆ, λοιπὸν, εἰς τὴν ὅποιαν καταδεικνύεται, ὅτι ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἀληθὴς ἐπιστήμη, εἶναι ἐντελὸς ἀθῶα καὶ ἀμέτοχος ὅλων αὐτῶν τῶν μεγάλων λόγων ποῦ μὲ ἀφελῆ αὐθαιρεσίαν ἐκτομίζονται ἐν ὀνόματι τῆς διὰ τὰς συνοδεύουσας τοὺς διαφόρους γαργαλισμοὺς τῶν παντός εἶδους καθαρίδων, μίαι τοιαύτη ἀνακοίνωσις ἔκαμεν ἰδιαίτερον ἐντύπων εἰς τὸ κοινὸν τῶν Πατρῶν. Τῶν σχετικῶν σχολίων ἀπήχησιν ἔδωκε καὶ ὁ ἐντόπιος τύπος καὶ ἡ συζήτησις ἠδύρνη. Ἐνας ἱατρός τῶν Πατρῶν εἰς ἐπιστολὴν του πρὸς τὴν ἐφημερίδα «Ταχυδρόμος», ἐζήτησε νὰ ἀντικρούσῃ τὸν ὁμιλητὴν. Ἐνῶ ὁμως κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἤρχισε συζητήσεις, μὲ ἀρκούσαν νὰ μολογουμένως ἐκατέρωθεν εὐπρέπειαν καὶ εἰς ὄφος ὅπως ἐπιστημονικῶν, παρενέθη, δι' ἄρθρου του, θυμοῦ ἐμπλεῶς, ἀφροδισιο-

λόγος ἐξ Ἀθηνῶν περισσότερο γνωστός ὡς μυθιστοριογράφος, συγγραφεὺς διαφόρων μυθιστορημάτων τοῦ γνωστοῦ τύπου τῶν «ἐλευθέρων», «υπερ-ρεαλιστικῶν» ἔργων. Τὴν δευτέρου του, ἴσως, ιδιότητα ἐνθυμηθεὶς, ἐζήτησε νὰ ἐμφανίσῃ, εἰς τὸ ἄρθρον του, τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον μᾶλλον φωνῇ ἀγανακτοῦντα καὶ μαινόμενον, διότι εὐρέθησαν οἱ τολμῶντες νὰ ἀμφισβάλουν διὰ τὰ φοβερά καὶ τρομερά δεινὰ τὰ ὅποια οἱ ὁμόφρονες τοῦ ἀρθρογράφου ἐπισείουν κατὰ τῶν νέων ἐκείνων, ποὺ ἀκολουθοῦν τὰς ἀρχάς, ἐπάνω εἰς τὰς ὁποίας ἔχει οἰκοδομηθῆ ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία, χιλιάδες χρόνια τώρα. Καθὼς δὲ ὁ θυμὸς ἐπήγαινε crescendo, ὁ ἀρθρογράφος ἐπήρε φόρα, καὶ εἰς τὸ τέλος μᾶς διεβεβαίωσεν ὅτι τῆς ὑπὸ τῶν αἰῶνων παραδεδομένης καὶ ὑπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ κυρωθείσης ἐπὶ τοῦ θέματος ἠθικῆς, ἀποτέλεσμα εἶναι (ἀκουσον! ἀκουσον!)..... «ἡ δημιουργία ἀτόμου ἀδεξίω, ὀκνηρῶν, ἡμιμαθῶν, ἀρριθιστῶν, ἀναξιοπρεπῶν καὶ ἀχρηστῶν» ἐνῶ συγχρόνως δημιουργεῖται εἰς τὴν θῆλειαν νεότητά «ἐνα ἀπαίσιον κράμα ὑποκριτικῆς σεμνοτυφίας καὶ ἀγωνιάδους ὑπολογισμοῦ ποῦ καλύπτει μὲ τὸ πέπλον τῆς ἀμαθείας καὶ ἐν ὀνόματι μιᾶς πλαστογραφημένης (sic) ἠθικῆς τὸν βόρβορον μιᾶς ἀνθρωπίνης καταπτώσεως».

Καὶ εἰς ποίαν μὲν μερίδα ἀνθρώπων ὑπάρχουν οἱ ἀνθρώποι τοῦ βορβόρου, οἱ ἀρριθισταί, οἱ ἀναξιοπρεπεῖς καὶ οἱ ἀχρηστοί, ὅπως μὲ τόσην λεπτότητα ἰσχυρίσθη ὁ ἀρθρογράφος, θὰ πληροφορηθῆ ὁ ἀναγνώστης ἂν ἔχη τὴν ὑπομονὴν νὰ διαβάσῃ τὰ μυθιστορήματα τοῦ ἴδιου συγγραφέως, μυθιστορήματα τὰ ὅποια παρουσιάζουν τοιοῦτος τύπους, μὲ ἀρκετὴν, ὄντως, τέχνην ζωγραφιζομένους. Ἄλλὰ, ἅς ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν ἀφήγησιν. Εἰς τὸ ἄρθρον αὐτὸ ἀπῆντησε, ἐννοεῖται, ὁ ἱατρὸς ὁμιλητῆς τῆς «Ἀναμορφωτικῆς Ὀργανώσεως Πατρῶν» καί, μολοντὶ ὁ τελευταῖος οὗτος δὲν ἀπεδείχθη ἱκανὸς νὰ ἐπαναλάβῃ τὰς τόσον κομψὰς ἐκφράσεις ποῦ μετεχειρίσθη ὁ λογοτέχνης ἀφροδιολόγος, ἐν τούτοις φαίνεται ὅτι ἡ κοινωνία τῶν Πατρῶν ἐμπῆκε σὸ νόημα, ἐνῶ ἐξ ἄλλου, φορεὺς τῆς γενικωτέρας ἐκ τῆς συζητήσεως ἐντυπώσεως ἢ «Ἐστίας, εἰς δύο «κόσμοις» τῆς, ἔθετε τὴν προσήκουσαν κατακλιδα εἰς τὴν διαφωτιστικὴν συζήτησιν.

Τέλος πάντων, ἅς ἀκούεται κάποτε-κάποτε καὶ ἡ φωνὴ τῶν ἀναξιοπρεπῶν καὶ ἀχρηστῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι ἐδημιούργησαν τὰς γενεὰς ποῦ ἀντέσχον εἰς τὰς σκληρὰς δοκιμασίας τοῦ πασελθόντος καὶ ποῦ παρέχουν, εἰς τοὺς σημερινούς μαύρους διὰ τὴν σφαζομένην ἀνθρωπότητα καιροὺς, τὴν ἐλπίδα διὰ τὴν ζωὴν τῆς αὔριου!

ΓΕΩΡΓΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ

Ὅσον καὶ ἂν ἐξαρθῆ, ὅσον καὶ ἂν γίνῃ ἀντικειμενικὸν εὐχαρίστου καὶ ἐνθουσιώδους προσοχῆς ἡ κίνησις διὰ τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς γεωργικῆς ἐκπαιδεύσεως εἰς τὴν χώραν μας, δὲν ὑπάρχει κανεὶς φόβος νὰ περιπέσωμεν εἰς ὑπερβολὴν. Πόσῃν σημασίᾳ, πόσῃν ζωτικῇ σπουδαιότητι διὰ τὴν Ἑλλάδα ἔχει ἡ γεωργικὴ ἐκπαιδεύσις, τὸ εἶχε, βεβαίως, κατανοήσει ὁ ἀείμηστος Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας. Αὐτοῦ θανόντος ὁμως ἀπεστέθη καὶ ἡ σχετικὴ προσοχὴ καὶ ἐξήφανισθη μέσα εἰς τὸν παραχῶδη ὠκεανὸν τῶν κομματικῶν παθῶν ἢ τῶν σχολαστικῶν μονομερῶν ὑπερβολῶν ἐνὸς ἀκρίτου λογωτατισμοῦ. Τὸ νέον κράτος τῆς 4ης Αὐγούστου, ἐπανεφέρε τὴν χώραν εἰς τὸν ἴσιον δρόμον, καὶ ἡ γεωργικὴ ἐκπαίδευσις λαμβάνει πάλιν σάρκα καὶ ὄστα. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ σχετικὴ προσοχὴ εὐρίσκειται ἀκόμη εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς. Ὅπως μὲ ἀξίειπανον εἰλικρινέως εἶπεν ὁ ἀρμόδιος Ὑπουργός, ὁ κ. Κυριακός, ἔως τώρα δὲν ἔγιναν παρὰ ἀπαρχαί, καὶ τοῦτο διότι ἐνώπιον τῆς ἐπείγουσας ἀνάγκης ὀπως τονωθῆ ἡ γεωργικὴ μας παραγωγή, τὸ κράτος ἔχρησθη νὰ στρέψῃ κατὰ πρῶτον τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἀμεσώτερον τόνωσιν τῆς παραγωγῆς. Τώρα ὁμως, μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ληφθέντων σχετικῶν μέτρων, αἱ ἀρμόδια ὑπηρεσίαι, ἀπερίσπαστοι πλέον, βαδίζουσιν εἰς τὴν συστηματοποίησιν τῆς γεωργικῆς ἐκπαιδεύσεως. Καὶ ἡ σύγκλησις τοῦ συνεδρίου τῶν διευθυντῶν τῶν γεωργικῶν σχολῶν ἀποδεικνύει, ὅτι κατὰ εὐστοχὸν τρόπον διεξάγεται ἡ ἐργασία αὐτῆ. Τὴν συντροφεοῦν αἱ θερμοὶ καὶ ἐνθουσιώδεις εὐχαὶ ὅλων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ποθοῦν τὴν ὕλικὴν ἀλλά καὶ τὴν ἠθικὴν προκοπὴν τοῦ τόπου μας!

ΣΕΒΑΣΜΟΣ

«Τὴν Γραφὴν, τὸν Δεκάλογον τοῦ Σινᾶ καὶ τὸν Δωδεκάλογον τοῦ Γύφτου» ἠνωμένα καὶ συνεργαζόμενα ὡς πηγὴν ἐμπνεύσεως διὰ μιαν ἐπιστημονικὴν παραγωγὴν ποῦ ἔχει σχέσιν μὲ τὴν θρησκείαν, δύσκολα, βέβαια, θὰ ἠμποροῦσε κανεὶς νὰ τὰ φαντασθῆ. Καὶ ὁμως γνωστὸς λόγιος μας, εἰς ἐπιστολῇν του, δημοσιευθεῖσαν εἰς πρωϊνὴν ἐφημερίδα, πρὸς τὸν Παλαμᾶν, τὸν ποιητὴν τοῦ «Δωδεκαλόγου τοῦ Γύφτου», βεβαιώνει ὅτι τὸ κατάρθωσεν αὐτό. Καὶ εἰς μὲν τὴν διαβεβαίωσιν δὲν δυνάμεθα νὰ δυσπιστήσωμεν. Τὴν συνταγὴν ὁμως, κατὰ τὴν ὁποίαν ἔγινεν αὐτὴ ἡ συνένωσις, αὐτὴν, ἀλήθεια, δυσκολεύεται κανεὶς νὰ τὴν φαντασθῆ. Διότι εἰς τὸν «Δωδεκάλογον τοῦ Γύφτου» θὰ ἐδιθάσασε ὁ λόγιος περὶ τοῦ ὁποίου πρόκειται, καὶ

τά έξής, που αποτελούν την έκφραση της κεντρικής ιδέας εις τό έργον:

"Ελληνες χριστιανομάχοι
καί πολύθεοι, στερνολεϊψανα
διαλεχτά καί μετρημένα,
καί τοῦ Ναζωραίου έσείς πιστοί
πλήθια από τό ράσο ώθηγημένα
κράχτι, φωτοκάφτι κι' άφορίσται,
όλοι ειδωλολάτρες είσται.
Καί κανείς σας, καί κανείς,
καί σοφίας κι' ά να είναι: θάμα καί τιμής,
άπ' τόν ήλιο τής ζωής δέν τήνε παίρνει
τήν άχτίδα που τό φώς τοῦ φέρνει.

Ο συγγραφεύς τοῦ «Ναζωραίου», όμως, δέν φαίνεται δεχόμενος ότι τόσοσν τά «διαλεχτά καί μετρημένα στερνολεϊψανα» τοῦ ειδωλολατρικού κόσμου θσον καί οι πιστοί τοῦ Ναζωραίου είναι «όλοι ειδωλολάτρες» καί κανείς τους δέν παίρνει από τόν ήλιο τής ζωής τό φώς τής πίστεώς του. Πώς λοιπόν έμπνέεται κανείς εις χριστιανικήν έπιστημονικήν παραγωγήν «διαδάζοντας άχώρτασται τήν Γραφή, τόν Δεκαλόγο τοῦ Σινά καί τόν Δωδεκάλογο τοῦ Γύφτου», αυτό, όμολογουμένως, μένει ένα από τά «παγκόσμια ανίγμματα»!

Κάθε σεβασμός στον Παλαμά είναι βέβαια δικαιολογημένος. "Αλλά άκριβώς αυτός ό όφειλόμενος δικαίος σεβασμός εις τόν μεγάλον ποιητήν έπιβάλλει να μή τόν υποχρεώσωμεν διά τής βίας να άλλάζη ιδέας. Δέν είναι ώρα τώρα να γίνη ανάλυσις τοῦ έργου τοῦ Παλαμά από άπόψεως κοσμοθεωρίας. "Αλλά είναι ώρα πάντοτε είσαι ώρα—να τονισθί, ότι ή καλύτερα εκδηλώσις τοῦ σεβασμοῦ πρὸς μίαν πνευματικήν δημιουργίαν είναι ή άκριβής καί άβίαστος κατανόησίς τής.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΥΠΟΣΙΤΙΣΜΟΣ

Όρθή καί δικαιολογημένη ή άγανάκτησις τής καλής μεριδος τής κοινωνίας μας διά τήν παρατηρούμένην χρησιμοποίησιν άνηλικών εις έργασίαν καί άπασχαλήσεις που υποσκάπτουν τήν ήθικήν των προσωπικότητα. "Αξιέπαινος ή τόσοσν πολυμερής προσπάθεια, να προφυλαχθοῦν οι άνήλικοι από τας τσάσας εύκαιρίας τοῦ κακοῦ, που παρέχονται κάθε ήμέραν εις τήν μεγαλούπολιν, οῦ μήν άλλα καί εις τήν έπαρχιακήν πόλιν που δείχνει τόσοσν ζήλον μιμήσεως. "Αλλά πρέπει να κατανοηθί, ότι ή μέριμνα διά τούς άνηλικούς δέν πρέπει να περιορισθί εις αυτά. Κινδυνεύοντες άνήλικοι δέν είναι οὔτε μόνον οι άλητόπαιδες, διά τούς όποίους πολύ σωστά εκφράζεται ή έπιθυμία καί καταβάλλεται ή φροντίς να περιωλλεγοῦν από τά πεζοδρόμια, οὔτε μόνον τά παιδιά που έχουν όπωσδήποτε παραστρατήσει, ή εκείνα που

συχνάζουν εις έπιθλασθή θεάματα. Κινδυνεύοντες άνήλικοι—αυτή είναι ή αλήθεια! —είναι όλα τά παιδιά, καί τών καλύτερων οικογενειών, καί εκείνα τα όποια δέν πατούν τό πόδι των εις κανένα υποπτον θέαμα. Καί τοῦτο, διότι τό παραστράτημα, τοῦ όποίου ή τελική εκδήνωσις προκαλεϊ τας άησυχίας, αίτίαν τής τήν άνεπαρκή ανάπτυξιν τής ήθικής προσωπικότητος μέσα εις τό παιδί, τό όποιον άνοίγεται, άναποφεύκτως, εις τό πλείονος τής ζωής χωρίς ήθικόν έρμα, ή, πάντως, χωρίς άρκετόν έρμα. Αυτή ή άνεπαρκεία τοῦ ήθικοῦ οργανισμοῦ εις τό να αντιμετώπιση τόν άγώνα, αυτή είναι ό μεγάλος καί ό γενικός κίνδυνος. Αυτή πρέπει να συγκεντρώση κατ' άρχήν λόγον τήν γενικήν προσοχήν. Βεβαίως τό κορίτσι που τραγουδά τήν νύκτα εις τήν ταβέρνα, είναι κατί τό τραγικόν. "Αλλά τά κορίτσια καί τά άγόρια τών θαμώνων τής ταβέρνας, καί τά παιδιά όλων μας μήπως, τά περισσότερα, τά στέλλομεν εις τήν ζωήν άνεφοδίαστα ήθικώς καί ψυχικώς, υπομήφια ναυάγια δηλαδή; Καί δέν είναι αυτό τό φοβερότερον;

Τό παρήγορον είναι, ότι υπάρχουν πλέον μέσα άνεφοδίασμοῦ άρκετά καί διά τήν έξεωσχολικήν άκόμη ζωήν. Τό έργον τής "Εθνικής "Οργανώσεως Νεολαίας όμιλεϊ μόνον του καί κάθε άλλο παρά άγνωστος είναι ή έδεργητική του έπίδρασις καί εις αυτό τό σημείον. Τό κατηχητικόν σχολείον, με τας διαφόρους διαθεσμείσεις του άναλόγως τής μορφώσεως τών παιδιών (υπάρχουν καί έργατικά κατηχητικά σχολεία) παρέχει μίαν πολύτιμον, αλήθεια, εύκαιρίαν. "Επειτα τό έντυπον ως πνευματικόν όπλον ύφίσταται έν σχετική άφθονία. Τό καλόν περιοδικόν, τό καλόν παιδικόν βιβλίον—καλόν άλλα καί ένκυστικόν—διήγημα, μυθιστόρημα, άκόμη, όλα προσφέρονται, καί όλα αύξάνουν τήν εύθύνην μας, άν αφήνωμεν τά παιδιά μας εις τόν πνευματικόν υποσιτισμόν που θα οδηγήσιν αυριον εις τό παραστράτημα καί τό ναυάγιον.

Καλή λοιπόν καί παντός έπαινού αξία ή μέριμνα διά τούς άνηλικούς. "Αρκεί να μη λησμονηται, ότι άνήλικοι, έχοντες άναγκήν μερίμνης, δέν είναι μόνον οι άλητόπαιδες.

ΚΑΙ ΠΑΛΙΝ Η ΦΥΓΗ

Με τήν «φυγήν», τό σπουδαίον αυτό φαινόμενον τής έποχής μας, ειχον άπασχαληθί εις τό παρελθόν αι «'Ακτινες». Τελευταίως έδημοσιεύθη εις πρωϊνήν έφημερίδα άρθρον διά «τήν έννοιαν τής φυγής», εις τό όποιον κακίζετ αι τάσις αυτή, ίδίως άν έξασκολουθήσιν καί εις τό μέλλον να είναι μόνον φυγή, δηλαδή μόνον

τάσις πρὸς ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τοῦ ὑπάρχον, τὸ πραγματικόν, καμμία δὲ προσπάθεια δημιουργίας μιᾶς καλύτερας πραγματικότητος.

Ἀπὸ τῆς Χριστιανικῆς σκοπιᾶς θά τὴν ἰδῆ ἰκανῶς τὴν «φυγὴν» ὡς ἕνα ἐνδιαφέρον κοινωνικὸν φαινόμενον, τοῦ ὁποίου τὰ αἰτία δὲν θά χρειασθῆ ὁ Χριστιανὸς παρατηρητῆς ἰδιαιτέραν προσπάθειαν διὰ νὰ τὰ ἀνακαλύψῃ: Εἶναι τόσον πολλὰ καὶ τόσον «κραυγάζοντα, ὥστε... μᾶλλον θά ἀνεζητήσῃ καὶ θά ἀπορούσῃ ἂν δὲν ἔβλεπε τὰς συννεπίας των, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ ἡ «φυγὴ». Διότι βέβαια, ὅταν ἐδώσαμεν εἰς τὸ σπῆτι μας, εἰς τὴν κοινωνίαν μας, εἰς τὸν κόσμον ὀλόκληρον, τέτοια ὄψιν καὶ τέτοιο περιεχόμενον ὥστε πουθενά νὰ μὴ ἤμπορῆ νὰ ἀκουμπήσῃ καὶ νὰ εὕρῃ καταφύγιον ἢ ψυχὴ καὶ ὁ πνευματικώτερος ἑαυτὸς μας, τί ἄλλο ἤμπορούσε καὶ αὐτὸς νὰ κάμῃ, ἀπὸ τὸ νὰ δημιουργήσῃ τὴν «φυγὴν»; Ἄλθθεια, τίποτε ἄλλο δὲν χαρακτηρίζει καλύτερα, πόσον ἀκατάλληλον πρὸς κατοικίην ἀπὸ ἀνθρώπους κατωρθώσαμεν νὰ κάμωμεν τὸν «πολιτισμένον κόσμον» μας, ὅσον τὸ φαινόμενον αὐτὸ τῆς φυγῆς.

Ἄλλὰ, ὅπως πολὺ σωστά τονίζεται καὶ εἰς τὸ ἄρθρον πού ἀνεφέραμεν, δὲν πρέπει νὰ μείνῃ μόνον φυγὴ καὶ δὲν πρέπει νὰ ζητήσῃ, ἢ κινήσῃ αὐτὴ, τὴν ἰκανοποίησιν τῶν ψυχικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀτόμου μετὰ τὴν δημιουργίαν ἀποκόσμου φαντασιώσεων, διότι τότε θά εἶναι ἀποτελεσματικὰ ἀδυναμίας καὶ τάσις νοσηρὰ. Δὲν ἔμπορεῖ κανεὶς νὰ ζῆ μέσα εἰς ψεύτικους κόσμους, καὶ εἶναι πολὺ προσωρινὴ καὶ ἀέρινη ἡ ἰκανοποίησις τῆς ψυχῆς μετὰ παρόμοια τεχνητὰ μέσα. Τὴν διαμαρτυρίαν καὶ τὴν ἀρνήσιν, χρειάζεται νὰ τὴν κάμῃ κανεὶς πράξιν, καὶ μετὰ αὐτὴν ὡς ὄδηγόν νὰ ζητήσῃ νὰ ἀλλάξῃ ἢ καὶ νὰ δημιουργήσῃ ἐκ νέου τὴν πραγματικότητα. Καὶ δὲν εἶναι αὐτὸ καθόλου ἀδύνατον δι' ἐκεῖνον πού θέλει νὰ δεχθῆ τὴν Πίστιν!

ἔπηγα μᾶλλον προκατειλημμένος ἐναντίον του, διότι εἶχα ὑποστῆ καὶ ἐγὼ τὴν ἐπίδρασιν ὁσῶν δυσμενῶν σχολίων ἐγράφησαν περὶ αὐτοῦ κατὰ καιροῦς. Αἱ διάφοροι κατὰ τῶν μοναχῶν τοῦ Ὁρους κατηγορίαι, τὰ πολυποίκιλα σχόλια λογίων καὶ λογοτεχνῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ αὐτὸ τοῦτο φοβερά καὶ τρομερὰ πράγματα τὸ ὅλοια καὶ εἰς βιβλίον εἶχε γράψῃ κάποιος διὰ τὰ ἐν Ἁγίῳ Ὁρει διαδραματιζόμενα εἶχαν καὶ εἰς ἐμὲ τὴν μοιραίαν ἐπίδρασιν τὴν ὁποίαν ἀσχεῖ ὁ γραπτὸς ἰδίως λόγος.

Ἄλλὰ δὲν εὕρηκα τίποτε ἀπὸ αὐτὰ, οὔτε κἂν τὴν ἀτμόσφαιραν μέσο εἰς τὴν ὁποίαν θά ἤμπορούσαν νὰ συμβοῦν τὰ φοβερά πράγματα διὰ τὰ ὅποια κατηγορήσαν τοὺς Ὁρους, συνήνησθα πουθενά. Φαίνεται ὅτι ὅλα αὐτὰ ὑπῆρχαν μόνον εἰς τὴν ψυχὴν ἐκείνων πού τὰ ἐφαντάσθησαν.

Ὅσον ἀφορᾷ τώρα τὰς διαφόρους «ἐντυπώσεις» τῶν λογίων μας, αἱ ὁποῖαι τόσον περιέργους εἰκόνας καὶ ἐρμηνείας τῶν μοναχῶν καὶ τῆς μοναστικῆς ζωῆς δίδουν, εἶναι τόσον ἀπλοῦς καὶ ὁμοίωμορφος κατὰ βάσιν ὁ βίος τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, ὅπως τὸν βλέπει κάθε μάτι ἐστερημένον ἐξάρσεων φανταστικῶν, ἀλλὰ πρακτικῶν καὶ ὅποσδήποτε διορατικῶν, ὥστε ἐβεβαιώθην πλέον ὅτι καθένας ἀπὸ τοὺς περὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους γράψαντας, ἀφοῦ ἔμεινε ἐκεῖ μερικὰς ὥρας, ἴσως μόνον ὄσας χρεαίεζοντο δι' ἕνα καλὸ φαγοπότι καὶ τὸν ἀπαραίτητον ὕπνον, καὶ ἀφοῦ ἀπὸ τὰ μοναστήρια ἐγνώρισε μόνον τοὺς τοίχους των, ἔφυγε κατόπιν καί—τί νὰ γίνῃ; μιά πού ἔκαμε τὸ ταξεῖδι, ἔτσι ἔπρεπε νὰ συμβῆ—προσεπάθησεν νὰ γράψῃ «ἐντυπώσεις», ἦγον ὅτι τοῦ κατέβη. Εἶναι νὰ τραβᾷ κανεὶς τὰ μαλλιά του, διὰ τὴν ἐνόχλησιν μετὰ τὴν ὁποίαν κάθε λογοτέχνης, τῆς καλῆς ἢ καὶ τῆς καλῆς ἔστω ὥρας, αὐτοχρίεται ἀρμόδιος νὰ κρίνῃ καὶ νὰ ἐξηγήσῃ μετὰ βάσιν τὴν φαντασίαν του ψυχικά κινήματα ὅπως ἐκεῖνο πού ἐρριζώσῃ εἰς τὸ Ὁρος.

Τὸ συμπέρασμά μου εἶναι ὅτι ἡ κοινωνία πού ἔχει ἐγκαθιδρυθῆ εἰς τὸ Ὁρος ἔχει καὶ αὐτὴ τὰς ἀσθενείας της, ὅπως κάθε κοινωνία ἀποτελούμενη ἀπὸ ἀνθρώπων καὶ ὄχι ἀγγέλους, τὴν εὕρηκα ὅμως, ἐξάπαντος, πολὺ ἀνωτέραν ἀπὸ κάθε ἄλλην κοινωνίαν ἄλλου συνουσιασμοῦ ἀνθρώπων, μηδέ... τῆς ἀθηναϊκῆς σοσάιτυ ἐξαιρουμένης. Καὶ ἀκόμη, ὅταν τὸ ἐπεδίωξα καὶ ὅταν καὶ τὰ πράγματα ἐβοήθησαν, διότι ἡ ἀρετὴ κοῦβεται, πάντοτε ἐξευρύνεται καὶ τὴν ἀξίαν θαυμασμοῦ ἀρετῆν καθῶς καὶ τὸ ἀνώτερον Εὐαγγελικὸν πνεῦμα, ἀπὸ τὸ ὁποῖον τόσα θά εἶχαν νὰ κερδίσουν οἱ ἐπικριταὶ τοῦ Ὁρους, ἂν δὲν τὰ ἤξευραν ὅλα καὶ ἀπεφάσιζαν κατὰ νὰ μάθουν.

Ἀυτὰ διὰ τὴν ἀλήθειαν.

Εὐχαριστῶ διὰ τὴν φιλοξενίαν

Δ. Ν. Π.

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΜΙΑ ΠΕΡΙΟΔΕΙΑ

Ἄγαπηταὶ «Ἀκτίνες»,

Ἐπαγγελματικὴ μου ὑπόθεσις μετὰ ἔφερε τελευταίως εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἀφοῦ δὲ εὕρεθην ἐκεῖ ἔδωσα εἰς τὸν ἑαυτὸν μου τὴν ἐυκαιρίαν κάποιας ἀναφυγῆς καὶ ἔκαμα μαζί με φίλον καὶ ἐν ἐπαγγέλματι συναδέλφον μίαν περιοδείαν εἰς τὸ Ἁγίον Ὁρος. Πρέπει νὰ ὁμολογήσω—ἀφοῦ αὐτὴ εἶναι ἡ ἀλήθεια—ὅτι

ΔΕΙΝΟΝ Η ΑΓΝΟΙΑ

Κύριε Διευθυντά.

Δέν ήξεύρω αν άποτελή προνόμιον τών διανοουμένων μας ή άγνοια στοιχειωδών πραγμάτων σχετιζομένων με την Θρησκείαν, τά όποια μάλιστα συμβαίνει πολλάκις νά είναι κοινόν κτήμα και διά τόν άπλουδ λαόν. Έχω υπ' όψει μου δύο διανοουμένους του είδους αυτού, «μεγάλης όλκης», όπως θεωρούνται εις την άρκετά μεγάλην πόλιν εις την όποιαν ύπηρετοϋν.

Ό ένας εξ αυτών, διδάσκων εις άνωτερον εκπαιδευτήριον, τό όποιον διευθύνει, και άναμισσών τάς μακαρία τή λήξει θεωρίας του ύλισμοϋ, εξυμνοϋσε τόν διαβόητον Χαϊκελ ως μέγαν έπιστογρόφον και σοφόν διδάσκαλον. Όταν δέ μερικοί εκ τών άκροατών του σπουδαστών που μελετοϋν τάς «Ακτινάς» παρατήρησαν ότι ό Χαϊκελ μάλλον ως μέγας πλαστογράφος ήμποροϋσε νά έχη θέσιν εν τή Έπιστήμη, ό εν λόγω διευθυντής εξεμάνη άποκακάλων συκοφάντας τούς όνομάζοντας τόν Χαϊκελ πλαστογρόφον. Οί μαθηταί του παρουσίασαν μετ' όλίγας ήμέρας τό τεϋχος τών «Ακτινάων», όπου ή φωτοτυπία τής πλαστογραφίας του Χαϊκελ ως και ή σχετική όμολογία του. Ό κ. διευθυντής, γνωρίζων την Γερμανικήν, έδιάβασε τή βοηθεία φακού τά σχετικά τμήματα, και εις ά τα έτριψε τούς όφθαλμούς. Δέν έπέρασε πολύς καιρός όποτε νέαν άπόδειξιν τής μορφωτικής του ύπεροχής παρείχεν εις τούς σπουδαστάς του. Η ένημερότης του αυτήν την φοράν εξεδηλώθη εις βάρος τής Καινης Διαθήκης. Και μίαν ήμέραν οι μαθηταί του ήκουσαν εκκλητικοί από τό στόμα του: «Τά Εὐαγγέλια τά όποια μετέφρασαν από την έβραϊκήν εις την ελληνικήν οι έβδ ο μ ή κ ο ν τ α...». Οί σπουδασταί ήχησαν, φυσικά, νά ψιθυρίζουν: «Κύριε Διευθυντά, οι έβδομήκοντα έξησαν 300 χρόνια προτου γραφοϋν τά Εὐαγγέλια!» Ό κ. διευθυντής άνένδοτος: «τά μετέφρασαν οι έβδομήκοντα!!!». Άλλ' ή έπιμονή τών μαθητών, οι όποιοι πλέον δέν ήμποροϋσαν νά κρατήσουν τά γέλοια των, τόν εκλόνησε τέλος, και, προς μεγάλην ζημίαν τής έπιστημονικής ήμβριθείας του, ήρχισε νά ξεροκαταπίνη και νά έπιχειρή στρατηγικάς συμπύξεις: «Ναι... άλλα... αι νεώτεροι έρευναι... κλπ». Αυτά διά τόν ένα.

Ό άλλος, φημισμένος και αυτός διά τήν «τεροστιαν μορφωσιν του» όπως και ό πρώτος, ύπεστήριζεν εις κύκλον συναδέλφων του με τούτε δεκαπέντε πρωτάνων, ότι ή Παπική Έκκλησία λέγεται Δυτική, διότι τό ιερόν τών ναών της είναι, λέγει, έστραμμένον προς την Ρώμην, ήτις εύρίσκειται εις την Δύσιν! Και έπειδή κάποιος διαμαρτυρήθη διά τήν πρωτότυπον εξήγησιν, ό κ. καθηγητής ήρπασε τό Έγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν προς έπιβεβαίωσιν τών λεγομένων του. Άλλά και έδω άλλη γκάφα. Διά νά εϋρη ότι ή Δυτική Έκκλησία λέγεται Δυτική δι' έν λόγον Ισχυρίζετο, άνέτρεξεν εις την λέξιν... ναός!

Υστερα, πώς νά μή μένη κανείς εκθαμβος πρό τής πολυμαθείας και τής ένημερότητος επί παντός ζητήματος τών «διανοουμένων» μας;

Με πολλήν εκτίμησιν

I. Δρουσόπουλος.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΑΙΛΑΔΑΝ

Κύριε Διευθυντά

Πρό ήμερών εύρισκόμουν εις μίαν συντροφίαν, κοσμικήν συντροφίαν, από εκείνας που δημιουργούνται εις τάς λουτροπόλεις αυτομάτως, σάν νά θέλουν νά δικαιώσουν την θεωρίαν τής αυτομάτου γενέσεως. Μέλη τής συντροφίας, μεταξύ άλλων, μία δεσποινίς, που διαρκώς μας διηγείτο τά της κοσμικής ζωής που περνά, εις τάς Άθήνας και όπου άλλαχου μία μονταίν ενοςήκτει, έριννύος δικη. Διά νά αλλάξω όλίγον τό θέμα, κατά πρόδηλον γενικήν έπιθυμίαν, την ήρώτησα αν έχη άδέλφια. Μου έδωσεν άρνητικήν άπάντησιν. Την ήρώτησα μήπως αυτό τήν στενοχωρεί:—Τί λέτε καλέ; Κάθε άλλο παρά με στενοχωρεί. Αυτό δά έλεπε!—Έ, όσο νάνα, έναν άδελφό θά τόν ήθέλατε όμως νά τόν έχετε, έπιμένω. Και ή άπάντησις που έλαβα; Ίδού την, όσον τό δυνατόν αυτολεξεί:—Νά σας πώ! Δέν αισθάνθηκα την έλλειψιν άδελφου διότι, βλέπετε, πάντα θά βρεθθί μιά φίλη μου νάχη άδελφό, κ' έτσι δέν μου λείπει καβαλλιέρος γιά νά πάω στό χορό!

Όταν συνήλθα—και συνήλθα σχετικώς εύκολα, συντελούσης και τής θαλασσίας αήρας—έφρόντισα νά εξακριβώσω διά νέων ερωτήσεων, αν καλώς άντελήφθην τόν προορισμόν του άδελφου, όπως ή μονταίν δεσποινίς τόν έννοουσε. Δυστυχώς τόν είχα όρθως άντίληφθί. Ό άδελφός ως ή ίερά αυτή προσωπικότης που ως τώρα ήξερα ως ένα από τά θεμέλια τής οικογενείας και τής εύτυχίας μας, είχε καταδικασθί εις εξαφανισμόν. Και μου έγεννήθη μία άγωνιώδης κάπως, άπορία, διά την επίλυσιν τής όποιας καταφεύγω εις σας: Δοθέντος ότι προορισμός του άδελφου είναι, όπως έδιδάχθην πλέον, νά συνοδεύη ως καβαλλιέρος τήν ή τάς άδελφάς του εις τόν ή τούς χορούς, μερικοί που έχουν άδελφάς αι όποιαι όμως, φευ, δέν πηγαίνουν εις τά ντάνσιγκς και έτσι δέν έχουν ανάγκην καβαλλιέρων, αυτοί λοιπόν, οι άνευ προορισμού, τί θ' άπογίνουν, αν ύποθεθί ότι γενικεύεται ή άντίληψις τής συνομιλητριάς μου; Μήπως τούς περιμένει ό Καιάδας, εκεί κάτω εις τόν Ταβυγον; Σας παρακαλώ κ. Διευθυντά, άπαντήσατέ μου επ' αυτού.

Με πολλήν τιμήν

Μελλοθάνατος.

Σημ. «Ακτ.». Περιμένετε όλίγον, νά συνέλθωμεν και ήμείς!

ΥΛΟΓΟΝΙΑ ΚΑΙ ΚΟΣΜΟΓΟΝΙΑ

Ἄνεκαθεν ὁ ἑναστρος οὐρανὸς ἀπησχόλησε τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα καὶ ἐκέντρισε βαθύτατα τὴν περιέργειαν αὐτοῦ. Ἡ μυστηριώδης αἰγή, ἣ ὅποια δεσπάζει τοῦ σὺμπαντος, ἀντηχεῖ πολλάκις εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ φιλοσοφοῦντος παρατηρητοῦ ἡχηρότερον ἀπὸ κάθε φωνῆν, ἀκόμη καὶ τὴν βροντὴν τῶν κεραυνῶν, καὶ τὴν βοὴν τῶν καταρρακτῶν καὶ τῶν κυμάτων, τὰ ὅποια σπάζουν βιαίως ἐπὶ τῶν ἀποτόμων βράχων. Ὅρθως τὸ πρῶτον περὶ τῶν οὐρανίων σφαιρῶν ἐλέγχθη, ὅτι «εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ρήματα αὐτῶν».

Τὶ ὑποκρύπτει ἄρα γε ἡ ἁρμονία αὐτῆ τῶν ἀναριθμητῶν οὐρανίων σωματίων; Ἐχει ἄρα γε ἀρχὴν καὶ τέλος, ἢ εἶνε ἀναρχος καὶ ἀτελεύτητος; Ἡ παρούσα τοῦ σὺμπαντος μορφή, θὰ καταλήξῃ ποῦ ἢ πρόκειται νὰ εἶνε ἀκατάλυτος; Τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ τίθενται ὑπὸ τοῦ περιβάλλοντος ἡμᾶς μυστηρίου τοῦ ἐνάστρου οὐρανοῦ, καὶ ἀποτελοῦν πρόβλημα πολυσύνθετον καὶ πολύμορφον, εἰς λύσιν τοῦ ὅποιου, ἀσυγκράτητον ὄρμησε τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα εὐθύς μόλις ἐγνώρισε τὴν φιλοσοφικὴν ἔρευναν ὑπὸ τὴν πρώτην καὶ στοιχειωδεστάτην μορφήν.

Αἱ ἀπαντήσεις, αἱ ὅποια ὑπὸ διαφόρους μορφὰς ἐδόθησαν εἰς τὰ ἐρωτήματα ταῦτα, θὰ ἠδύνατο νὰ ὑπαχθῶν εἰς δύο κυρίας κατηγορίας: εἰς ἐκείνας, αἱ ὅποια ἀποκλείουν ὀλοτελῶς τὴν ὑπαρξίν καὶ παρέμβασιν ὑψίστης Δημιουργικῆς αἰτίας, ὑπερβατικῆς καὶ ὑπερκοσμίου, καὶ ζητοῦν νὰ ἐξηγήσουν τὴν ὑπαρξίν τοῦ σὺμπαντος διὰ τῶν ὕλικῶν ἀτόμων καὶ τῆς τυχαίας καὶ ὑπὸ τὸ ἀδυσώπητον κράτος τῶν φυσικῶν νόμων συντελεσθείας συναντήσεως καὶ συνθέσεως αὐτῶν καὶ εἰς ἐκείνας, αἱ ὅποια προϋποθέτουν τὴν παρέμβασιν Δημιουργικῆς δυνάμεως καὶ διανοίας, ἣ ὅποια ὄχι μόνον διεμόρφωσε καὶ διεκόσμη-

σε τὸ ἄμορφον καὶ ἀρχέγονον χάος, ἀλλὰ καὶ τὸ παρήγαγεν ἐκ τοῦ μηδενός.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Εἰς τὰς ἐκζητήσεις καὶ λύσεις αὐτὰς ἤχθη τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα πρωτίστως διὰ τῆς φιλοσοφικῆς ὁδοῦ. Καὶ ἄλλοι μὲν ἐκ τῶν φιλοσοφησάντων ἐτράπησαν πρὸς τὴν ὕλιστικὴν φιλοσοφίαν, ἄλλοι δὲ ἐχώρησαν διὰ τῆς θεϊτικῆς φιλοσοφίας, ἣ ὅποια ὀρμᾶται ἐκ τῆς προϋποθέσεως, ὅτι ἐκτός τοῦ ὁρατοῦ τούτου κόσμου ὑπάρχει καὶ κόσμος ἀόρατος. Ἡ ἀνάπτυξις μετέπειτα τῶν λεγομένων θετικῶν καὶ φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐπανεθεσε τὸ πρόβλημα μετ' ἐνδιαφέροντος, τὸ ὅποιον ὀλονέν ἠῤῥαυε, καὶ αἱ νέαι ἀνακαλύψεις, εἰς τὰς ὁποίας ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ πειραματικὴ παρατήρησις ὠδήγησεν, ἐφανέρωσαν νέα δεδομένα, ἀγνωστα μέχρι τοῦδε, τὰ ὅποια διέχυσαν νέον φῶς ἐπὶ τῆς πρὸ ἡμῶν ἀπτήης καὶ αἰσθητῆς πραγματικότητος.

Ἄλλ' αἱ ἐπιστήμαι ἐξήτασαν καὶ ἠρεύνησαν ὅτι εἶχαν πρὸ αὐτῶν. Δηλαδή αἰτίας ἀμέσους καὶ δευτερευούσας, τῶν ὁποίων τὰ ἀποτελέσματα συντελοῦνται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας. Τὶ συνέδη πρὸ δισεκατομμυρίων ἐτῶν ἡ αἰώνων, ὅποτε κατὰ τοὺς ἐπιστήμονας ἐσημειώθη τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς τὴν σημερινὴν μορφήν τοῦ κόσμου, οὐδεὶς θὰ ἠδύνατο δι' αὐτοψίας ἢ ὀπισοθήποτε ἀμέσου παρατηρήσεως νὰ διαπιστώσῃ. Τὸ πρῶτον αἷτιον διεκφεύγει ἐντελῶς τοῦ πεδίου τῶν πειραματικῶν ἔρευνῶν καὶ ἀνήκει εἰς πεδίου διαφόρον ἐκείνου, ἐπὶ τοῦ ὅποιου ἐκτείνουν τὰς κατακτήσεις τῶν αἰφυσικαὶ ἐπιστήμαι, αἱ ὅποια χρησιμοποιοῦν τὸ πείραμα καὶ τὴν παρατήρησιν. Μόνον δι' εἰκασίῶν καὶ δι' ἐκζητήσεων φιλοσοφικῶν δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ προχωρήσῃ εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο πεδίου. Ἐκλήθη διὰ τοῦτο ὁ φιλοσοφικὸς νοῦς νὰ ἀναθεω-

ρήση τὰ πορίσματα τῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νέων δεδομένων, τὰ ὅποια ἔθεσαν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἀνθρώπου αἱ πειραματικαὶ ἐπιστήμαι, καὶ νὰ καταλήξῃ εἰς συμπεράσματα, εἰ δυνατόν, βεβαιότερα, πάντως δὲ προσαρμοζόμενα πρὸς τὰς νέας περὶ ὕλης καὶ ἐνεργείας ἐκδοχὰς τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη, ἔχουσα σαφῶς καθωρισμένον ὡς πεδῖον τῆς ἐρεῦνης αὐτῆς δευτερευούσας καὶ ἀμέσους αἰτίας, ἔχει ἀνάγκη τῆς φιλοσοφίας προκειμένου νὰ πληροφορηθῇ περὶ τῆς πρώτης καὶ ἀπωτάτης αἰτίας, τῆς ὁποίας ἡ δράσις καὶ παρέμβασις ἐξεδηλώθη κατ' αὐτὴν τὴν ἐν ἀρχῇ καταβολὴν τοῦ κόσμου. Μόνον δὲ καθ' ἑσὸν θὰ συμπληρώσῃ τὰ πορίσματα τῆς διὰ τῶν πορισμάτων τῆς φιλοσοφίας δύναται νὰ καταλήξῃ εἰς ὠρισμένην κοσμοθεωρίαν. Καθίσταται δὲ ἐκ τούτου πρόδηλον, ὅτι ἡ κοσμοθεωρία αὕτη δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς κοσμοθεωρία τῶν νεωτέρων θετικῶν ἐπιστημῶν, ἀλλ' εἶνε ταῦτ' αὐτὸ φιλοσοφικὴ κοσμοθεωρία, ὅσονδήποτε καὶ ἂν τὰ δεδομένα, ἐξ ὧν ἀφορμᾶται, παρέχονται ὑπὸ τῶν θετικῶν ἢ τῶν συγχρόνων ἐν γένει ἐπιστημῶν.

Τούτου ἄλλως τε τὴν ἀποδείξιν ἔχομεν εἰς τὸ γεγονός, ὅτι καὶ μὲ τὰς νεωτέρας προόδους τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν αἱ περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ παντός θεωρίαι δὲν ἀπεμακρύνθησαν τῶν γραμμῶν, τὰς ὁποίας ἡ φιλοσοφία εἶχεν ἤδη χαράξει ἀπ' αἰώνων. Πράγματι καὶ σήμερον αἱ περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ παντός θεωρίαι ὑπάγονται καὶ πάλιν ὑπὸ τὰς αὐτὰς δύο γενικὰς κατηγορίας, ὑπὸ τὰς ὁποίας καὶ πρότερον. Καὶ δὲν ἠμπόδισαν τὰ πορίσματα τῶν νεωτέρων ἐπιστημῶν, ἄλλους μὲν ἐκ τῶν ἐπιστημῶν νὰ υἱοθετήσουν τὴν ὕλιστικὴν περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ παντός ἀντίληψιν, ἄλλους δέ, ἐξ ἴσου ἢ καὶ περισσότερον διακριθέντας εἰς τὰς νεωτέρας ἐρεῦνας καὶ τὴν προαγωγὴν τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, νὰ προέλθουν ὑπέριμαχοι θερμοὶ τῆς πνευματικῆς ἀντιλήψεως, ἡ ὁποία ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἔννοιαν περὶ Θεοῦ Δημιουργοῦ. Τὸ χαρακτηριστικώτερον δὲ εἶναι ὅτι, μέχρι τῶν τελευταίων δύο δεκαετηρίδων, ὅποτε αἱ περὶ συστάσε-

ως καὶ ἐνδοατομικῆς ἐνεργείας τῆς ὕλης ἐκδοχαὶ τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης ἐτροποποιήθησαν, ἡ ἐπιχειρηματολογία τῆς ὕλιστικῆς φιλοσοφίας παρέμεινε, ὅπως θὰ ἴδωμεν, ἀμετάβλητος, ὅποια ὑπῆρξε καὶ πρὸ εἴκοσι καὶ πέντε ἔτων αἰώνων. Αἱ τροποποιήσεις δέ, τὰς ὁποίας ἐσχάτως προσέλαβον, ὀφείλονται κυρίως εἰς τὸ ὅτι τὰ παλαιὰ τῶν εἰρήματα δὲν ἠδύνατον νὰ σταθῶν ἐνώπιον τῶν πορισμάτων, εἰς τὰ ὅποια κατέληξεν ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη.

ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΝΑΙΣΤΩΝ

1. Ἡ θεωρία τοῦ Δημοκρίτου. Ἦδη ὁ Δημόκριτος, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν πέμπτον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα διηρημηνεύσε πληρέστερον τὴν ὕλιστικὴν περὶ τοῦ παντός ἀντίληψιν, διεισέτατο, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἄλλο τι πραγματικόν, εἰ μὴ μόνον τὰ ἄτομα τῆς ὕλης, τὰ ὅποια, ἄπειρα τὸν ἀριθμὸν, ἔχουν καὶ μορφὰς καὶ μέγεθος ἀπείρως ποικίλλοντα. Ἐξήγει δὲ ὁ Δημόκριτος τὴν διαφορὰν τῶν ἐν τῇ φύσει ὄντων καὶ πραγμάτων ὡς προερχομένην ἐκ τῆς διαφορᾶς τῆς ἐνώσεως τῶν ἀτόμων, τὰ ὅποια, ὡς ἔχοντα διαφόρους μορφὰς καὶ μέγεθος καὶ ὡς συνθετιμένα κατ' ἀριθμοὺς καὶ ἀναλογίας διαφόρους, ἐπόμενον ἦτο νὰ ἀποδίδουν καὶ ὄντα ποικίλα καὶ διάφορα. Ἡ τοιαύτη δὲ τῶν ἀτόμων σύνθεσις ἀπεδίδοτο ὑπὸ τοῦ Δημοκρίτου εἰς τὴν τύχην. Διότι τὰ ἄτομα πίπτουν αὐτομάτως καὶ αἰωνίως διὰ μέσου τοῦ ἀπείρου διαστήματος, κατὰ τὴν αἰωνίαν δὲ καὶ συνεχῆ ταύτην πτώσιν τῶν ἔχουν ἀναλόγως τῶν διαφόρων μεγεθῶν τῶν, καὶ ταχύτητας ποικίλας. Ἐντεῦθεν τὰ μεγαλύτερα ἄτομα συγκρούονται μετὰ τῶν μικροτέρων, τὰ ὅποια συναντοῦν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ, ἐκ τῆς ἀνωμάλου δὲ καὶ ἀνομοιομόρφου πτώσεως καὶ κατευθύνσεως τῶν ἀτόμων, προκαλοῦνται καὶ κινήσεις πλάγιας καὶ παλινδρομικαί, ἐκ τῶν ὁποίων προέρχεται ἄπειρος ποικιλία ἐνώσεων καὶ διαχωρισμῶν, συνθέσεων καὶ ἀποσυνθέσεων, ἐκ τῶν ὁποίων παράγεται ἡ ποικιλία τῶν ὄντων.

2. Ἡ θεωρία τοῦ Βύχνερ. Ἄλλὰ καὶ ὁ κατὰ τὸν παρελθόντα μόλις αἰῶνα ἀναλαβὸν νὰ στηρίξῃ τοὺς ἰσχυρισμοὺς τῆν ὕλοφρονούσης φιλοσοφίας L. Büchner

ἐπὶ τῶν αὐτῶν γραμμῶν ἐκινήθη, τὰ αὐτὰ σχεδὸν ἐπαναλαβῶν, ὅσα καὶ ὁ Δημόκριτος, χωρὶς νὰ ἐπιφέρῃ οὐσιώδη μεταβολήν, ὡς θ' ἀνέμενε πᾶς τις μετὰ τὰς ἐν τῷ μεταξὺ σημειωθείσας ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἐπιστημῶν προόδους. Τὸ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Γῆ καὶ δύναμις» σύγγραμμα αὐτοῦ (1), τὸ ὅποιον ἐν ἔτει 1906 ἤρθημεν τὴν 17ην γερμανικὴν ἐκδοσίν του, περιλαμβάνει τὴν περὶ ἀρχῆς τοῦ παντός ὀλιστικὴν θεωρίαν τοῦ Büchner. Ἡ θεωρία αὕτη εἶνε, κατὰ τὰ κύρια αὐτῆς σημεῖα, ἡ ἀκόλουθος:

Ἀνακηρύττεται πρωτίστως ὡς ἀρχὴ θεμελιώδης, ὅτι δὲν ὑπάρχει ὕλη χωρὶς δύναμιν, οὔτε δύναμις χωρὶς ὕλην. Καὶ ἀναγνωρίζει μὲν ὁ Büchner, ὅτι κατὰ βάθος ἀγνωστοῦμεν, τί εἶναι ἡ ὕλη καὶ ἡ δύναμις, παρατηρεῖ ὅμως, ὅτι ὀλίγον ἐνδιαφέρει, ἐὰν δὲν γνωρίζωμεν τὸ βάθος τῶν πραγμάτων. Ἀρκεῖ, ὅτι τόσον ἡ ὕλη, ὅσον καὶ ἡ δύναμις ἀποτελοῦν γεγονότα πείρας καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν αἰσθήσεων ἡμῶν πληροφορούμεθα περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν. Αὐτὴ ἡ ἄμεσος παρατήρησις καὶ αὐτὴ ἡ πείρα μᾶς βεβαίως ὅτι ὕλη ἄνευ ἰδιότητων οὐδαμῶς συναντᾶται, πολλῶν δὲ μᾶλλον δὲν εὐρίσκεται πούθενά δύναμις ἄνευ ὕλης, ἀλλὰ διαπιστοῦμεν τὴν παρουσίαν τῶν φυσικῶν δυνάμεων διὰ τῶν ὕλικῶν μεταβολῶν, τὰς ὁποίας αὐταὶ συνεπάγονται. Ἐκ τῆς προϋποθέσεως του ταύτης ὁ Büchner προχωρεῖ δι' ἄλλματος πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ κόσμου, χωρὶς νὰ ἀποπειραθῇ κἄν νὰ γεφυρώσῃ ὅπωςδῆποτε τὸ ὑφιστάμενον χάσμα. Ἡ δημιουργία, διατείνεται, εἶνε ἀδύνατος καὶ ὁ κόσμος εἶνε αἰώνιος. Οὔτε δηλαδὴ ἡ ὕλη ἠδυνήθη νὰ δημιουργήσῃ τὴν δύναμιν, οὔτε ἡ δύναμις τὴν ὕλην. Διότι ὕλη καὶ δύναμις εἶνε ἀδιασπᾶστος ἡνωμένοι, ὅτι δὲ σήμερον δὲν εἶνε δυνατόν νὰ χωρισθῇ, οὔτε καὶ εἰς τὸ παρελθὸν ὑφίστατο χωρισμένως. Ὁ κόσμος ἔρα δὲν ἐδημιουργήθη, ἀλλ' εἶνε καὶ θὰ εἶνε αἰώνιος. Εἰς τὸ συμπέρασμα δὲ ταῦτο ἄγει, κατὰ τὸν

Büchner πάντοτε, καὶ ἡ σπουδὴ τῶν ἰδιότητων τῆς ὕλης.

Τίνας ὅμως εἶνε αἱ ἰδιότητες αὐταὶ τῆς ὕλης; Κατὰ τὸν Büchner ἡ ὕλη εἶνε πρωτίστως ἀφθαρτος καὶ αἰώνιος. Οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ ἀπόλλυται. Μεταλλάσσει μὲν ὁ κόσμος μορφήν, ἀλλ' ἐν τῷ συνόλῳ μένει πάντοτε ὁ αὐτός. Εἰς οἰανδήποτε στιγμήν ἐὰν ἤθελε ζυγισθῇ τὸ σῆμα, θὰ εὐρεθῇ πάντοτε ἔχον τὸ αὐτὸ βάρος. Οὔτε δύναται τὸ βάρος τῶν οὐρανίων σφαιρῶν νὰ μεταβληθῇ, διότι ἡ παραμικρὰ μείωσις τοῦ ὄγκου καὶ τοῦ βάρους αὐτῶν θὰ ἔχῃ ἀντίκτυπον καὶ ἐπὶ τῆς ἀμοιβαίας ἑλξεως τούτων, τοῦθ' ὅπερ θὰ ἔχῃ ὡς ἀποτέλεσμα τὴν διατάραξιν τῆς παγκοσμίου ἰσορροπίας καὶ παρέκκλισιν ἀπὸ τῆς κανονικῆς τροχιάς αὐτῶν, ἡ παρέκκλισις δὲ αὕτη θὰ καταλήξῃ εἰς σύγκρουσιν καὶ καταστροφὴν. Ἄλλ' ἐὰν ἡ ὕλη εἶνε ἀθάνατος καὶ αἰώνιος, συναγεται λοιπὸν ἐκ τούτου, ὅτι δὲν ἐδημιουργήθη. Διότι, ὅτι οὐδέποτε θὰ τελειώσῃ, οὐδέποτε καὶ ἤρχισεν.

Ἄλλη ἰδιότης τῆς ὕλης, κατὰ τὸν Büchner, εἶνε τὸ ἄπειρον αὐτῆς. Ἡ ὕλη εἶνε ἄπειρος ἐν τῷ διαστήματι. Ἄπειρος εἰς μικρότητα, δηλαδὴ ἀτελευτήτως διαιρητή. Ἄπειρος καὶ εἰς μέγεθος, διότι τὸ τηλεσκόπιον μᾶς παρουσιάζει τὰς οὐρανίους σφαίρας ὄχι μόνον κολοσιᾶς εἰς διαστάσεις, ἀλλὰ καὶ ἀπειραρίθμους. Τὸ αὐτὸ πρέπει νὰ λεχθῇ καὶ περὶ τῆς δυνάμεως. Συμφυῆς εἰς ἄπειρον ποσότητα πρὸς τὴν ἄπειρον μᾶζαν τῆς ὕλης διατρέγει ἐν ἐνδοτάτῃ ἐνώσει μετ' αὐτῆς ἀτελεύτητον καὶ ἀδιάκοπον κύκλον, παραμένουσα ἀπαραμείωτος, διότι αἱ μεταμορφώσεις, τὰς ὁποίας ὑφίσταται, θίγουν μόνον τὴν ποιότητα, ὄχι δὲ καὶ τὴν ποσότητα αὐτῆς.

Ἡ παγκόσμιος ἐξ ἄλλου κίνησις, κατὰ τὸν Büchner, εἶνε αὐτόματος, αἰδιος, ἀπαραμείωτος εἰς ποσότητα, μεταβλητὴ μόνον ὡς πρὸς τὰς μορφάς, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐκδηλοῦται. Αἱ διάφοροι δὲ αὐταὶ μορφαὶ δὲν ὀφείλονται εἰς εἰδικὴν τινα ἀρχήν, διακρίνουσαν ταύτην τὴν μορφήν ἀπὸ τῆς ἄλλης, ἀλλ' εἶνε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς δράσεως καὶ ἀντιδράσεως τυφλῶν καὶ ἀσυνειδήτων δυνάμεων ἀποτέλεσμα δὲ ἀναγκαιῶν, διότι αἱ δυνάμεις αὐταὶ δὲν δύναται νὰ ἐνεργή-

(1) Μετεφράσθη καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὑπὸ τοῦ Φαρμακοπούλου, ἐξεδόθη δὲ ἡ μετάφρασις αὕτη τὸ δεύτερον ὑπὸ τοῦ Ἐκδοτικοῦ οἴκου Φέξη.

σουν ἄλλως, ἀλλὰ ἐκδηλοῦνται μετὰ τάξεως εἰς σειρὰς διαδοχικὰς, βαθμιαίας καὶ τελείας. Κατὰ συνέπειαν, καταλήγει ὁ Büchner, τὸ θαῦμα δὲν ἔχει χῶρον εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, ὅπου κρατεῖ ἡ τυφλὴ αἰτιότης, καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶνε ἀδύνατον. Καὶ τὸ σύμπαν προήλθε μὲν ἐκ πρωτογενοῦς τινος νεφελώματος, ἀλλὰ διὰ τοῦ τυφλοῦ καὶ ἀναγκαίου παιγνίου τῶν δυνάμεων τῆς ὕλης, αἱ ὁποῖαι πανταχοῦ εἶνε αἱ αὐταὶ ὑπὸ διάφορα ὀνόματα.

Ἄλλ' ὁ Büchner συνάγει ἐκ τῆς κοσμοθεωρίας του αὐτῆς καὶ ἓνα ἠθικὸν ἀξίωμα. Ἡ ὕλη, παρατηρεῖ, διὰ τῆς ἐνώσεώς της μετὰ τῆς δυνάμεως ἀποκτὰ ἄπειρον ἀξίαν, ἀφοῦ ἐξ αὐτῆς προέρχονται τὰ πάντα. Ὁφείλομεν λοιπὸν νὰ τὴν ἐκτιμῶμεν καὶ νὰ ἀπολαμβάνωμεν τὰ δωρὰ της· κατ' οὐδένα δὲ λόγον ἐπιτρέπεται νὰ τὴν βρασιζώμεν ἐντὸς ἡμῶν διὰ τῆς ἀσκήσεως καὶ τῶν ἄλλων στερησέων εἰς τὰς ὁποίας πρὸς χαλιναγωγῆσιν δῆθεν αὐτῆς ὑποβαλλόμεθα (2).

3. Ἡ θεωρία τοῦ Χαϊκελ. Μετὰ τὸν Büchner ὁ Ἑρνέστος Haeckel εἰς τὸ σύγγραμμά του «Τὰ αἰνίγματα τοῦ σύμπαντος» (Die Welträtsel) ἐκδοθέν τὸ 1899, προσεπάθησε νὰ παρουσιάσῃ, ὑπὸ μορφήν ἐπὶ μᾶλλον συγχρονισμένην, τὰ θεωρήματα τῆς ὀλοφρονούσης φιλοσοφίας, συνδυάσας ταῦτα μετὰ προϋποθέσεων πανθεϊστικῶν. Αἱ ἰδέαι τοῦ Haeckel ἐσημαίωσαν εὐρείαν διάδοσιν εἰς τὴν Γερμανίαν, κατεβλήθη δὲ προσπάθεια ὅπως ἐπικρατήσουν καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ Γαλλίαν. Κατὰ τὰς κυρίας αὐτῶν γραμμὰς ἔχουν αὐταὶ ὡς ἑξῆς:

Ὁ Haeckel εἶχεν ἀντιληφθῆ, ὅτι αἱ ἔρευνοι τῆς νεωτέρας τότε ἐπιστήμης κατέτεινον ν' ἀνατρέψουν τὸ περὶ ἀφθαρσίας τῆς ὕλης δόγμα. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον εἰσηγήθη τὸν «νόμον τῆς οὐσίαις», ἐπι τοῦ ὁποίου ἐβάσισε τὴν ὅλην θεωρίαν του. Ὁ νόμος οὗτος, τὸν ὅποιον λίαν μετριοφρόνως ὁ εἰσηγητὴς αὐτοῦ ἐχαρακτήρισεν ὡς «τὸ μεγαλύτερον διανοητικὸν ἐπι-

τευγμα τοῦ 19' αἰῶνος ὑπὸ τὴν ἔννοιαν, ὅτι πάντες οἱ ἄλλοι νόμοι ὑπάγονται εἰς αὐτόν», συνίσταται εἰς τὴν συγχώνευσιν εἰς ἓν τῶν δύο περιφήμων ἀρχῶν, περὶ τῆς διατηρήσεως τῆς ὕλης καὶ τῆς διατηρήσεως τῆς ἐνεργείας (3). Ἀντελήφθη δὴλ. ὁ Haeckel, ὅτι τὰ περὶ ἀφθαρσίας τῆς ὕλης εἰκοτολογήματα δὲν εἶχον καμμίαν ἰσχὺν εἰς τὴν πραγματικότητα καὶ μόνον ἐὰν ἡ θέλομεν συνυπολογίσει τὴν ὕλην καὶ τὴν ἐνέργειαν ὡς ἓν ἐνιαῖον σύνολον, θὰ ἴδωμεθα κάπως νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ ποσότης αὕτη, ἀνεξαρτήτως τῆς ἀξομειώσεως τῶν δύο συστατικῶν της, παραμένει ὡς σύνολον ἀφθαρτον καὶ ἀπαραμειῶτον.

Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὴν διατήρησιν τῆς ἐνεργείας ὁ Haeckel δὲν ἀπειμακρόνθη τῶν κρατουσῶν ἡδῆ γραμμῶν, ἐπαναλαβὸν δ, τι καὶ ἄλλοι εἶχον εἶπει πρὸ αὐτοῦ. Ὅτι δὴλ. ὅταν μίαν ἐνέργειαν μεταμορφοῦται εἰς ἄλλην, κάθε ποσότης ἐνεργείας ἢ ὁποία ἐξαφανίζεται ἀναποκρίνεται πάντοτε πρὸς ἄλλην ποσότητα ἐνεργείας ἐμφανιζομένην. Ὑπάρχει διὰ τοῦτο σταθερὰ σχέσις, «ἰσοῦχγον ποσοτικὸν» μεταξὺ τῶν διαφόρων εἰδῶν ἐνεργείας (κινήσεως, θερμότητος, ἤλεκτρισιῦ) μεταμορφουμένων εἰς ἄλληλα, τὸ σύνολον δὲ τῶν εἰδῶν τούτων τῆς ἐνεργείας ἀποτελεῖ ποσὸν σταθερὸν διὰ τὸ σύμπαν ὀλόκληρον, καθὼς καὶ διὰ κάθε σύστημα κλειστὸν. Σύστημα δὲ κλειστὸν εἶνε κάθε ἄθροισμα οὐρανίων σωματίων, περιωρισμένον εἰς ἑαυτὸ καὶ ἐντὸς τῶν ὁρίων αὐτοῦ καὶ μὴ ἐρχόμενον εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὰ ἔξω τῶν ὁρίων τούτων, ὥστε εἴτε νὰ ἐκπέμπῃ πρὸς τὰ ἔκει, εἴτε νὰ λαμβάνῃ ἔκειθεν ποσότητά τινα ἐνεργείας.

Ἄλλ' ἐνῶ ὁ Haeckel περὶ τῆς διατηρήσεως τῆς ἐνεργείας υἱοθετεῖ τὰς ὀρθὰς ταύτας ἀπόψεις ἀπορρίπτει ἐξ ἄλλου ἀυθαιρέτως τὸν νόμον τῆς ἐντροπίας (4), ὁ ὅποιος, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἔχει τὴν αὐτὴν ἰσχὺν ὅπως καὶ ὁ περὶ διατηρήσεως τῆς ἐνεργείας. Προβαίνει δὲ εἰς τὴν ἀπόρριψιν ταύτην, ἀκριδῶς διότι ὁ νόμος τῆς ἐν-

(2) J. M. Dario, *Matérialis me*, ἄρθρον εἰς A. d' Alès, *Dictionnaire apologétique*, τόμ. III στήλ. 495-496.

(3) Ἐν μνημ. συγγράματι σελ. 245. Παράβλ. καὶ J. Dario ἐνθ' ἄνωτ. στήλ. 500.

(4) Περὶ βλ. σελ. 283-284 τοῦ μν. συγγράμματος.

τροπίας ἀποτελεῖ σκόπελον συντριπτικὸν διὰ τὴν θεωρίαν τὴν ὑλιστικὴν. Οὕτως ὁ Haeckel, ὡς μόνην πρωτότυπον ἰδέαν δι-
εξεδίκει, ὅτι ἐκ τῶν κεχωρισμένως ἐκφε-
ρομένων δύο ἀρχῶν, ἤτοι τῆς ἀρχῆς τῆς
διατηρήσεως τῆς ὕλης ἀφ' ἑνός, καὶ τῆς
ἀρχῆς τῆς διατηρήσεως τῆς ἐνεργείας ἀφ'
ἑτέρου, ἀπέτελεσε μίαν ἀρχήν, θεωρῶν αὐ-
τὰς ἀχωρίστους ἐν τῇ οὐσίᾳ των καὶ ὡς
δύο ἐπόψεις ἑνός καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικει-
μένου τοῦ κόσμου (6).

Ἄλλ' ὁ Haeckel ἀντελήφθη πλέον, ὅτι
ἡ νεκρά καὶ ἀναίσθητος ὕλη εἶνε ἀνεπαρ-
κῆς, μὲ μόνην τὴν συνδρομὴν τῆς τύχης
καὶ τῶν τυφλῶς ἐνεργουσῶν φυσικῶν δυ-
νάμεων νὰ παραγάγῃ τὰς θαυμασίας μορ-
φὰς τῆς σκοπιμότητος, αἱ ὅποια μὲ ἀνα-
ρίθμητον ποικιλίαν παρουσιάζονται. Διὰ
τοῦτο ἐδέχθη τὸν κόσμον τοῦτον ὡς ἔχον-
τα ψυχὴν! Ἐπιηραζόμενος δὲ καὶ ὑπὸ τῶν
ἰδεῶν τοῦ πανθεϊστοῦ Σπινόζα ὑπεστήρι-
ξεν, ὅτι ἡ οὐσία ἢ ὁ ὅλος κόσμος εἶνε αὐ-
τὸς ὁ Θεός. Ὁ Θεός εἶνε τὸ πᾶν. Καὶ τὸ
θεῖον κοσμικόν ὄν συγκρατεῖται ἐκ τῆς οὐ-
σί α ς τ ῆ ς ὕ λ η ς, ἢ ὅποια εἶνε ἀπειρος
καὶ ἐκτεταμένη, καὶ ἐκ τῆς οὐ σί α ς τ ῆ ς
ἐ ν ε ρ γ ε ί α ς, ἢ ὅποια εἶνε τὸ πνεῦμα
ἐντὸς τῆς ὕλης.

Ἀπὸ ταιούτης προϋποθέσεως ὁρμώμενος
ὁ Haeckel διετύπωσε νέαν ὑπόθεσιν πρὸς
ἐξηγήσιν τῆς ἀρχῆς τοῦ παντός. Δὲν ἐδέ-
χετο δηλαδὴ, ὅτι τὰ διάφορα ἄτομα, ἐξ
ἧν συνίσταται τὸ σύμπαν, συνετέθησαν μετ'
ἀλλήλων τυχαίως διὰ τῆς κινήσεως, τὴν ὁ-
ποίαν ἀνέκαθεν εἶχον ἐν τῷ κενῷ διαστή-
ματι. Ἄλλ' ἀπέδιδεν εἰς τὰ ἄτομα τῆς ὕ-
λης αἰσθησὴν καὶ ἐλευθέραν κίνησιν καὶ
ὑπὸ τίνα ἔννοιαν ψυχὴν (6). Καὶ ὑπεστή-
ριξεν ὅτι τὰ ἄτομα αὐτὰ ἐξεδήλουν προ-
πάθειαν πυκνώσεως, ἢ ὅποια κατέληγεν
εἰς τὸν σχηματισμὸν κέντρων πυκνώσεως
ἀπειρώς μικρῶν. Τὰ ἐμψυχωμένα δὲ ταῦτα
σημάτια πλανῶνται κατὰ τὸν Haeckel ὅ-
χι εἰς τὸ κενόν, ἀλλ' ἐν μέσῳ τοῦ μὴ συμ-
πεπυκνωμένου τμήματος τῆς πρωταρχικῆς
οὐσίας, ὅπου προκαλοῦν ὄλον ἐν αὐξανόμε-
νας καὶ ὀγκουμένης πυκνώσεις, ἀποτελοῦν-

τα οὕτω τὰς μάζας, αἱ ὅποια ἔχουν βάρος.
Τὸ ὑπόλοιπον τμήμα ἀποτελεῖ τὴν ἀδαρῆ
οὐσίαν, τὴν ἄλλως καλουμένην αἰθέρα. Ὁ αἰ-
θῆρ, πληρῶν τὰ ἐνδιάμεσα τῆς σταθμητῆς
ὕλης, δὲν σύγκρατεται ἐξ ἀτόμων, οὔτε δύ-
ναται νὰ καταταχθῇ εἰς τὰ ἀέρια, πολὺ δὲ
περισσότερον οὔτε εἰς τὰ ὑγρά οὔτε εἰς τὰ
στερεὰ. Διατελῶν ὑπὸ εἰδικὴν κατάστασιν,
τὴν καλουμένην αἰθερίαν, εἶνε σχετικῶς ἀ-
στάθμητος καὶ διατελεῖ ἐν αἰωνία κινήσει.
Ἡ ἀπαυστος δὲ καὶ αἰωνία κίνησις τοῦ
καθιστᾶ αὐτὸν τὴν ἐσχάτην αἰτίαν πάν-
των τῶν φαινομένων (7).

Ἐξ ἄλλου ὁμοῦ ὁ Haeckel ὑποστηρίζει,
ὅτι ὑπάρχει ἀκατάπαυστος ἀγὼν μεταξὺ
τῶν δύο τμημάτων τῆς πρωταρχικῆς οὐ-
σίας, ἤτοι μεταξὺ τοῦ συμπεπυκνωμένου
(τῆς μάζης) ἐξ ἑνός, καὶ τοῦ ἥραιωμένου
(τοῦ αἰθέρος) ἐξ ἑτέρου. Τὰ δύο ταῦτα
στοιχεῖα τῆς οὐσίας, ἡ μάζα καὶ ὁ αἰθῆρ,
δὲν εἶνε νεκρά, ἀλλ' ἔχουν αἰσθησιν. Οὔ-
τε τίθενται εἰς κίνησιν μόνον ὑπὸ δυνάμε-
ων ἐξωτερικῶν, ἀλλ' ἔχουν καὶ θέλησιν!
Διὰ τοῦτο ἡ μὲν μάζα αἰσθάνεται εὐχαρί-
στησιν ἐν τῇ συμπυκνώσει, ὁ δὲ αἰθῆρ δυσ-
αρέσκειαν ἐν τῇ πίεσει! (8). Ἐκ τούτου
προέρχεται ὁ μεταξὺ των ἀνταγωνισμὸς.
Διότι ἡ μὲν μάζα, ἢ ἡ ἄλλως καλουμένη θε-
τικὴ οὐσία, τείνει νὰ αὐξήσῃ καὶ νὰ ἐπεκ-
τείνῃ τὴν πύκνωσιν αὐτῆς, ἐπειδὴ δοκι-
μάζει εὐχαρίστησιν εἰς ταύτην, ὁ δὲ αἰ-
θῆρ, ἢ ὁ ἄλλως καλούμενος ἀρνητικὴ οὐ-
σία, ἀντιτίθεται εἰς τὴν πύκνωσιν, διότι
δυσαρρεστεῖται ἐκ τῆς πίεσεως!! (9).

Τοιοῦτοτρόπως ὁ Haeckel, θέλων ν' ἀ-
ποκλείσῃ ἐκ τοῦ κόσμου ἀνωτέραν καὶ ὑ-
περκόσμου καὶ λογικὴν αἰτίαν, ὅταν ἀν-
τεμετώπισε τὴν πολυποικίλον καὶ πολυσύν-
θετον σκοπιμότητα καὶ ἁρμονίαν τοῦ παν-
τός, ἀνεγνώρισεν, ὅτι ἀπλῆ τις πρωταρχι-
κὴ κίνησις τῶν ἀπειραριθμῶν ἀτόμων δὲν
ἦτο δυνατόν νὰ ἐξηγήσῃ τὸ θαυμάσιον σύν-
ολον τοῦ παντός. Καὶ ἐπειδὴ ἐπέμεινε ἀρ-
νούμενος τὸν Ἵψιστον Νοῦν εὐρέθη ἡγαγ-
κασιμένος ν' ἀποδώσῃ αἰσθησιν καὶ θέλη-

(7) Σελ. 260-262 μν. ἔργου

(8) Σελ. 254 μν. ἔργου.

(9) Ἀδόθι. Πρβλ. καὶ Dario ἐνθ' ἀνωτ.
στῆλ. 502.

(5) Ἐν σελ. 245, 247 μν. ἔργου.

(6) Πρβλ. σελ. 251-252 μν. ἔργου.

σιν και λόγον εις πάντα τὰ ἄτομα τῆς ἀναισθήτου και νεκρᾶς ὕλης.

Ἄλλ' ὅτι τὰ ἄτομα τῆς ὕλης ἔχουν αἴσθησιν και ἐλευθέραν κίνησιν ἀποτελεῖ ὑπόθεσιν, ἡ ὅποια δὲν ἐστηρίχθη ἐπὶ τῶν ἐρευνητῶν τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης, ἀλλ' ἔχει τὴν ἔμπνευσίν τῆς εἰς προϋποθέσεις πανθεϊζούσης φιλοσοφίας. Τὸ ὅτι δὲ πάλιν ἀπὸ τὴν κοινῶς κρατήσασαν περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ παντὸς κινήτικὴν λεγομένην θεωρίαν, κατὰ τὴν ὅποιαν ἐκ τῆς ἀπαύστου, ἀνάρχου και ἀτελευτήτου κινήσεως τῶν ἀτόμων τῆς ὕλης προῆλθον τυχαίως οἱ πολυποίκιλοι συνδυασμοὶ αὐτῆς οἱ παραγαγόντες πάντα τὰ κτίσματα, εἶνε προτιμωτέρα ἢ ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσα πυκνωτικὴ θεωρία, και τοῦτο συνήχθη ὑπὸ τοῦ Haeckel κατὰ προϋποθέσεις φιλοσοφικᾶς.

Τόσον δὲ μᾶλλον προσέφυγεν ὁ Haeckel εἰς συμπληρώσεις τῆς θεωρίας του ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας, ὅσον ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη φαίνεται μᾶλλον ἀποκλίνουσα εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι αἰθὴρ δὲν ὑπάρχει. Ἀκριδῶς δὲ διότι αἱ περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ παντὸς διὰφοροι θεωρίαι συντίθενται διὰ τῆς φιλοσοφικῆς ἐκζητήσεως, διὰ τοῦτο και τὰ κατὰ τὰς θεωρίας ταύτας συναγόμενα συμπεράσματα δὲν φέρουν τὸν χαρακτήρα ἐπιστημονικῶν πορισμάτων, τὰ ὅποια γίνονται δεκτὰ ὑπὸ πάντων και ἐπιβάλλονται ἐν τῇ πεδίῳ τῆς ἐπιστήμης ὡς διαρκῆς κατὰκτησις αὐτῆς, ἀλλ' ἀποτελοῦν ὑποθέσεις, τὰς ὅποιας ἄλλοι ἀπὸ ἄλλων ἀρχῶν και προϋποθέσεων ὁρμώμενοι και φιλοσοφούντες διαμφισβητοῦν και ἀρνοῦνται.

Π. Τ.

ΑΠΟΨΕ...

Ἄκου ψυχὴ μου—ἀπόψε ἀγγέλοι ψάλλουν
καὶ στὰ γαλάζια τ' ἄπειρου χερουδικοὶ χοροὶ
τ' Ὄνομα ἕμολογοῦν τοῦ Τρισμεγάλου.

Ἦ παντοδύναμη, ἄφθαρτη, τρανὴ,
τοῦ κόσμου Λίττα, π' ἁρμονικὰ τὴ δόξα Σου ἰστορεῖ
κι' ἡ γῆ ἢ φθαρτὴ κι' οἱ ἄφθαρτοι οὐρανοί·

καθὼς ἀτόψε φεύγοντας γοργοὶ
τῶν ἄστρων οἱ φωτόγραφοι, τρανοί, γιγάντιοι γῦροι,
ἕμους σὲ Σὲ θὰ λέν ὡς τὴν αὐγή.

κάποιο γλυκοχαρμόσυνο σκοπὸ
θὰ τραγουδήσ' ἡ λύρα μου κι' ἡ πούλια ὅσο νὰ γύρη
τὸν ἕμνο τῶν ἀγγέλων θὰ Σοῦ πῶ.

Γ. ΒΕΡΙΤΗΣ

ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΙΕΙΝΗ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ

ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Ο ΜΕΓΑΛΟΣ

Κάποτε εις τὴν ἀρχὴν τῶν συγκεντρώσεων μιᾶς παιδικῆς ομάδος ἀγωγῆς, ἔγινε λόγος διὰ τὰ θέματα, τὰ ὅποια θὰ ἀπροσχόλου τὴν ομάδα.

Ἐνα παιδί, λοιπόν, με ὄλην τὴν ζωηρότητα τῶν 15 τοῦ χρόνων εἰς ὕψος ἐπίσημον καὶ σοβαρὸν ἀνεκοίνωσεν, ὅτι θὰ ἤθελε νὰ ἀρχίσωμεν με τὸ ἐξῆς θέμα: «ποῖα εἶναι τὰ αἰτία τῆς καταπτώσεως τῆς σημερινῆς κοινωνίας».

Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος ποῦ ἀνέλαθεν τὸ ἴδιο τὸ παιδί, κατεφέρθη πολὺ δυνατὰ ἐναντίον τῆς συγχρόνου κοινωνίας διότι, ὅπως εἶπε, ἔλειπαν ἀπὸ τοῦ μεγάλου αἰ ἀρχαί καὶ τὰ μεγάλα ἰδανικά, πράγμα τὸ ὅποιον εἶχεν ὡς συνέπειαν τὴν ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν κατὰπτωσιν. Πρόπαντος ἡ ἀνακολουθία καὶ ἡ ἀνευλικρίνεια εἰς τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων, ἦσαν τὰ δύο κύρια σημεῖα, τὰ ὅποια εἶχον κάμει τὴν μεγαλυτέραν ἐντύπωσιν εἰς τὸν μικρὸν μας ἀγορητὴν. Τὸ συμπέρασμα τοῦ ἤτο ὅτι θὰ ἔπρεπε οἱ νέοι νὰ ἀδιαφορήσουν διὰ τὴν κατάστασιν τῶν μεγαλυτέρων των καὶ νὰ δημιουργήσουν ἕνα ἰδιαιτέρον κόσμον, κόσμον ἰδικόν των, εἰς τὸν ὅποιον θὰ ἔζων ἀπολαμβάνοντες τὴν χαρὰν τῆς ζωῆς σύμφωνα με τὴν ἰδικὴν των κρίσιν.

Ἡ εἰρωνεία διὰ τὴν ἀφέλειαν τοῦ συμπεράσματος θὰ ἦτο κάπως βιαστική. Διότι, ἀπλούστατα, ἐπρόκειτο περὶ συμπεράσματος, τὸ ὅποιον οἱ ἴδιοι οἱ εἰς τὴν ἡλικίαν μεγάλοι ἐξέβρισαν με τὴν τακτικὴν των εἰς τὰ ζητήματα τῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδιῶν. Τὴν ἴδιαν στάσιν, τὴν ὅποιαν ἐλάμβανε ὁ μικρὸς μας φίλος ἀπέναντι τῶν μεγαλυτέρων του, λαμβάνουν πολλάκις ἀτυχῶς καὶ σήμερα ἀκόμη οἱ ὄρμιμοι ἀνθρώποι ἀπέναντι τῶν παιδιῶν καὶ τῶν νέων. Ὅταν ἐτοιμαζώμεθα νὰ ὀμώλησωμεν περὶ τῆς παιδικῆς ἡλικίας εἰμεθα πρόθυμοι νὰ κατακρίνωμεν τὰς κακίας, τὰ πάθη, τὰ ἐλαττώματα, τὰς κακάς ἔξεις, τὰς ἀδυνατίας τῶν παιδιῶν με τὴν ὕψηλὴν σοβαρότητα τῶν ἡλικιωμένων κυρίαν. Παντοῦ καὶ διαρκῶς κριτική, ἡ ὅποια φυσικά, ὅταν γίνεται με αὐτὸ τὸ πνεῦμα εἶναι στεῖρα καὶ ἀγονος. Ἵσυνέπεια, καὶ πολὺ δίκαια φυσικά, θὰ εἶναι ὅτι ἕνα τεῖχος ἀδιαπέραστον

δημιουργεῖται μεταξύ τῶν μικρῶν καὶ τῶν μεγάλων. Τὰ παιδιὰ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ζητοῦν διαρκῶς τὴν εὐκαρίαν νὰ μείνουν μόνα. Νὰ ἀποφύγουν τοὺς μεγάλους. Νὰ ζήσουν με ἄλλους λόγους τὸν ἰδικόν των κόσμον, τὸν ὅποιον τόσο πολύ ἐπεθύμει τὸ παιδί τοῦ ἀνεφέραμεν εἰς τὴν ἀρχὴν. Ἐάν δὲ ὑπάρχη σαφῆς καὶ ἐκδηλὸς ψευτιά εἰς τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς τῶν μεγάλων, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦν τὸ περιβάλλον τῶν παιδιῶν, αὐτὰ τὰ παιδιὰ θὰ τὸ προσέξουν ἰδιαιτέρως. Καί τότε πλέον ὁ μικρὸς χωρίζεται με χάος ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Τότε πλέον ἡ περιφρόνησις καὶ ἡ ἀβία θὰ εἶναι συναισθηματα ποῦ θὰ ἐγκατασταθοῦν μονιμώτερον εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδιοῦ. Καὶ αὐτὰ θὰ ἔχουν τὰς μοιραίας συνεπείας των εἰς τὴν κατὰ τιν ζώην των. Τότε καθεὶ συμβουλή, ἡ ὅποια θὰ δίδεται εἰς τὸ παιδί θὰ γίνεται δεκτὴ με εἰρωνικὸν μειδιάμα.

Ἡ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ παιδικὴ ἡλικία ἀπετέλει μίαν ἀμελητέαν ποσότητα παρήλθε πλέον. Ἐπιστημονικὰ ἐταιρεία, σύλλογοι, συμβουλευτικοὶ σταθμοί, ψυχολογικά ἱνστιτούτα, πειραματικὰ σχολεῖα κλπ., ἀφιερωμένα εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν προβλημάτων τῆς νεαρᾶς ἡλικίας λειτουργοῦν σήμερον με πολὺ ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα. Ἡ πρόοδος συνίσταται κυρίως εἰς τοῦτο, ὅτι κατενοήθη πόσον μεγάλην ἀξίαν ἔχει ἡ ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ, τὸ ὅποιον σκέπτεται, αἰσθάνεται καὶ ἐργάζεται κατὰ ἴδιον τρόπον, ὁ ὅποιος ἀναμφισβητήτως περιέχει πὸν πυρῆνα τῆς ἐξελιξέως τῆς μετὰ ταῦτα προσωπικότητος. Εἶναι δηλαδὴ γεγονός ἀναμφισβήτητον πλέον, ὅτι ἡ προσωπικότης ἀρχίζει νὰ σχηματίζεται ἀπὸ τὴν α'. παιδικὴν ἡλικίαν. Ἄν τώρα λάθωμεν ὑπ' ὄψει ὅτι ἡ προσωπικότης αὐτὴ θὰ φέρῃ διὰ παντός ἀνεξάλειπτα τὰ ἴχνη τῆς παιδικῆς καὶ νεανικῆς ζωῆς, ἀντιλαμβανόμεθα διὰ ποῖον λόγον πρέπει νὰ προσπαθῶμεν νὰ βοηθήσωμεν τὸν νέον νὰ ἀναπτυχῆ κατὰ τὸ δυνατόν πληρέστερον.

Ὅπως ὁ ψυχικὸς κόσμος τοῦ μεγάλου, ἔτσι καὶ ὁ ψυχικὸς κόσμος τοῦ μικροῦ ἔχει μίαν ἀφάνταστον δυναμικότητα, εἰς τὴν ὅποιαν οἱ παιδαγωγοὶ ἀποβλέπουν με ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον. Δὲν πρέπει νὰ νομίζωμεν ὅτι αἱ συγκινήσεις, αἱ συγκρούσεις

καί τὰ προβλήματα τῆς παιδικῆς ἡλικίας εἶναι κατ' ἄνω γὰρ ψυχικά προϊόντα καί δέν ἔχουν ἀντίκρουσμα καί περιεχόμενον. Βεβαίως μία μεγάλη ψυχολογική ἀλήθεια εἶναι, ὅτι ὁ μικρός δέν εἶναι μικρογραφία τοῦ μεγάλου. Ἄλλ' ἀκριβῶς μᾶς χρειάζονται διὰ τοῦτο μερικά ἐφόδια, μέ τὰ ὁποῖα θά ἠμπορέσωμεν νά καταλάβωμεν τήν παιδικήν ψυχήν καλύτερον καί νά τήν βοηθήσωμεν εἰς τόν δρόμον τῆς. Εἶναι βέβαια καί μέθοδος τὸ νά ἐπιτρέφωμεν συχνά εἰς τὰ πρῶτα μας χρόνια ἡμεῖς οἱ ἴδιοι καί νά ἐνθουμούμεθα τὰς ψυχικάς μας καταστάσεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἄλλ' αὐτὸ οὔτε πάντοτε εἶναι δυνατόν οὔτε καί εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις ἀσφαλές. Μᾶς χρειάζεται κάποια δεξιότης, καλλιέργεια, μορφωσις εἰς τὰ προβλήματα τῆς ψυχῆς καί πρό πάντων ἀγάπη πρὸς τὸ παιδί, τὸ ὁποῖον ἔχει δυνατότητα, ἐφ' ὅσον ἀκόμη δέν ἔχει διαπλασθῆ, θαυμαστικῆς ἐξελιξέως. Πολύ σωστά τονίζει ὁ White ὅτι ἡ παιδικὴ ἡλικία εἶναι ἡ χρυσοῦς ἐποχὴ τῆς ψυχικῆς υγιεινῆς. Εἰς αὐτὴν τὴν ἐποχὴν αἱ ἀκαιροὶ καί ἄστοχοι παρεμβάσεις τῶν μεγάλων ἠμποροῦν νά ἐπιφέρουν μεγάλας ζημίας. Μὲ πολὺ δίκαιον λέγει ὁ ἱατρὸς Richards ὅτι συχνά κάτω ἀπὸ τὴν μητρικὴν ἢ τὴν πατρικὴν ἀγάπην κρύπτεται ἐγωϊσμός καί ζηλοτυπία, ἀλλ' ἡ ἐπιστήμη καί ἡ ἀγωγή εἶναι τεταγμένοι νά ὑπηρετοῦν τὴν ἀγάπην τῶν γονέων.

ΙΔΙΟΙΤΕΡΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΨΥΧΗΣ

Ἡ διάκρισις τοῦ ψυχικοῦ περιεχομένου τοῦ ἀνθρώπου εἰς βουλητικόν καί συναισθηματικόν ἀφ' ἑνὸς καί νοητικόν ἀφ' ἑτέρου, μολοντί εἶναι γενικὴ καί περιέχει πολλάς ἀσφαλείας, ἱκανοποιεῖ ἐν τούτοις τὴν ἀνάγκην τῆς μελέτης καί τῆς ἐρεύνης. Ἡ θυμο-ψυχὴ, ὅπως ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν ξένων, τὸ βουλητικόν καί συναισθηματικόν περιεχόμενον, εἶναι εἰς πολὺν μέγαν βαθμὸν ἀνεπτυγμένη εἰς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, ἐνῶ ἡ νοῦ-ψυχὴ, δηλαδὴ ἡ λειτουργία τῆς νοήσεως, ἀντιθέτως ἀναπτύσσεται περισσότερο κατὰ τὴν ὄριμον ἡλικίαν. Τὸ παιδί καί ὁ νέος αἰσθάνεται καί ἐπιθυμεῖ περισσότερο, ὀλιγώτερον δὲ ζητεῖται καί κρίνει τὰ συμβαίνοντα τόσο εἰς τὸν ἔξω κόσμον, ὅσον καί εἰς τὸν ἔσω, δηλαδὴ εἰς τὴν ψυχὴν του. Ἡ λύπη, ἡ χαρὰ, ἡ δυσἀρέσκεια, ἡ εὐχαρίστησις καί ἡ ἀπογοήτευσις ἀπασχολοῦν περισσότερο τὸν ψυχικὸν κόσμον τοῦ παιδιοῦ παρά ἡ ἐρημνεία τῶν γεγονότων. Αὐτὴ εἶναι μία ἀρχή, ἡ ὁποία θά μᾶς χρησιμεύσῃ ἐξαιρετικὰ διὰ τὴν καλὴν ἀγωγήν τῆς νεότητος.

Ὁ René de Saussure δίδει ἕνα ἱκανοποιητικὸν ὄριμον τοῦ χαρακτήρος, ὁ ὁποῖος

εἶναι καί ἐνδιαφέρων ἐν προκειμένῳ. «Χαρακτηρὰ λοιπὸν θεωρεῖ τὸ ἄθροισμα τῶν τάσεων τοῦ ἀτόμου νά προσανατολίσῃ τὰς ἐσωτερικάς του ἀνάγκας εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πραγματικότητα». Ἐσωτερικὰ ἀνάγκαι εἶναι αἱ ψυχολογικαὶ καί αἱ φυσιολογικαί. Ἐξωτερικὴ πραγματικότης εἶναι ὁ φυσικὸς κόσμος καί τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον. Ὁ ὀρισμὸς αὐτὸς μᾶς εἶναι ἐνδιαφέρων διότι τοποθετεῖ σωστά τὸ ἐγὼ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος καί τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον ἀπὸ τὸ ἄλλο. Τὸ ἐγὼ αὐτὸ δέν εἶναι δυνατόν νά μείνῃ ἀδιάφορον ἀπέναντι τοῦ ἔξω κόσμου. Ὀφείλει νά πάρῃ μίαν θέσιν διὰ νά μορφώσῃ εἰς τὸ τέλος τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου. Εἰς τοῦτο ἀκριβῶς τὸ ψυχολογικὸν γεγονός βασιζέται καί ἡ διαίρεσις τῶν χαρακτήρων τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὰ νεώτερα ἐπιστημονικὰ δεδομένα.

Δὲν χρειάζεται νά ἐξηγήσῃ κανεὶς ψυχιατρικὰς γνώσεις διὰ νά ἀδιακρίνῃ τὸν σφαλερὸν δρόμον, τὸν ὁποῖον λαμβάνει ἡ ἀγωγή τοῦ παιδιοῦ καί τοῦ νέου. Μία ἐπιμελής παρακολούθησις θά μᾶς ἀποκαλύψῃ πλήθος μυστικῶν τῆς ψυχῆς καί με ὀλίγην σύνεσιν θά εἴμεθα εἰς θέσιν νά διορθώσωμεν τὰ κακῶς ἔχοντα.

Κατὰ τὸ ἐντελῶς ἰδιάζον, τὸ ὁποῖον ἔχει ὁ ψυχικὸς κόσμος τοῦ παιδιοῦ εἶναι ὅτι εὐρίσκεται ἐν τῷ γεννᾶσθαι. Αἱ αἰσθήσεις λειτουργοῦν εἰς μεγάλην ἔντασιν καί προσλαμβάνουσι τὸ ἀκατέργαστον ὕλικόν τοῦ ψυχικοῦ βίου τοῦ παιδιοῦ. Τὸ ὕλικόν αὐτὸ ἀργότερον θά ἀποτελέσῃ τὸ ὀριστικὸν περιεχόμενον τῆς ψυχῆς. Αἱ ἐναυσιδητοὶ ἢ καί ἀσυνειδητοὶ τάσεις τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος καί τὸ περιβάλλον ἀπὸ τὸ ἄλλο καλοῦνται νά συμβᾶλλουν εἰς τὴν κατεργασίαν τοῦ ὁλονὲν ἀποκτεμένου ὕλικου. Ὅσον καλύτερα καί τελειότερα εἶναι ἡ κατεργασία αὕτη, ὅσον ἐπιμελεστέρα καί ἀπηλλαγμένη ξένων στοιχείων, τὰ ὁποῖα μόνον ἀνωφελὲς βάρος θά προσκομίσουν εἰς τὴν ψυχήν τόσο περισσότερο καί ἡ προσωπικότης αὐτῶν χρόνων θά ἀποβῇ ἀρτία. Εἴπομεν πρό ὀλίγου ὅτι τὸ παιδί περισσότερο αἰσθάνεται καί ὀλιγώτερον νοεῖ. Ἰδοῦ διατί ἐνέχει μεγάλην σημασίαν ἡ προσπάθεια τοῦ νά συνδέσωμεν εὐχαρίστους παραστάσεις τῆς παιδικῆς ἡλικίας μὲ ἠθικάς ἀρχὰς ὑπὸ τὴν εὐρείαν ἔννοιαν τῆς λέξεως. Ἡ πνευματικὴ τράπεζα, τὴν ὁποῖαν θά παραθέσωμεν εἰς τὴν νεότητα πρέπει νά εἶναι ἐστρωμένη κατὰ τρόπον ποῦ θά προκαλῆ εὐχαρίστησιν καί ἀπόλαυσιν καὶ ὄχι καθήρεσιν καί στενωχωρίαν. Ὅταν μίαν φορὰν τὸ παιδί π.χ. δοκιμάσῃ τὴν χαρὰν τῆς ἀληθείας, θά ἐξη ἀνεξάλειπτον εἰς τὴν μνήμην του δι' ὅλην του τὴν ζωὴν τὴν ἐντύπωσιν αὐτήν. Δὲν πρέπει νά νομιζώμεν ὅτι ἡ παιδικὴ ψυ-

χή είναι ἀπὸ ἀλλοιωμένη τῶν κακῶν ροπῶν καὶ τῶν τάσεων. Ἡ καλοῦμένη παιδικὴ ἀ-
 θωότης πολλάκις εἶναι ἀνύπαρκτος. Ἐγεί
 βεθαίως ἡ παιδικὴ ψυχὴ μεγαλύτερας δυ-
 νατότητας καλῆς ἐξελέξεως, ἀλλὰ καὶ τοῦ-
 το πάλιν ἐξαρτᾶται ἀπὸ πολλοὺς παρά-
 γοντας. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἀκριβῶς δὲν
 πρέπει νὰ μᾶς διαφεύγῃ τὸ γεγονός ὅτι ἡ
 ἀπόλυτος ἐλευθερία εἰς τὴν ἀγωγὴν διὰ
 νὰ μὴ παραβλέσωμεν δῆθεν τὴν προσωπι-
 κότητα τοῦ παιδιοῦ εἶναι οὐτοπία. Ὅπου
 ἐφημέριος ἡ ἀγωγὴ αὐτὴ ἐπέφερε κατα-
 στρεπτικά ἀποτελέσματα διὰ τὸν ἀπλού-
 στατον λόγον ὅτι ἐσημειῶν ἀπομάκρυνον
 τῆς ἐννοίας τῆς ἠθικῆς διὰ νὰ μὴ κουρά-
 σωμεν δῆθεν τὸ παιδί μετ' ἠθικὰς ἀρχάς,
 αἱ ὁποῖαι ἀπῆλθον φυσικὰ κάποιαν ἐντο-
 νωτέραν ἐνέργειαν τῆς ψυχῆς. Ἐτσι τὸ
 παιδί ἔκαμε σύγχυσιον τῆς ἐλευθερίας με-
 τὴν αὐθαιρέσιαν, ἡ ὁποία σύγχυσις σημει-
 ωτέον ὑπῆρχεν καὶ εἰς τοὺς παιδαγωγοὺς
 τῶν.

Κατὰ φυσικὸν λόγον ἡ παιδικὴ ψυχὴ
 στρέφεται πρὸς τὴν αὐθεντίαν καὶ ἔχει ἀ-
 νάγκην, διψᾷ, τρόπον τινά, νὰ διδαχθῇ. Ἐ-
 ἄν λοιπὸν δὲν στραφῇ πρὸς τὰς ἠθικὰς ἐν-
 νοίας, μοιραίως τὸ κενὸν τῆς ψυχῆς θὰ γε-
 μίσῃ μετ' ἐκάστη τὸ ὁποῖον ἀχαλιναγωγῆ-
 τος ἐκτρέφει τὰς κατωτέρας τάσεις τοῦ
 ἀνθρώπου. Καὶ ἐφ' ὅσον αἱ ἠθικαὶ τάσεις
 τοῦ παιδιοῦ ἐξαρτῶνται καὶ ἀπὸ τὰς συν-
 αισηματικὰς σχέσεις μετ' τὸ πρόσωπον ποῦ
 τὰς ἐμπνέει, κατ' ἀνάγκην θὰ ὑπάρξῃ σύν-
 δεσις καὶ συνεπῶς ἐπιβολὴ καὶ ἀρα ἡ ἐν-
 νοία τῆς ἀπολύτου ἐλευθερίας καθίσταται
 φανταστικὴ. Ἀφίνομεν τὸ παιδί ἐκτεθειμέ-
 νον εἰς μυρίους κινδύνους διὰ μόνον τὸν
 λόγον ὅτι δὲν θέλομεν νὰ παραβιάσωμεν
 τὴν περίφημον ἐλευθερίαν του, καθ' ἣν στι-
 γμὴν τὸ ἀνῆθικον περιβάλλον τῆς ἐποχῆς
 θὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀποστολὴν του ἀνενόηλη-
 τον μὴ σεβόμενον οὔτε στοιχειώδεις ἀνάγ-
 κας τῆς ψυχῆς. Οὐδεὶς βεθαίως διατείνε-
 ται ὅτι αἱ ἠθικαὶ ἀρχαὶ θὰ ἐπιβληθούσιν διὰ
 τῆς βίας. Οὐδέποτε ἡ βία ἐθεωρήθη ὡς
 παιδαγωγικὴ ἀρχή. Ἐάν τὸ παιδί στρέ-
 φεται πρὸς τὰς ἠθικὰς ἀρχάς ὡς πρὸς ἕνα
 εἶδος ἀγαθείας καὶ ἐξ ἀνάγκης, καθ' ἣν
 στιγμὴν ἡ ψυχὴ του ἄλλα ποθεῖ, τότε βε-
 θαίως θὰ ἔλθῃ ἡμέρα, κατὰ τὴν ὁποίαν,
 μόλις εὐρὴ τὴν εὐκαιρίαν, θὰ τὰς ἀπορρί-
 ψῃ καὶ ἡ πτώσις ἐσται μεγάλη. Εἶναι ὁ-
 μως καθῆκον τοῦ παιδαγωγοῦ νὰ δείξῃ τὸ
 ἠθικὸν κάλλος μετ' ὅλην τὴν δυνατὴν τελει-
 ότητα διὰ νὰ ἔχη τὴν εὐκαιρίαν τὸ παιδί
 νὰ γνωρίσῃ τὴν πραγματικότητα καὶ τὴν
 ἀξίαν τοῦ ἠθικοῦ κόσμου. Ἐάν ἡ βία δὲν
 εἶναι παιδαγωγικὴ ἀρετὴ, οὐδεὶς ὅμως πο-
 τὲ διανοηθῆ νὰ ἐξοβελίσῃ τὴν σύνεσιν ἀπὸ
 τὴν παιδαγωγικὴν.

ΜΕΣΑ ΑΓΩΓΗΣ

Ἡ κακὴ ἀγωγή δύναται νὰ διακριθῇ εἰς
 τὴν παθητικῶς κακὴν καὶ τὴν ἐνεργητικῶς
 κακὴν. Παθητικῶς κακὴ εἶναι, ὅταν ἀνέ-
 χεται τὸ κακὸν χωρὶς νὰ ἀντιδρᾷ καὶ χω-
 ρὶς νὰ δεικνύῃ ποία θὰ ἦτο ἡ ἐνδεικνυο-
 μένη πορεία τῆς ψυχῆς διὰ τὴν τελειοποι-
 ῆσιν. Ἐνεργητικῶς κακὴ εἶναι ὅταν εἰσα-
 γῇ τὸ κακὸν ὡς πρόγραμμα ζωῆς πλεόν,
 εἰς τρόπον ὥστε αὐτὸ καὶ μόνον νὰ εἶναι
 ἡ ἀτμόσφαιρα, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναπνέει τὸ
 παιδί. Ἀπέναντι τοῦ τρόπου τῆς ἀγωγῆς
 αὐτῆς εἶναι ἀπαραίτητος ἡ ἐνεργητικῶς
 καλὴ ἀγωγή. Ὁ ψυχικὸς ὀργανισμὸς, ἐφ'
 ὅσον βεθαίως προχωρεῖ, ἀποκτᾷ πολυπλο-
 κωτέραν ὕφην. Ἀπὸ τὰς ἀπλᾶς ἀντανα-
 κλάσεις, αἱ ὁποῖαι διέπουν τὸν κατώτερον
 ψυχισμὸν, προχωρεῖ πρὸς τὸ περιεχόμενον
 τὸ διεπόμενον ὑπὸ τῆς λογικῆς καὶ τῆς
 βουλήσεως. Συχνάκις τὸ παιδί εἶναι ὑπο-
 χρεωμένον νὰ ἀναστέλλῃ εἴτε ἐκ συνηθεί-
 ας εἴτε ἐκ συνειδήσεως τὴν ροπὴν καὶ τὴν
 κλίσιν πρὸς τὸ κακόν, τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν
 ἐντὸς του. Ἐτσι συντελεῖται ὁ κολούμε-
 νος μηχανισμὸς τῶν ἀναστολῶν. Ἀλλὰ διὰ
 τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ κακοῦ δὲν ἀρκοῦν
 αἱ ἀναστολαί. Χρειαίεται κατ' ἀντίθεσιν
 ἡ θετικὴ πράξις, ἡ ὁποία θὰ πληρῶσῃ τὴν
 ψυχὴν. Ἰσοῦ διὰ ποῖον λόγον εἶναι ἀπα-
 ραίτητον τὸ παιδί νὰ εἶναι ἕνα ἐνεργοῦν
 πρόσωπον, τὸ ὁποῖον θὰ μάθῃ, θὰ σκέπτε-
 ται καὶ θὰ θέλῃ τὸ καλόν.

Ἡ ἀναπαράστασις τῆς ζωῆς διὰ τῶν εἰ-
 κόνων εἶναι ἕνας τρόπος ἀντιλήψεως αὐ-
 τῆς, ὁ ὁποῖος κατ' ἐξοχὴν χρησιμοποιεῖται
 ἀπὸ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν. Κατ' αὐτὴν αἱ
 ἀφηρημένα ἐννοιαί, ὡς λ.χ. ἡ τιμιότης, ἡ
 εὐγένεια, ἡ περιφρόνησις κλπ., ἐπίσης δέ
 καὶ διάφοροι πράξεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀρ-
 κούντως ἱσχυραί, ὥστε νὰ προσδιορίζουν
 τὸ περιεχόμενον τῆς ψυχῆς εὐρίσκουν τὴν
 ἔκφρασιν των διὰ τῶν εἰκόνων. Ἐτσι π.χ.
 ἡ ἐπιστροφὴ χρημάτων ἀπὸ τὸ παιδί εἰς
 τὸν δικαιοῦχον, ἐνῶ ἠμποροῦσε νὰ τὰ κρα-
 τήσῃ, εἶναι μία εἰκὼν, ἡ ὁποία ζωρῶς
 πλεόν ἐκπροσωπεῖ μέσα του τὴν τιμιότητα.
 Κατ' ἀνάλογον τρόπον καὶ ἕνας ἠρωτισμὸς
 εἰς τὴν ζωὴν συλλαμβάνεται κατὰ πρῶτον
 εἰς τὴν συνειδήσιν δι' εἰκόνας καὶ κατόπιν
 λειτουργεῖ ὡς πράξις. Τοῦτο ἔχει μεγάλην
 σημασίαν, διότι δεικνύει ὅτι ἡ πράξις εἶναι
 τὸ τελευταῖον στάδιον σειρᾶς ὅλης μηχαν-
 ισμῶν, οἱ ὁποῖοι γίνονται εἰς τὴν συνείδη-
 σιν. Οἱ μηχανισμοὶ δὲ αὐτοὶ εἶναι ἀλληλέν-
 δετοι μεταξύ των, ὥστε ἡ πράξις πολλά-
 κισ νὰ ἔχη κατ' οὐσίαν συντελεσθῆ πολὺ
 πρὸ τῆς ἐκτελέσεώς της. Ἐπ' αὐτῶν τῶν
 μηχανισμῶν ἀκριβῶς, οἱ ὁποῖοι προηγου-
 νται τῆς πράξεως καλεῖται νὰ δράσῃ ἡ ἀ-
 γωγὴ διὰ νὰ προετοιμάσῃ ὀρθὴν ἐνέργει-
 αν τῆς συνειδήσεως. Ἄλλ' ἐκτὸς τούτου

καί ἡ εὐθύνη τοῦ παιδαγωγοῦ διὰ τὴν δημιουργίαν εἰκόνων ζωντανοῦ ἠθικοῦ περιεχομένου εἶναι μεγάλη. Τὸ παιδί πρέπει νὰ χαίρεται τὸν κόσμον τῶν εἰκόνων αὐτῶν καί ἐπειδή εἶναι νόμος ψυχολογικός ἡ ἐπανάληψις τῶν σχημάτων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἤρσαν εἰς τὴν ψυχὴν καί ἡ ἐπαναφορὰ αὐτῶν εἰς τὴν συνείδησιν, εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ πλοῦτος τοιοῦτων σχημάτων. Ἄπ' αὐτὰ θὰ ἀντλή καί εἰς τὴν κατόπιν ζωὴν του ὁ νέος διὰ νὰ ἐνισχύεται εἰς τὰς δυσκόλους στιγμάς.

Ὅπως εἶναι οὕτοια ἡ ἰδέα τῆς ἀπολύτου ἐλευθερίας τῆς ἀγωγῆς, περὶ τῆς ὁποίας εἴπομεν προηγουμένως, ἄλλο τόσον εἶναι οὕτοια ὅτι θὰ κατορθώσῃ τὸ παιδί νὰ ἀναπτυχθῇ ἀνεπηρέαστον ἀπὸ τὸ περιβάλλον. Φύσει κοινωνικὸν ζῶν ὁ ἄνθρωπος, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀναπτυχθῇ πλήρως μακρὰν ἀπὸ τοὺς ὁμοίους του. Κατ' ἀνάγκην λοιπὸν τὸ παιδί θὰ ὑποστῇ τὴν ἐπίδρασιν τῆς οἰκογενείας, τοῦ σχολείου, τῆς κοινωνίας. Εἰς αὐτοὺς τοὺς κοινωνικοὺς σχηματισμοὺς θὰ δεῖξῃ τὰς ψυχικὰς του ἀντιδράσεις. Ἐάν ὁ γονεὺς, ὁ διδάσκαλος, ὁ κοινωνικὸς ἡγέτης κατορθώσῃ νὰ ἐπικουνηθῇ βαθύτερα μὲ τὴν ψυχὴν τοῦ παιδιοῦ, τότε ἔχει μεγάλας πιθανότητας ὅτι θὰ κερδίσῃ τὸ παιδί εἰς τὸν κόσμον του. Ἄλλοιμον ὁμως, ἐάν ὁ κόσμος αὐτός εἶναι σάπιος! Ἡ ἀπογοητεύσις πού θὰ ἐπακολουθήσῃ ἰσοδυναμεῖ μὲ ψυχικὸν μαρτύριον. Ἡ ἐπικοινωνία τοῦ παιδιοῦ μὲ τοὺς ὄριμους ἔχει διαφορετικὸν χαρακτήρα ἀπὸ τὴν ἐπικοινωνίαν μὲ τοὺς συνομηλικούς του. Πολὺ εὐκόλον εἶναι νὰ ὑποστοῦν φθορὰν αἰ σέσεις τοῦ μικροῦ πρὸς τὸν μεγάλον, ἐξ αἰτίας ἀτέχνου καὶ κακῆς συμπεριφορᾶς τοῦ τελευταίου καὶ τότε πλέον ἡ ἐπίδρασις χάνει τὴν ἀξίαν της. Μία σημαντικὴ λεπτομέρεια ἰσως εἶναι ὅτι ἡ ἐκαστοτε ἐπικοινωνία δὲν πρέπει νὰ εἶναι μακρὰς διαρκείας διὰ νὰ δημιουργηθῇ εἰς τὸ παιδί τὸ αἶσθημα τῆς κοπώσεως καὶ πολλάκις ἡ ἀντιλήψις τῆς ἀνοχῆς καὶ τοῦ μαρτυρίου. Πόσῃν ἐπίδρασιν ἄσκει τὸ παράδειγμα τῶν μεγαλυτέρων καὶ ἡ ἐν γένει συμπεριφορὰ τῶν εἰναι εἰς ὄλους ἐκ πείρας γνωστόν. Ἐνας παλαιὸς ἐκπαιδευτικὸς μοῦ διηγεῖτο τελευταίως τὸ ἔξης περιστατικόν. Εἶχεν ἀποβάλει ἐκ τοῦ σχολείου μερικάς ἡμέρας ἕνα μαθητὴν του διὰ ἀνάρμοστον συμπεριφορὰν. Τὴν ἐπομένην μετέβη εἰς τὸ σχολεῖον διὰ νὰ ζητήσῃ πληροφορίας ὡς πρὸς τὴν ἀποβολὴν ὁ πατέρας τοῦ παιδιοῦ, ὁπότε ἐκπληκτὸς ὁ καθηγητὴς ἀνεγνώρισεν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ πατέρα τὸν παλαιὸν μαθητὴν του, τὸν ὁποῖον ἄλλοτε εἶχεν ἀποβάλει ἐκ τοῦ σχολείου δι' ἐπίσης ἀνάρμοστον συμπεριφορὰν.

Τὸν κανόνα τῆς ἐπίδρασεως τοῦ παραδείγματος ἐπιθεβαίνει καί ἡ πείρα τῶν

παιδικῶν δικαστηρίων, τὰ ὁποῖα μὲ ἐπιτυχίαν λειτουργοῦν ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὁ Herbert Franke ἐκ τῆς 20ετοῦς ὑπηρεσίας του εἰς τὰ παιδικὰ δικαστήρια τοῦ Βερολίνου λέγει ὅτι ποτὲ δὲν ἐγνώρισεν αὐτὸν πού καλεῖται «γεννημένος ἐγκληματίας». Ἐκ τῆς στατιστικῆς δὲ τῶν δικαστηρίων αὐτῶν προκύπτει ὅτι 78% τῶν δικασθέντων παιδιῶν προήρχοντο ἐξ οἰκογενειῶν, αἱ ὁποῖαι εἶχαν διαλυθῇ δι' ἠθικοὺς λόγους.

Εἰς τὸ σχολεῖον ἐξ ἄλλου τὸ παιδί θὰ διδαχθῇ νὰ σέβεται τὸν συμμαθητὴν του καί νὰ τοποθετῇ σωστὰ τὴν προσωπικότητά του ὡς πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Ἀπὸ τὰ πράγματα θὰ μάθῃ πόσον καταστρεπτικὰ στοιχεῖα εἶναι διὰ τὴν ψυχὴν ὁ ἐγωϊσμός καὶ ἡ περιφρόνησις τοῦ ἄλλου, στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἠμποροῦν νὰ οδηγήσουν εἰς ἀνωμάλους ψυχικὰς καταστάσεις. Πολὺ διαφορετικὴ θὰ ἦτο ἡ ἀγωγή τοῦ παιδιοῦ εἰς τὰ σχολεῖα, ἐάν ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ παιδί δὲν εἶναι ἀπλῶς ἕνα δοχεῖον, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ γεμίσῃ ἀπὸ γνώσεις, ἀλλὰ μία ψυχὴ, ἡ ὁποῖα ἔχει πολλαπλὰς ψυχικὰς ἀνάγκας.

ΝΟΣΗΡΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΨΥΧΗΣ

Προορισμός τῆς ἐπιστήμης εἶναι νὰ βοηθῇ τὴν ἀρτίαν ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικότητος, χωρὶς νὰ παρέχῃ αὐτῇ κατ' ἀρχὴν ἠθικὰς βάσεις. Διὰ τοῦτο σκόπιμον θὰ ἦτο νὰ ἴδωμεν μερικά στοιχεῖα τῆς προσωπικότητος τοῦ παιδιοῦ, τὰ ὁποῖα πολλακίς γίνονται παθολογικὰ καὶ ἐμποδίζουν τὴν κανονικὴν ἀνάπτυξίν του. Τὸ ψέμμα εἶναι συχνὸν ἐλάττωμα τοῦ χαρακτήρος καὶ ἠμπορεῖ νὰ προέρχεται εἴτε ἀπὸ ὑποκρισίαν, εἴτε ἀπὸ ἕνα ἰσχυρὸν πόθον τοῦ παιδιοῦ, τὸν ὁποῖον θέλει νὰ ἴδῃ πραγματοποιημένον, εἴτε ἀπὸ τὴν δυσμενῆ διάθεσιν ἐναντίον ἐνὸς ἄλλου προσώπου, εἴτε διότι πολλακίς ὑποβάλλεται ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ μάλιστα ἀπὸ τοὺς γονεῖς. Ὑπάρχουν παιδιὰ τὰ ὁποῖα ἐκ φύσεως ρέπουσιν πρὸς τὴν μυθολογίαν καὶ εἶναι οἱ καλούμενοι εἰς τὴν παιδικὴν ψυχολογίαν μικροὶ Ροδινῶνες. Ἀναλόγως τῆς αἰτίας τοῦ ψεύδους θὰ καταπολεμηθῇ τὸ κακόν. Κάτω ἀπὸ τὰ προσήματα θὰ ἴδωμεν τὰ πραγματικὰ γεγονότα καὶ πρὸς αὐτὰ θὰ τείνῃ ἡ θεραπευτικὴ προσπάθεια. Δεύτερον, ἡ ὄργη καὶ ὁ θυμὸς συχνάκις λαμβάνουν παθολογικὰς διαστάσεις. Ἐπειδὴ τὰ παιδιὰ δὲν συναντοῦν εἰς τὸ περιβάλλον των πρόσωπον κύρους, τὸ ὁποῖον νὰ τοὺς ἐπιβλήθῃ, λαμβάνουν μόνον τὴν αὐθεντίαν. Ἐτοί μὲ τὸν θυμὸν νομίζουν ὅτι ἐπιβάλλονται εἰς τοὺς ἄλλους. Ἄλλοτε πάλιν ὁ θυμὸς εἶναι ἀποτέλεσμα ἀποτυχίας, ὅπως π.χ. εἰς

τό σχολείον, άπογοητεύσεως, περιφρονήσεως έκ μέρους άλλου και τέλος κακής σωματικής καταστάσεως. Τρίτον, ή κακή λειτουργία της μνήμης και τό σταμάτημα της σκέψεως, τά όποια εις ύγιη παιδιά πράττονται ως επί τό πλείστον από Ισχυράς συναισθηματικής αντίδράσεως, όποτε διασπάται ή προσοχή και ή Ικανότης της προσλήψεως νέων παραστάσεων. Τέτατον, τό γενετήσιον ένστικτον ήμπορεί νά άποβή πάθος εις τά παιδιά. Ό παιδαγωγός θά αναπτύξη βεβαίως τά της γενετήσιου λειτουργίας και θά προσπαθήσῃ νά δείξη εις τό παιδί τόν σκοπόν της, ό όποιος είναι δημιουργικός. Θά λάβῃ παραδείγματα από τά φυτά και τά ζώα, τά όποια πολλαπλασιάζονται ύπακούοντα εις τόν γενικόν νόμον της φύσεως. Θά προσπαθήσῃ νά κερδίση τήν εμπιστοσύνην του παιδιού συμπῶν εις τάς δυσκολίας του. Εις τήν έπικοινωνίαν μαζί του δέν θά τό εξαναγκάσῃ εις τήν μαρτυρικήν έκείνην άποκάλυψιν, ή όποια Ισοδυναμεί με ήθικόν έξευτελισμόν, αλλά θά άφήσῃ έλεύθερον τό παιδί νά έκθέσῃ τά προβλήματά του. "Άλλως ύπάρχει κίνδυνος νά συνηθίσῃ τόσοσιν εύκολα εις τήν έξομολόγησιν της άδυναμίας του, ώστε εις τό τέλος νά καταντήσῃ και κυνικός, χωρίς νά τό προκαλή καμμίαν έντόπωσιν ή κατάστασιν του. Ούτε και είναι όρθόν νά νομίζωμεν, ότι με τήν άπόκτησιν μερικῶν γνώσεων έκ της φύσεως λαμβάνει τήν πρόπουσιν κατεύθυνσιν ή σεξουαλική ζωή της νεότητος. Κάθε άλλο. Οί φοιτηταί της Ιατρικής, εάν Ισχυεν ή άποψις αυτή, θά έπρεπε νά είναι υπόδειγμα ζωής εις τό κεφάλαιον τούτο. Χρειάζονται άλλα έφόδια, έφόδια ψυχικά, τά όποια μόνον μία άνωτέρα ζωή ήμπορεί νά τά παράσῃ. "Επέμεινα Ιδιαιτέρως επί του σημείου τούτου, διότι έχει μεγάλην σπουδαιότητα και άπασχολεί Ιδιαιτέρως τήν νεότητα. Εις μεγάλο κεντρικόν σχολείον της πρωτεύουσας αί σελίδες του έγκυκλοπαιδικού λεξικού της βιβλιοθήκης του αί αναφερόμεναι εις τήν γενετήσιον ζωήν είχαν καταστραφῆ έντός όλίγων ήμερῶν από τό καθημερινόν ξεφύλλισμα. Ίδου και ή φωνή ενός νέου επί του ζητήματος τούτου, όπως αναφέρεται από τόν Charles du Bois: «Διαμαρτύρομαι έξ όνόματος όλων τῶν νέων της εποχής μου έναντίον τῶν παιδαγωγῶν, πού δέν ξέρουν νά δώσουν τήν κατάλληλον άγωγήν. Είναι έγκλημα ότι μάς έγκαταλείπουν έρείπια σωματικά και ψυχικά χωρίς νά μάς βοηθοῦν. Όμιλώ έξ όνόματος εκατομμυρίων νέων. Ίδου ή ά-

θλιότης της ψυχής μας»..... Κλείων τό κεφάλαιον τούτο αναφέρω τήν γνώμην του μεγάλου ψυχιάτρου Erich Stern, ό όποιος λέγει, ότι έκείνοι οι όποιοί δέν κυριαρχοῦν επί τῶν ένστικτῶν των, ούδέποτε κατώρθωσαν νά παραγάγουν μεγάλα έργα εις τήν ζωήν των.

Πέμπτον άσθενές σημείον του χαρακτηρος, τό εθκολον γέλοιο. "Όταν τό παιδί γελᾷ άδιακόπως χωρίς ούσιαστικόν λόγον σημαίνει ότι έχει χαλαράν τήν ψυχικήν του σύστασιν και κατασκευήν. Οί άνάτιοι γέλωτες, όπως λέγονται, συμβαίνει συχνάκις νά είναι τό πρώτον σύμπτωμα σοβαροῦ ψυχικοῦ νοσήματος. "Εκτον σημείον, οι νυκτερινοί φόβοι και Ιδιαιτέρως ό φόβος του θανάτου, όταν θεωρήται ό θάνατος άπόλεια και καταστροφή, όπως συμβαίνει μακράν της πίστεως. Διά τούτο έχουν μεγάλην σημασίαν αί παραστάσεις κατά τό τέλος της ήμέρας και πρό του ύπνου, αί όποιαί φυσικῶ τῷ λόγω πρέπει νά αναπαύουν σώμα και ψυχήν. "Εγνώρισα ένα νέον, εις τόν όποιον αυτόκλητος παιδαγωγός ειπεν ότι όφείλει νά χρησιμοποιή έντατικῶς τόν χρόνον της ζωής του, διότι όπως ό κατάδικος εις θάνατον μετρά με άγωνίαν τά λεπτά πού του ύπολείπονται, έτσι και κάθε άνθρωπος όφείλει νά γνωρίζῃ ότι άργά ή γρήγορα είναι καταδικασμένος εις θάνατον. "Εννοείται ότι ό φίλος μας κατελήφθη υπό της Ισχυράς έντυπώσεως του θανάτου χωρίς νά έχῃ νά στηριχθῆ πουθενά άλλου και έθεώρησε τόσον τήν ζωήν όσον και τόν θάνατον ως μίαν καταδικήν, πρός τήν όποιαν προσέβλεπε πλήρης άπογοητεύσεως.

"Όλα αυτά τά διάφορα άδύνατα σημεία του χαρακτηρος είναι πολύ έντονα βεβαίως εις τά διάφορα ψυχικά νοσήματα του παιδιού, διά τά όποια χρειάζεται ή έγκαιρος βοήθεια του ψυχιάτρου. "Εάν όμως τό παιδί είναι ψυχικῶς υγιές, πρέπει νά έχωμεν ύπ' όψιν ότι άρκεί πολλάκις μία καλή περιποίησις του σωματικοῦ του οργανισμοῦ διά νά εξαφανισθοῦν όλαί αί άναμαλίας. Καί παραλλήλως τό παιγνίδι πού θά του εμπνεύσῃ κάποιον ρυθμόν εις τήν ζωήν και ή συστηματική άνάπαυσις, ή όποια δέν πρέπει νά έχῃ τίποτε τό κοινόν με τήν στρατιωτικήν άνάπαυσιν, θά βοηθήσουν σημαντικά.

Και τώρα έχομεν ένώπιόν μας ένα υγιές και ψυχικῶς άρτίον παιδί. Πώς πρέπει νά αναπτυχθῆ καλύτερον; "Άλλ' αυτό τό θέμα άκριβῶς πρέπει νά άποτελέσῃ τό περιεχόμενον ενός άλλου άρθρου.

ΣΗΜΕΡΙΝΕΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΤΕΧΝΗ

Στό βιβλίο του για τή σημερινή θέσι του θρησκευτικού ζητήματος, ο P. Tillich λέει: πώς ή Τέχνη είναι: εκείνη πού δείχνει πόσο έχει δουλευτή μιὰ πνευματική άποψις. Η Τέχνη τó δείχνει αυτό φανερά και άμεσα, ένθ ή Έπιστήμη μόνο έμμεσα. Χάρις στά σύμβολα πού μεταχειρίζεται, έχει ή Τέχνη κάτι τó άποκαλυπτικό, ένθ ή έπιστήμη, ύποχρεωμένη νά μήν ξεφεύγη από τίς αναλογίες τών πραγμάτων, μπορεί νά δείξη τήν εξέλιξι: μιὰς θέσεως πάνω στά πνευματικά ζητήματα, αλλά δέν είναι τó καταλληλότερο μέσον για τήν έκφρασι της. Η Τέχνη είν' εκείνη πού θά δείξη εύκολα και ζωντανά, φυσικά, αλλά γι' αυτό και πιστά—δπως ένα κύτταγμα στόν καθρέφτη—τήν πνευματική κατάστασι του κόσμου, σέ μιὰ ώρισμένη χρονική στιγμή.

Τήν μεταβολή λοιπόν πού όλοι παρακολουθούμε, κατά τόν αιώνα μας τούτον, νά συντελεχτεί στη σκέψι του συγχρόνου κόσμου, μπορεί νά τήν ίδη κανείς ζωγραφισμένη στην Τέχνη.

Βέβαια, δέν μπορεί κανείς νά είπη ότι ή σκέψι του κόσμου είναι χριστιανική. Άνεκάλυψε όμως ó κόσμος, ύστερ' από τίς τόσες ανακαλύψεις χωρών και μηχανικών μέσων, τó πνεύμα, τήν ψυχή του τήν ίδια και τίς ανάγκες της. Και ή Τέχνη λοιπόν καθρεφτίζει τίς άνησυχίες αυτές καθώς και, σέ αρκετές περιπτώσεις, τó εύτυχημένο τέλος των, όταν δημιουργηθή ó μυστηριακός σύνδεσμος της ψυχής με τόν κόσμο του πνεύματος κι' άποκαλυφθή στόν κατάπληκτο άνθρωπο τó θαυμάσιο θέαμά του.

Σχετικά με τήν μεταβολή του τρόπου του σκέπτεσθαι στην εποχή μας έχει γραφή ένα θαυμάσιο βιβλίο από τόν Johann Hessen, καθηγητή της Φιλοσοφίας στό Πανεπιστήμιο της Κολωνίας, με τόν τίτλο «Die Geistesströmungen der Gegenwart» (*).

Τά κεφάλαια του βιβλίου αυτού πού μιλούν για τήν αλλαγή αυτή στό επίπεδο της Τέχνης, θά μις βοηθήσουν νά τήν παρακολουθήσουμε.

*

Άν αρχίσουμε από κάπως παλαιότερα, από τά μέσα του δεκάτου ένατου αιώνος, ó ρωμαντισμός κι' ó ιδεαλισμός, πού επικρατούσαν ως τότε στην Τέχνη, έδωσαν τή θέσι τους στόν Νατουραλισμό κι' ύστερα στόν Ίμπρεσιονισμό. Σ' αυτές τίς δυό κατευθύνσεις καθρεφτίζεται τó πνεύμα όλης αυτής της περασμένης πειά ιστορικής περιόδου, πού τήν έχαρακτήριζε ή προσήλωσις στις φυσικές έπιστήμες κι' ή πρόθεσις νά επεκταθή ó φυσικο-έπιστημονικός τρόπος του σκέπτεσθαι σ' όλες τίς εκδηλώσεις της ζωής του πνεύματος. Ήθελαν νά δεχθούν σάν κάτι άπόλυτο στη μέθοδο της έρεύνης, τó νά προχωρή κανείς χρησιμοποιώντας μόνο τίς αισθήσεις (θετικισμός) και άκόμα, όσον άφορβ τούς καρπούς, τά αποτελέσματα της έρεύνης, νά δεχθούν ως άπόλυτη γνώσι μόνο τά πορίσματα τών φυσικών έπιστημών (ύλισμός). Λοιπόν, σέ μιὰ εποχή πού κυριαρχείται από τόν ύλισμό και τόν θετικισμό, ή Τέχνη, από έσωτερική αναγκαιότητα, θά δώση ακριβώς τόν Νατουραλισμό και τόν Ίμπρεσιονισμό. Ο Νατουραλισμός, όταν μιλά για τή φύσι, θέλει νά τήν έννοη άντικειμενικά, άνεξάρτητα από τó ύποκείμενο πού τήν άντιλαμβάνεται. Θέμα του, πηγή έμπνεύσεώς του, είναι ή Φύσις. Μεγάλο, βέβαια, θέμα, άπεραντο. Και όμως κάποτε εξαντλείται και κουράζει, ιδίως κουράζει γιατί κάνει τήν Τέχνη νά ξεπέφτη σέ μίμησι της Φύσεως. Τεχνική δεξιοτής είναι τότε κυρίως ή Τέχνη.

Θέλησαν νά τόν ξεπεράσουν, χωρίς όμως και νά μπορούν νά φύγουν άπ' τόν θετικισμό και τόν ύλισμό της τότε εποχής, κι' έτσι δημιουργήθηκε ó Ίμπρεσιονισμός. Άντί νά ζωγραφίζουμε τή φύσι, αντιγράφον-

(*) «Ακτινες», σ. 13 έπ. του παρόντος τόμου.

τας με τον τρόπο της φωτογραφικής μηχανής, ζωγραφίζουμε την εντύπωσή μας από τη φύσι. Αυτός είναι ο Ιμπρεσσιονισμός. Ένδιαφέρεται κι' αυτός για τη φύσι, αλλά για τη φύσι όπως την αντιλαμβάνεται κάποιος υποκείμενος, ο καλλιτέχνης, θέλει να δώσει την εντύπωσι που δοκιμάζει ο καλλιτέχνης, την impression. Κι' ο Νατουραλισμός όμως κι' ο Ίμπρεσσιονισμός μόνο με τη Φύσι καταγίνονται και δεν νοιάζονται καθόλου για το αιώνας, το απόλυτο και το πραγματικό, που βρίσκεται έξω και πάνω από τα εφήμερα και αμφίβολα υποκείμενα και αντικείμενα.

Όταν όμως, με το γύρισμα του αιώνας, ο υλισμός κι' ο θετικισμός πήγε στην άκρη, τότε και η Τέχνη ξεπέρασε τον νατουραλισμό και τον ιμπρεσσιονισμό. Είναι αξιοσημείωτο το ότι αυτό δεν έγινε με μία βαθμιαία εξέλιξη, αλλά με την λιγώτερο ή περισσότερο ξαφνική δημιουργία ενός αντιθέτου ρεύματος: Αντίπαλος του ιμπρεσσιονισμού, γεννήθηκε ο εξπρεσσιονισμός. Και οι δύο ακόμη φανερώνουν την αντίθεσι που υπάρχει μεταξύ των. Δεν πρόκειται πειά, στον Έξπρεσσιονισμό, για την εντύπωσι που προκαλεί κάποιο αντικείμενο του εξωτερικού κόσμου (όπως στον ιμπρεσσιονισμό) αλλά πρόκειται να εκφρασθή (έξπρεσσιονισμός) κάτι που υπάρχει μέσα στον καλλιτέχνη. Έφυγα λοιπόν από τη φύσι, ξεπεράσαμε τη δουλεία της. Ανακαλύψαμε πώς, έξω απ' αυτήν, υπάρχει ο εαυτός μας, η ψυχή. Εύρηκαμε εκεί πράγματα αξια να εκφρασθούν και ν' απασχολήσουν την Τέχνη.

*

Στο σημείο αυτό πρέπει να τονισθῆ ότι είναι ανάγκη να φύγουμε από την εντύπωσι που μας εδημιούργησαν, ίσως, κακά εξπρεσσιονιστικά έργα, ότι ο εξπρεσσιονισμός είναι κάτι το ακατανόητο και το ανισόρροπο. Άλλως τε έδω μιλάμε για την Τέχνη ως έκφρασι του πνεύματος της εποχής. Άνεξάρτητα λοιπόν από την αξία του εξπρεσσιονισμού από την άποψι της Τέχνης, αξία που μπορεί να είναι συζητήσιμη, αναμφίβολο είναι πώς ο Έξπρεσσιονισμός, σαν φανόμεινο, είναι απόδειξις κάποιας πνευματικής άνησυχίας τουλάχιστον, ενώ ο να-

τουραλισμός, που θα ικανοποιούσε πολλούς ίσως από καλλιτεχνική άποψι, είναι ο ίδιος ο υλισμός μεταφευμένος στο επίπεδο της Τέχνης.

Ο εξπρεσσιονισμός λοιπόν δεν ενδιαφέρεται για τη μορφή του αντικειμένου, για τη φύσι. Σκοπός του είναι να δώσει μιὰ ψυχική κατάστασι, και μόνο ως μέσα χρησιμοποιοει τις μορφές που του παρέχει ο φυσικός κόσμος. Τις σπάει λοιπόν, τις κόβει, και τις συνδέει κατά ένα τρόπο που δεν είναι φυσικός, δεν τον συναντά κανείς στη φύσι, είναι όμως εξυπηρετικός για το σκοπό του, να εκφράση μιὰ ψυχική κατάστασι, θίγοντας ώριωμένες χορδές της ψυχῆς με τις άλόκοτες υλικές μορφές που παρουσιάζει. Κατά την επιτυχημένη διατύπωσι του G. Marzynski, η εξπρεσσιονιστική εικόνα δεν είναι κανένα αντικείμενο με έντελως αυτότελη σπουδαιότητα, αλλά είναι ένα καθ' έαυτο άδιάφορο κομμάτι υλικού, που παίρνει αξία και σημασία μόνο γιατί είναι η γέφυρα για να περάση στον θεατή η ψυχική συγκίνησις του καλλιτέχνη.

Ο εξπρεσσιονιστής δεν σταματά στην επιφάνεια των πραγμάτων, αλλά ζητάει να βρῆ το μυστηριακό βάθος των, την ψυχή των. Συγγενεύει λοιπόν ο εξπρεσσιονισμός με την κατευθύνσι που αποδίδει σημασία στη διαίσθησι. "Ετσι κι' αυτή, είναι μιὰ θεώρησις του πνεύματος. Άλλά ο εξπρεσσιονισμός σχετίζεται επίσης με τον μυστικισμό. Ζῆ μέσα του έντονα το μυστικιστικό στοιχείο. «Τέχνη και Φιλοσοφία» λέει ο Fritz Burger στο βιβλίο του «Εισαγωγή στη νέα Τέχνη», «φεύγουν από την έμπειρία, την προσανατολισμένη προς τις φυσικές έπιστήμες, για να συλλάθουν το νόημα της ζωῆς σε μιάν άποψι του κόσμου ποτεβῆνη συχνά από μυστικιστικές ιδέες. Έτσι η Τέχνη γυρίζει στους τελικούς σκοπούς της και κατευθύνεται προς μιὰ θρησκευτική ή αντίληψι του κόσμου.

*

Δεν βρῆκε όμως μόνο στους εξπρεσσιονιστές αντίπαλο ο Νατουραλισμός. Αντίπαλος του στάθηκε, πρώτα-πρώτα, αν και δεν ξεπέρασε έντελως το παλιό πνεύμα, κι' έβνας απ' τους μεγαλύτερους λυρικούς του αι-

ωνος, ο Stefan George, τοποθετώντας αντίθετα προς τη θεωρία της, εξωτερικής απλώς, νατουραλιστικής πραγματικότητας, την πραγματικότητα του πνευματικού κόσμου. Επίσης στους αντιπάλους του νατουραλισμού πρέπει να κατατάξω και τον R. M. Rilke. Ο Rilke ξεπερνά τον Νατουραλισμό όχι με την αντίθεσι του πνεύματος και της ύλης, αλλά με τον μυστικισμό του. Δεν μένει στην εξωτερική μορφή των πραγμάτων, αλλά εισχωρεί στο εσωτερικό βάθος των και βρίσκει σ' όλα θρησκευτική ουσία. Το κάθε τι περιέχει, κατά τον Rilke, κάτι από τον Θεό και είναι μια αποκάλυψις του. Γιατί ο Rilke, δεν είναι βέβαια, Χριστιανός.

Ακόμα δεν πρέπει να παραλειφθῆ το δόγμα του Morgenstern από κείνους που με την Τέχνη τους πολέμησαν τον νατουραλισμό.

Αλλά για τις απόψεις των συγχρόνων ποιητών υπάρχει ένα σπουδαιότατο ντοκουμέντο: Δεν είναι πολλά χρόνια από τότε που εκυκλοφόρησε στη Γερμανία ένα βιβλίο, με τον τίτλο «Dichterglaube» (Πίστις των ποιητών). Μέσα σ' αυτό, ούτε λίγο ούτε πολύ, ένανηγτα ευρωπαίοι ποιηταί, που αντιπροσώπευαν όλες σχεδόν τις εθνικότητες, μίλησαν για τη στάσι τους απέναντι της θρησκείας. Λοιπόν, όπως λέει, στον πρόλογο του βιβλίου, ο εκδόστης του, ο αναγνώστης νομίζει πως βλέπει μια ανθρώπινη στρατιά στην πορεία της προς τον Θεό! Καθένας τον αναζητεί με τον δικό του τρόπο, από διαφορετικό δρόμο. Όλοι όμως σχεδόν έχουν αφήσει πίσω τους, σοβαρά και αποφασιστικά, τον ορθολογισμό και τον σκεπτικισμό.

Λέξει: ν' αναφερθούν μερικοί, στην τύχη:

«Η θρησκεία είναι κατά την αντίληψί μου», λέει ο Frank Thiess, «μια αναδρομή στη δημιουργική αίτια της υπάρξεως γενικά, αναδρομή που προσδιορίζει τη συμπεριφορά του ανθρώπου και επηρεάζει πέρα για πέρα τη ζωή του».

«Ο μοντέρνος αθεϊσμός», λέει ο A. Winnig, «είναι μόνο ο δρόμος προς μια καινούργια πίστι. Η ίδια η Επιστήμη μας φέρνει σήμερα στην πίστι. Έδω και σαράντα χρόνια έννομιζαν ότι κάθε πρόοδος των φυσικών επιστημών γινόταν εις βάρος της θρησκευτικής πίστεως. Σήμερα γίνεται το ανάποδο: Όσο περισσότερο μαθαίνουμε για τον κόσμο, τόσο και περισσότερο

βεβαιωνόμαστε για την ύπαρξι του Θεού. Ένα μόνο πράγμα έμεινε και τώρα στην ίδια κατάσταση: Τό άνοιγμα πλήθους. Αυτό έρχεται πάντα από πίσω, καθυστερημένο κατά έναν αιώνα. Αλλά και τώρα θ' ακολουθήσῃ».

Ένα πλήθος ποιητών ζωγραφίζουν με ασύγκριτο τρόπο πως αναζήτησαν και εύρησαν τον Θεό, πως, μάλλον, τους εύρηκε ο Θεός, για να τους χαρίσῃ αυτή την έξοχη πείρα που σημαίνει μέσα στη ζωή τους μιὰ βασική στροφή.

«Στο στρατόπεδο», γράφει ο Frits von Unruh, «είδα αυτό το όραμα. Ο Θεός μ' έκύταξε μέσ' από τα μάτια ενός στρατιώτη που πέθαινε. Κι' από κείνη τη στιγμή ξέρω πως μέσα σέ κάθε άνθρωπο λαγοκοιμάται η μυστηριακή δυνατότης να αξήσῃ μέσα στην επίγνωσι του Θεού. Εκεί ο άνθρωπος έχει την ύψηλή υποχρέωσι ν' αγιάξῃ τη ζωή, όλαένα και περισσότερο, κι' όχι νά τῃν λερώνῃ με τὴν ἀμαρτία ἢ νά τῃν κατακομματιάξῃ με τοὺς πολέμους».

«Δεν είμαι ἄνθρωπος τῶν ξαφνικῶν μεταβολῶν», λέει ἄλλος, ο Robert Faesi. «Και γι' αὐτό ξαφνιάσθηκα ἀκόμη περισσότερο ἀπὸ τὴν μοναδικὴ πείρα πὸ αἰσθάνθηκα, ὅταν κάποια νύχτα, κατὶ δλότεια καινούργιο, μιὰ σίγουρη πίστις, βρέθηκα ξαφνικά μέσα μου. Ἦταν οὖν ἓνα ὄμοιο, πού, χωρὶς νά τό πάρουμε εἰδησι, ἐρχονται καί τό τοποθετοῦν ἐκεῖ δά, μπροστά μας. Ἦμιον βέβαια προετοιμασμένος, ἴσως ἔλειπε μόνο ἓνα ἐλάχιστο βάρος στήν ἀμφίβολη ζωγραφιά, ἀλλά, ὅπως καί νάνα, ὡς ἐκείνη τῇ στιγμῇ δὲν εἶχα τίποτε ἀπ' τῇ θαυμάσια ἐντύπωσι τῆς ἀλλαγῆς πού φέρνει ἡ Πίστις».

«Σκοτεινό και μπλεγμένο κάνει το δρόμο της, αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ ἀνθρωπότης», γράφει ο Gustav Schuler. «Θέλουν νά σταθοῦν ἀντίπαλοι τοῦ Θεοῦ, τῇ στιγμῇ πού εἶναι τόσο μικροί και τυφλοί, ὥστε δὲν μποροῦν νά κάμουν τίποτα παραπέρα ἀπὸ καί πού φτάνει τό χέρι τους. Κυττάζουν, γεμάτοι ἐγωισμό, νά γαληνέψουν τὸν ἑαυτό τους, κι' ὅμως δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρά ἄνθρωποι πού κλαίνε σὸ σκοτάδι, ἀπὸ τὴν ἔλλειψι τοῦ Θεοῦ. Στὴν ξηνησιὰ τῆς ἀπιστίας τριγυρίζουν μέσα στὴ νύχτα, οὖν ἄνθρωποι ποῦχασαν τό δρόμο τους, ἀναζητοῦν πασπατιέοντας τοὺς κήπους τῆς πατρίδας και χορταίνουν με τὰ δάκρυά τους. Κι' ὅμως ὁ Ἰησοῦς στέκεται μέσα σ' ὅλους τοὺς δρόμους πού παίρνουν, και τοὺς κυττάζει: ὅλους αὐτοὺς τοὺς χωρὶς πατρίδα, με τό βλέμμα τῆς ἀγάπης του, πού τὰ νοιώθει ὅλα ὡς τό βάθος. Βρίσκεται πάντα ἐκεῖ και περιμένει ναρθοῦν».

*

Τὸ πνεῦμα λοιπὸν τῆς σύγχρονης Τέχνης δὲν εἶναι αἰσθησιοκρατία, χωρὶς οὐσία, ἀλλὰ ἓνας πόθος γιὰ τὴ γνωριμία με τὸν Θεό, πού γεμίζει τὴν ψυχὴ ὡς τὰ ἔσχατα βάθη τῆς.

Στή Γαλλία ἡ ἀλλαγὴ τῶν κατευθύνσεων τῆς Τέχνης πρὸς τὸ πνευματικώτερο ἀπετέλεσε ἀληθινὴ ἐπανάσταση, μάλιστα δὲν ἔμεινε στὴν ἀόριστη πνευματικότητα, ἀλλὰ ἔφτασε ὡς τὴ Χριστιανικὴ πίστι κι' ἔδωσε Χριστιανούς ποιητάς—ἀπὸ τὰ καλύτερα ὀνόματα στὴ σύγχρονη γαλλικὴ ποίηση. Γιὰ τὴν ἐπανάστασι αὐτὴ μιλάει διεξοδικώτατα τὸ βιβλίον τοῦ Jean Calvet, *Le Renouveau Catholique*. Τί ἀλλαγὴ, ἀλήθεια! Δὲν ἔκλεισαν ἀκόμα ἑκατὸ χρόνια, ἀπὸ τὸν καιρὸ πού ἀπὸ τίς ψηλότερες κορυφές τῆς διανοήσεως ὁ Flaubert καταρίοταν τὸν Χριστιανισμό, πού ἐσκότωση, ἔλεγε, τὴ λατρεία τῆς ὡμορφιάς, ὁ Renan εἰδοποιούσε πὼς ἡ ἐπιστήμη θὰ ἐξηγοῦσε τὸ κάθε τι, θὰ καταργοῦσε τὸ μυστήριο καὶ θάπαρνε τὴ θέσι τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς θρησκείας, ὁ Leconte de Lisle καταρίοταν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ!

Ζοῦν ἀκόμη, ἄνθρωποι ἀπὸ κείνους πού ἄκουσαν μὲ τ' αὐτιά τους αὐτὲς τίς βλάσφημες κραυγές. Καὶ ὅμως, ἂν ζητήσῃ κανεὶς νὰ βρῇ σήμερα στὴν πνευματικὴ Γαλλία τοὺς maîtres στὴν ποίηση, στὸ μυθιστόρημα, στὴν κριτικὴ καὶ τὴ φιλοσοφία, θὰ βρῇ κυρίως χριστιανούς, τὸν Claudel, τὸν Bourget, τὸν Brémond, τὸν Goyau, τὸν Maritain. Ὁ φιλόσοφος ξαναφέρνει τὴν ἀνθρώπινη σκέψι στὶς ἀπόψεις τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτου, ὁ ἱστορικὸς ἀνεβάζει πάνω ἀπ' ἄλλα τὰ ἔργα τοῦ ἀθρώπου τῆς σημασίας τοῦ ἔργου τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ὁ κριτικὸς βρίσκει πὼς πηγὴ τῆς ποιήσεως εἶναι ἡ Πίστις καὶ ἡ Χάρις, ὁ μυθιστοριογράφος, ἀναλύοντας τὸν μηχανισμό τῶν ἀνθρώπινων παθῶν, βρίσκει ἀποδείξεις τῶν χριστιανικῶν νόμων τῆς ζωῆς, ὁ ποιητὴς κάνει τραγοῦδι τὴν ὡμορφίαν τῆς θρησκευτικῆς πίστεως, τὴν ὡμορφίαν πού τὴν πραγματοποιεῖ ὁ πιστὸς στὴ ζωὴ του.

Ἐπάρχει διψα ἀληθινὴ γιὰ τίς θρησκευτικὲς συγγιήσεις, πού βγάζουν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴ ρουτίνα, Ὁ κόσμος μελετᾷ τὴ ζωὴ τῶν Ἁγίων τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, γιὰ νὰ βρῇ ἐκεῖ τὸν πραγματικὸ ἠρωϊσμό καὶ τὴν ἀληθινὴ φρεσκάδα τῆς ποιήσεως.

Πέρα γιὰ πέρα ἐπανάστασι, μιὰ ἐπανάστασι τόσο βαθειά ὥστε μόνο μὲ κείνη πού

δημιούργησε ἄλλοτε ὁ ρωμαντισμὸς μπορεῖ νὰ συγκριθῇ. Ἄν κυττάξῃ κανεὶς τὰ βιβλία πού διαβάζονται ἀπὸ τὸν κόσμο, θὰ ἴδῃ κυρίως δύο κατηγορίες: Τὰ βιβλία τοῦ αἰσθησιασμοῦ, γιὰ τὸ βιομηχανικὸ κέρδος, καὶ τὰ χριστιανικὰ βιβλία, πού ἔχουν τὴν τιμὴ ν' ἀντιπροσωπεύουν σήμερα στὴ Γαλλία τὴν Τέχνη.

*

Ἀνατρέχουν, γιὰ νὰ βροῦν τίς ἀρχές αὐτοῦ τοῦ κινήματος, στὸν Baudelaire. Σ' αὐτόν, τὸν ποιητὴ τῆς ἀμαρτίας καὶ τῆς ἀσολασίας (*), πού εἶχε ὅμως συναισθησι τοῦ θανάτου πού κλείνεται μέσα στὴν ψεύτικη χάρὰ τους, σ' αὐτόν ἔλαχε ὁ κλήρος νὰ γίνῃ ὁ μακρυνὸς πρόλογος τῆς ἀλλαγῆς αὐτῆς. Γιατί ὁ Baudelaire δὲν ἐξεθειάζε ποτέ τίς ἀπολαύσεις τῆς σάρκας πού τίς ἔκανε τραγοῦδι. Ἐνοιθε τὴν κτηνωδίαν πού τίς παρακολουθεῖ, ἔβλεπε τὸ φάντασμα τοῦ θανάτου πού ἐνεδρεῖ ἀπὸ πίσω τους καὶ τίς παρουσίαζε στὸν ἀναγνώστη, ὄχι πλαστογραφώντας τὴν πραγματικότητά, ἀλλὰ μαζί μὲ τὴν τραγικὴ αὐτὴ συντροφιά τους. Ἀκόμη ἐλαχταροῦσε βαθύτατα τὴν ἀγνότητα. Μερικοὶ στίχοι του μεταφρασμένοι, σὲ πεζὸ δυστυχῶς, ἄς κλείσουν αὐτὴ τὴ σύντομη ἀνασκόπησι:

Πέταξε πέρα, μακρὰ ἀπ' αὐτὰ τὰ θανατερὰ
 | μιάσματα,
 πηγαινε στὶς κορφές, νὰ σ' ἐξαγνίσῃ ὁ ἀέρας
 | τους,
 καὶ πιεῖς, ἀγνὸ καὶ ἁγίο ποτό, τὸ ἀγνὸ φῶς
 | πού γαμίζει τὸ διάστημα.

Πέρα ἀπ' τίς ἔγνοιες καὶ τίς βαρεῖες θλίψεις,
 πού πιέζουν μὲ τὸ βάρος τους τὴ συννεφια-
 | σμένη ὕπαρξι.
 Εὐτυχισμένος ὅποιος μπορεῖ μὲ θανάτᾳ φτερά
 νὰ πετάξῃ πρὸς τοὺς φωτισμένους κι' αἰθίαια
 | ἤθερους κάμπους.

Ἐκεῖνος πού οἱ σκέψεις του σὰν πουλιὰ
 πετᾶνε ἐλευθέρᾳ καθὲ πρωτὶ πρὸς τοὺς οὐ-
 | ρανούς,
 πού πετᾶει πάνω ἀπ' τὴ ζωὴ καὶ καταλα-
 | βάνει χωρὶς κόπο
 τὴ γλώσσα τῶν λουλουδιῶν καὶ τῶν ἄφωνων
 | πραγμάτων.

Π.Κ.

(*) Ἴδὲ «Ἀκτίνες» τοῦ παρόντος τόμου σελ. 42, 43.

Ο ΟΥΜΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Ο ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ

I

Ἡ σπουδαιότης τοῦ Οὐμανισμοῦ γιὰ τὴν πνευματικὴν ἐξέλιξιν τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου, ἤρχισε πάλιν νὰ γίνεταί ἀντικείμενον συζητήσεων, ἰδίως ἀπὸ τότε (1936) ποῦ ἐδημοσιεύθη ἡ μελέτη τοῦ Jacques Maritain, *Humanisme intégral*. Φυσικὸ εἶναι ἡ συζήτησις νὰ περιστρέφεται, εἰδικώτερα, στὶς σχέσεις μεταξὺ Οὐμανισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ. Καὶ δὲν φαίνεται, ὅτι κοινοῦ εἶναι ἡ σιγμὴ, ποῦ θὰ θεωρηθῆ τὸ θέμα ὡς ἐξηγητημένον, καὶ τοῦτο, πρῶτα-πρῶτα, γιὰτὶ δὲν ἔχει ἀκόμη κρατήσει μὴ ἐνιαίαν ἀντίληψιν τοῦ οὐμανισμοῦ.

Θὰ μπορούσαμε νὰ διακρίνομε δύο κυρίως διαφορητικὰς ἀντιλήψεις. Ἡ μία στηρίζεται ἐπάνω στὴν γλωσσικῶς φυσικώτερη, ἐρμηνεία τοῦ ὄρου *Humanismus*, ἀπὸ τὸ *homo* = ἄνθρωπος, ἀνθρωπισμός. Σ' αὐτὴν τὴν ἀντίληψιν στηρίζεται καὶ ὁ ὀρισμὸς τοῦ διδαι σὲ πρόσφατη σχετικὴ ἐργασία τοῦ ὁ Καθηγητῆς Mesnard, ἀκολουθώντας, ἄλλως τε, τὸν Maritain. Οὐμανισμός εἶναι, λοιπόν, κατὰ τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν, ἂν ὄχι, ὅπως λέει ὁ Scheler, ἡ συγκέντρωσις τοῦ κόσμου στὸν ἄνθρωπον, πάντως, ἡ θεωρητικὴ ἀλλὰ καὶ ἐμπρακτικὴ ἀπόδοσις ἰδιαιτέρας ἀξίας στὸν ἄνθρωπον καὶ σ' ὅτι ἀνθρώπινον. Στὸν οὐμανισμό λοιπόν ὑπάγεται καὶ ἐκεῖνο ποῦ λέμε φιλανθρωπία, μὲ τὴν εὐρύτατην, βέβαια, ἔννοιαν τοῦ ὄρου.

Ἡ δευτέρη ἀντίληψιν τοῦ οὐμανισμοῦ, θὰ μπορούσε νὰ ὀνομασθῆ ἱστορικὴ, στηρίζεται στὴν ἱστορίαν τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ ὄρου. *Humanitas*, *humanismus* ὀνομάσθη, ἀπὸ τὸν ΙΕ' αἰῶνα ἰδίως, ἡ μελέτη τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, πρὸ παντὸς τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἡ προσπάθεια νὰ δοθῆ στὴν ἀνθρώπινον ζωὴν μὴ διαμόρφωσις ἐμπνευσμένη ἀπὸ τὴν μελέτη αὐτῆν. Ἡ προσπά-

θεια αὐτὴ χαρακτηρίζεται, κυρίως, τὴν Ἀναγέννησιν, καὶ σὲ πολλὰ σημεῖα ταυτίζεται μὲ αὐτὴν. Ἐπειδὴ δὲ κυρία τῆς ἐκδήλωσις εἶναι ἡ σπουδὴ τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν γραμμάτων, αὐτὴ τὴν σπουδὴν ἀποτελεῖ ὁ οὐμανισμός—σύμφωνα μὲ τὴν δευτέρην αὐτὴ ἀντίληψιν.

Ἐὰν ἐξεχωρίσομε αὐτὰς τὶς δύο ἀντιλήψεις, ἂν θέλομε νὰ μὴν παραπλανηθοῦμε στὸν δρόμον μας, ἀπὸ μιὰ σύγχυσι ἀποτη. Ὁ οὐμανισμός μὲ τὴν πρώτην ἔννοιαν ἀποτελεῖ κάτι ποῦ, ἂν δὲν εἶναι ὠλοκληρωμένον, ἂν δὲν ἀποτελῆ ἀκόμη τὸν *humanisme intégral* τοῦ Maritain, ὅμως τείνει πρὸς τὰ ἐκεῖ. Εἶναι ἀνθρωπισμός, μὲ μιὰ ἔννοιαν ποῦ τείνει σὲ μιὰ καθολικὴν ἐκτίμησιν, κατὰ τὸν ὄρον, ἀγάπη (μὲ τὴν ἐμπρακτικὴν ἐκδήλωσίν τῆς) τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ οὐμανισμός μὲ τὴν δευτέρην ἔννοιαν, εἶναι κάτι τὸ τυπικόν, τὸ μονόπλευρον. Περιορισμένος χρονικῶς, περιωρισμένον περιεχόμενον δίνει καὶ στὴν ἀγάπην του πρὸς τὸν ἄνθρωπον—ἐνδυναμίζεται, κατ' ἀνάγκην, μόνον γιὰ τὸν ἄνθρωπον ποῦ μοιάζει μὲ τὸν τύπον τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος. Στὸ τέλος-τέλος ἐρωτᾶται καεὶς ἂν ἀντικείμενον τῆς ἐκτιμήσεως, τοῦ θαυμασμοῦ, τῆς ἀγάπης του, εἶναι ὁ ἄνθρωπος ἢ οἱ κλασσικοὶ συγγραφεῖς. Καὶ ἂν τὸ νὰ ὀνομαζῆ καεὶς οὐμανισμό τὴν ἀποκλειστικῶς, σχεδόν, μελέτη τῶν ἀρχαίων συγγραφέων δὲν ὑποκρύπτει ἕνα σόφισμα, μὴ ποῦ θάπρεπε νὰ ἐρευνηθῆ πρῶτα ἀπὸ ὅλα, κατὰ πόσον αὐτοὶ οἱ ἀρχαῖοι εἶχαν διαμορφώσει τὴν ἔννοιαν τοῦ οὐμανισμοῦ!

II

Καὶ τώρα ἂς ἐξετάσωμε αὐτὸν τὸν τεχνικὸν «οὐμανισμό» τῆς ἀναγεννήσεως. Ἐὰν ἀρούμε, ἀκολουθώντας τὴν ὑπόδειξίν του, τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν πολιτισμόν κ' ἂς τὸν

κυτάξουμε μὲ μιὰ προσπάθεια νὰ δοῦμε ἐκεῖ τὸν τύπο τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὴν θέσι τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὸν κόσμον τῶν ἀξιών.

Ἰσως θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ πῇ ὅτι ἡ γνωστὴ «πρὸς Δημόνικον παραίνεσις» τοῦ Ἰσοκράτους θὰ μπορούσε νὰ μᾶς χρησιμεύσῃ γιὰ νὰ καταλάβουμε τὸν τύπο τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως τὸν φανταζόταν ὁ ἀρχαῖος Ἕλληνας καὶ μάλιστα ὁ Ἀθηναῖος διανοούμενος. Βλέπομε ἐκεῖ τὸν τύπο τοῦ καλοῦ κι' ἀγαθοῦ ἀνδρὸς τῆς ἀρχαιότητος, τύπο πού, ὅπως σωστὰ μᾶς λέει ὁ Mesnard, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν σημερινὸ gentleman.

Θυμάστε, ἴσως, πῶς ἀρχίζει ἡ παραίνεσις. «Πρῶτον μὲν οὖν εὐσέβει τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς, μὴ μόνον θύων, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὄρκοις ἐμμένων... τίμα τὸ δαιμόνιον αἰεὶ μὲν, μάλιστα δὲ μετὰ τῆς πόλεως...».

Ἔτσι ἔχομε τὸ πρῶτο χαρακτηριστικὸ τοῦ ἀρχαίου Ἕλληνος gentleman. Τὴν εὐσέβεια. Ὁ ἀρχαῖος Ἕλληνας «κύριος», ὁ ἀνθρώπος κατὰ τὸ ἀρχαῖο Ἑλληνικὸ ἰδανικὸ εἶναι «πρῶτον» εὐσέβης. Ὅποιον Ἕλληνα συγγραφέα καὶ ἂν συμβουλευθοῦμε, θὰ ἰδοῦμε, ὅτι ἡ εὐσέβεια ἀποτελεῖ τὸ αὐτονόητο πρῶτο καὶ κύριον χαρακτηριστικὸ τοῦ ἰδανικοῦ ἀνθρώπου, ὅπως ἡ κλασσικὴ ἑλληνικὴ ἀρχαιότης τὸν ἐφαντάσθηκε.

Ἄν ἀκολουθήσουμε τώρα τὴν πρὸς Δημόνικον παραίνεσιν, σὰν ἓνα διαγραμματικὸ βοήθημα, θὰ δοῦμε ἓνα ἄλλο στοιχεῖο τοῦ σωστοῦ ἀνθρωπίνου τύπου τὴν φρόνησι, τὴν ἀγάπη πρὸς τὴν σοφίαν, τὴν ἀπόκτησι τοῦ μέτρου καὶ τὴν συμμόρφωσι πρὸς τὸ μέτρο αὐτό. Κι' ἐδῶ πρέπει νὰ προσέξουμε πῶς ἡ σοφία, κι' ἡ παιδεία πού ὀδηγεῖ πρὸς αὐτή, δὲν εἶναι κατὰ τὸ ξεχωρισμένο ἀπὸ τὴν πρακτικὴ καθημερινὴ ζωὴ. Δὲν εἶναι μιὰ θεωρία ξένη ἀπὸ τὴν πράξι, ἀλλὰ, ἴσα-ἴσα, ὀδηγεῖ σ' αὐτή. Προσέξετε τὸ τόσο γνωστό: «Μὴ κατόκνει μακρὰν ὁδὸν πορεύεσθαι, πρὸς τοὺς διδάσκειν τι χρῆσιμον ἐπαγγελλομένους».

Μὰ σ' ὅλα αὐτὰ ἡ ἀρχαιότης ἔδινε ἓνα εἰδικὸ πεδίο ἐκδηλώσεως. Τὸ ἄστυ. Καλὸς ἀνθρώπος εἶναι ὁ χρηστὸς πολίτης.

Σὰν ἀποτέλεσμα τέτοιαις συμπεριφορᾶς καὶ ζωῆς ἡ κλασσικὴ ἀρχαιότης ἔθεωρουσε πάντα τὴν εὐδοκίμησι στὸν βίον. Ὁ ἀνθρώπος πού ἐγγίζει στὸ ἰδεῶδες, ὁ καθὼς

πρέπει ἀνθρώπος, ἔχει τὴν εὐνοια τῶν θεῶν, τὴν ἐκτίμησι τῶν πολιτῶν καί, ἐπομένως, εὐδοκίμησι καί, ἄρα, ἡ εὐημερία, ὅχι μόνον θεωρεῖται ὡς ἀποτέλεσμα, ἀλλὰ καὶ ὡς κριτήριον. Ὁ ἀνθρώπος πού εὐδοκίμει, πού εὐπορεῖ στὴν ζωὴ, θεωρεῖται ὅτι ἀπεδείχθη ἀξίος τῆς εὐνοίας τῶν θεῶν καὶ τῶν συμπολιτῶν του, καλὸς κἀγαθὸς ἀνθρώπος. Γι' αὐτό, τὸν εὐδαίμονα ἀνθρώπο ἡ ἀντίληψις αὐτὴ τὸν ταυτίζει σχεδὸν μὲ τὸν καλοκάγαθο. Στὸ τέλος ὁ καθὼς πρέπει ἀνθρώπος εὐδαίμων νᾶχη καὶ ὡς τίτλο του μὴ κάποιον ἐμάριον—πράγμα πού ἀντιστοιχεῖ, ἄλλως τε, καὶ πρὸς τὴν σημερινὴ ἀντίληψι τοῦ gentleman.

III

Ἐίχε διαμορφωθῆ τὸ κλασσικὸ αὐτὸ ἰδανικὸ τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν ὁ Χριστιανισμὸς ἔκανε τὴν ἐμφάνισι του. Δὲν εἶναι ἐκπληκτικὸ, πῶς στὴν ἀρχὴ ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία συνήνησε τὴν ἀντίδρασι. Οἱ θεοὶ τῆς πόλεως, ἡ εὐσέβεια πρὸς τοὺς θεοὺς αὐτοὺς, ἐφάνηκε στὴν ἀρχὴ πῶς θὰ ἐκρατοῦσαν τὴν πόρτα τῆς ψυχῆς τοῦ καλοῦ κἀγαθοῦ πολίτου γιὰ πάντα κλειστὴ στὴν «καινὴν διδαχὴν» τοῦ Εὐαγγελίου. Κι' ὅμως δὲν συνέβη αὐτό. Πρακτικὸ μυαλὸ καθὼς ἦταν ὁ ἀνθρώπος αὐτός, συνειθισμένος νὰ κρίνῃ τὴν ἀξία μιᾶς διδασκαλίας ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα πού φέρνει ἐπάνω στὴν ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ἐδυσκολεύθηκε νὰ συμφωνήσῃ σὲ τοῦτο, τοῦλάχιστον, τὸ σημεῖο μὲ τὸ Εὐαγγέλιο: «Ὅτι τὸ δένδρον γνωρίζεται ἀπὸ τὸν καρπὸ του. Ἐκύτταξε λοιπὸν τοὺς καρποὺς αὐτοὺς. Καί, σιγά-σιγά, ὁ καλὸς κἀγαθὸς ἀνὴρ ἐγένετο «μαθητὴς», «Πιστὸς», «Χριστιανός».

Καὶ τί τοῦ ἔδιδε, τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ, τοῦ ὑποδειγματικοῦ κλασσικοῦ τύπου ἀνθρώπου, ἡ χριστιανικὴ ἰδιότης; Πρῶτα-πρῶτα, βέβαια, τοῦ ἔδινε τὸν τρόπο νὰ κορέσῃ τὴν διψὰ του γιὰ τὴν πραγματικὴ εὐσέβεια. Τὸν ἀπήλλαξε ἀπὸ τὴν δύσκολη, δραματικὴ θέσι πού βρισκόταν, νὰ κατεβάξῃ τὴν εὐσέβεια τῆς καλλιεργημένης του ψυχῆς γιὰ νὰ τὴν βάζῃ στὰ καλοῦπια τῶν διαφόρων ἀπεχθῶν καὶ ἑλεεινῶν μύθων πού τοῦ γεννοῦσαν τὴν ἀποστροφὴ. Στὴν «πο-

λιτεία» τοῦ Πλάτωνος ἐφάνηκε τὸ δρᾶμα αὐτό, ἡ ἀνάγκη νὰ ἀπελευθερωθῆ ἡ εὐσέθεια τοῦ χρηστοῦ πολίτου ἀπὸ ὄλες αὐτῆς τῆς ἐλασινότητες. Καὶ ἡ «Καινὴ Διδαχὴ» ἔφερε τὴν ἀπελευθέρωσι αὐτῆ, μαζὶ μ' ὅλη τὴ νέα, καταπληκτικὴ στὸ ὕψος τῆς, περὶ Θεοῦ καὶ εὐσεβείας ἀντίληψι.

Στὸ ἄλλο θέμα, πού ἀπέδλεπε στὴν σοφία, στὴν συνετή, μετρημένη, κυριαρχημένη ζωῆ, ὁ ἀνθρωπος αὐτὸς τοῦ κλασσικοῦ τύπου δὲν εὐρῆκε, στ' ἀλήθεια, καμμιὰ δυσκολία νὰ ἀσπασθῆ τὸν Χριστιανισμό. Ὅτι σοφὸ καὶ συνετὸ, ἔμενε, κι' ἔπαιρνε μιὰ καινούρια λάμψι. Μὰ ἔπαιρνε καὶ μιὰ αὐξησι. Ὁ νέος Πιστὸς εἶδλεπε νὰ τελειοποιῆται τὸ ἰδανικό του τοῦ καλοῦ πολίτου, νὰ παίρνῃ τὸ ἰδανικό αὐτὸ ἕνα βαθύτερο καὶ εὐρύτερο μαζὶ νόημα.

Ἀκόμη παραπέρι, θμωσι: Ὁ «Ἕλληγν αὐτὸς πού ἔγινε Πιστὸς, ἔμαθε πῶς, ἔκτὸς ἀπὸ τοὺς πολίτας τῆς πόλεως του, ὕπῃρχαν καὶ ἄλλοι ἀνθρωποι. Πῶς τὴν ἀγάπη του τὴν χρωστᾷ στὸν ἀνθρωπο καὶ ὄχι μόνο στὸν πολίτη. Ἐτσι γιὰ πρώτη φορὰ ἔμαθε νὰ προσέχῃ τὴν ἀξία πού ἔχει ἡ ἀνθρωπίνῃ προσωπικότης καὶ ὅταν τὴν συναντᾷ ἔξω ἀπὸ τὰ τεῖχη τῆς πόλεως του, καὶ ὅταν τὴν βλέπει σὲ μορφή βαρδάρου ἢ—αὐτὸ δὲ ἦταν πού ἦταν!—καὶ δούλου ἀκόμη. Γιὰ πρώτη φορὰ ἔμαθε νὰ ἀγαπᾷ (μὲ τὴν ἔκτασι, μάλιστα, τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης) τὸν ἀνθρωπο.

Καὶ τὸ σπουδαιότερο: Ὁ καλὸς κάγαθὸς πολίτης, πού ἔκανε τὸ καλὸ, ἀλλὰ περὶμενε ἄμεση τὴν ἀμοιβή, πού ἡ ἀρετὴ του ἦταν πάνω σ' ἕνα δοῦναι-λαβεῖν μὲ τοὺς θεοὺς καὶ μὲ τοὺς πολίτες, ἔμαθε τώρα, ἀπ' αὐτὴ τὴν «Καινὴ Διδαχὴ» τὴν ἔνοιαν τῆς θυσίας. Ὅχι: τῆς θυσίας τῶν βωδῶν καὶ τῶν ταύρων, ἀλλὰ τῆς θυσίας τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ του. Καὶ ὄχι μόνο μὲ τὴν ἔνοιαν τοῦ ἡρωϊκοῦ, ἐνδοξοῦ, θανάτου σὲ μιὰ μάχη, μὰ καὶ μὲ τὴν ἔνοιαν τοῦ «καθ' ἡμέραν θανατούμεθα», καὶ μάλιστα χωρὶς καμμιὰ ἐνδοξὴ ἀναγνώρισι, σὲ μιὰ πάλη πρὸς τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ μας, πρὸς τὸ περιβάλλον, πρὸς αὐτὸν τὸν «κόσμο». Δὲν θὰ εἶνε πιά δίκαιος, ὁ ἀνθρωπος αὐτὸς, διότι ἔτσι θεοὶ καὶ ἀνθρωποι θὰ τὸν ἀμείβουν μὲ τιμῆς καὶ χωράφια κι' ἀμπέλια. Θὰ εἶναι ὁ ἴδιος

θυσία γιὰ τὴν δικαιοσύνη. Καὶ τὸ μεγάλο πρόβλημα, πού ὁ Γλαύκιων θέτει στὸν Σωκράτη στὴν «Πολιτεία» τοῦ Πλάτωνος, πῶς θὰ ἀντικρύσωμε τὸν δίκαιον, γυμνωμένο ἀπὸ κάθε ἀγαθὸ ἔκτὸς τῆς δικαιοσύνης, τὸ ξαναβλέπει πάλι μπροστά του—μὴν πού, αὐτὴν τὴν φορὰ βλέπει καὶ τὴν ἀπάντησι στὸ ἐρώτημα.

Καὶ τὴν ἀπάντησι τὴν βλέπει, γιὰ τὴν αὐτὴ ἡ «Καινὴ Διδαχὴ» δὲν εἶναι ξεκρέμαστη, παρὰ ἔχει τὸ ἔρεισιμά της. Ἐχει τὸν μεγάλο προορισμὸ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐχει τὴν ὑπερῦψωσι τοῦ ἀνθρώπου πάνω ἀπὸ τὰ χωράφια καὶ τ' ἀμπέλια, ἔχει τὴν θέωσι τοῦ ἀνθρώπου, πού, ἄλλως τε, εἶναι τὸ ἀντίστοιχο πρὸς τὴν ἐναυθρώπησι τοῦ Θεοῦ. Ἡ Καινὴ Διδαχὴ ἐπῆρε τὸν «γυμνωμένο» ἀπὸ τὸ ἄστου (κατὰ τοὺς φόβους τοῦ Γλαύκιωνος) δίκαιον καὶ τὸν ἀνύψωσε παρὰ πάνω ἀπὸ τὸ ἄστου. Τὸν ἀνέβασε στὸν Ὀλυμπο. Καὶ τί Ὀλυμπο! Σ' ἕναν Ὀλυμπο, πού ὁ ἀνθρωπος δὲν τὸν εἶχε φαντασθῆ οὔτε γιὰ τοὺς θεοὺς του!

IV

Κι' ἔτσι ὁ ἀνθρωπος τοῦ καλοῦ κλασσικοῦ Ἑλληνικοῦ τύπου ἔνοιωσε, στὸ τέλος, τὴν Καινὴ Διδαχὴ. Καὶ ἡ Καινὴ Διδαχὴ ἔνοιωσε τὸν κλασσικὸ ἀνθρωπο, τὰ κλασσικὰ γράμματα. Μὲ ζῆλο οἱ χριστιανοὶ λόγιοι ἐκαλλιέργησαν τὴν μελέτη τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, καὶ στὰ ἔργα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας βλέπομε μιὰν ὄθησι πρὸς μιὰ ἀναγέννησι τῆς σπουδῆς τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων. Ἀπὸ τὸν μαρρασμὸ, ὅπου ὠδηγοῦσαν οἱ διάφοροι πέμπτης καὶ ἕκτης τάξεως σχολαστικοὶ λόγιοι τοῦ μεταχριστιανικοῦ Ἑλληνιστικοῦ (ἔξω-χριστιανικοῦ) κόσμου, οἱ Πατέρες ἔδωσαν στὰ Ἑλληνικὰ γράμματα μιὰ νέα ζωῆ, νέο πνεῦμα, νέο προορισμὸ καὶ νέο πεδῖον δράσεως. Ἐκεῖ πού κόντευε νὰ ξεχασθοῦν, οἱ κλασσικοὶ συγγραφεῖς ἄρχισαν νὰ διαδίζωνται ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς νέους, καὶ οἱ μεγάλοι Καθοδηγηταὶ τοὺς τοὺς προέτρεπαν πάντα στὴν μελέτη αὐτῆ. Εἶναι γνωστὸς ὁ περίφημος λόγος τοῦ Μ. Βασιλείου πρὸς τοὺς νέους «ὅπως ἂν ἐξ Ἑλληνικῶν ὠφελοῦντο λόγων». Καὶ ὁ λόγος αὐτὸς εἶναι ἕνα μόνο ἀπὸ τὰ πολλὰ

δείγματα τῆς ἐργασίας πού ἔγινε, γιὰ νὰ νοιώσουν οἱ Χριστιανοὶ λόγιοι τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα.

Κι' ἐφθάσαμε, ἔτσι, στὴν ὀλοκλήρωσι τοῦ «Οὐμανισμοῦ» (δὲν μιλοῦ γιὰ τὸν ὄρο, μιλοῦ γιὰ τὸ πρᾶγμα) στὴν καλύτερη, εὐγενέστερη καὶ καθολικώτερη ἐκδήλωσί του. Ἀπὸ τότε πού ἀκούσθηκε στὴ γῆ αὐτὴ τὸ μῆνυμα τῆς ἐνανθρωπήσεως—ἀπὸ τότε πού γιὰ πρώτη φορά ἀκούσθηκε ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ Ἐμμανουὴλ ἢ παραβολῆ τοῦ καλοῦ Σαμαρείτου—ἀπὸ τότε πού ὁ Παῦλος ὠμίλησε στὸν Ἀρειο Πάγο, ἀπὸ τότε ὁ οὐμανισμὸς ἔκαμε στὴν γῆ αὐτὴ τὴν ἐμφάνισί του. Ἀπὸ τότε ὁ ἄνθρωπος ὡς ἄνθρωπος ἐκατάλαβε τὴν ἀξία του—καὶ ἐκατάλαβε τί εἶναι, καὶ πρὸ παντὸς τί μπορεῖ νὰ γίνῃ. Καὶ τὸ ἐκατάλαβε ὄχι μόνον θεωρητικά, μὲ βιβλία καὶ ρητορείες, ἀλλὰ καὶ δυναμικά, μὲ ζωντανές προσωπικότητες, χιλιάδες, πολλές χιλιάδες προσωπικότητες, πού ἀπὸ ὄλες τίς δυνατές συνθήκες ζωῆς ἤλθαν νὰ δείξουν, γιὰ νὰ μεταχειρισθῶ μιά φράσι τοῦ Χρυσοστόμου πάνω στὸν Παῦλο, «τί ποτ' ἔστιν ἄνθρωπος, καὶ ὅση τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας ἢ εὐγένεια, καὶ ὅσης ἔστι δεκτικὸν ἀρετῆς τοῦτ' ὁ ζῶον».

V

Μά, τότε, πῶς τίθεται ζήτημα σχέσεων οὐμανισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ; Πῶς ἀκούμε νὰ γίνεται λόγος, ἂν θὰ μπορῆ νὰ συμβιβάσθῃ ὁ οὐμανισμὸς μὲ τὸν Χριστιανισμό;

Τὸ ζήτημα, ἀπλοῦστατα, εἶναι ζήτημα ὄρων. Κι' ἐδῶ βρισκόμαστε μπροστὰ στὸ ἴδιο φαινόμενο, πού ἀποτελεῖ, ἴσως, τὴν κυρία αἰτία τῆς σημερινῆς ἀνθρωπίνης κακοδαιμονίας: Ὁ ἄνθρωπος ξεγελεῖται ἀπὸ ὀνόματα, πού ἔχουν τεθῆ ἀκριθῶς γιὰ νὰ δημιουργηθῇ ἡ σύγχυσις. Ἐνας ἀσυγκράτητος βερμπάλισμὸς ἔκαμε, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐσχάσῃ νὰ ἐλέγχῃ τὴν οὐσία καὶ νὰ παρασύρεται ἀπὸ μόνες τίς λέξεις. Καὶ λέξεις ὡς «οὐμανισμὸς», «ἀνθρωπισμὸς», «ἀνθρωπιστὴς», ἂν ἐλέγοντο μὲ εὐκρίνεια καὶ κυριολεξία, τίποτ' ἄλλο στὸ τέλος δὲν θὰ ἐσήμαιναν παρὰ Χριστιανισμὸς καὶ χριστιανός. Ὁ κόσμος ὅμως βρίσκεται στὸ ὅτι λείπει ἡ κυριολεξία. Καὶ πρέπει νὰ δοῦμε

τί κρύβεται πίσω ἀπὸ ὄρον αὐτὸν τὸν θόρυβο ἐν ὀνόματι τοῦ οὐμανισμοῦ. Καὶ ἡ ἄνευ περιστροφῶν, ἀλήθεια εἶναι: ὅτι «οὐμανισμὸς» στὴν ὀρολογία τῆς μόδας, εἶναι ἡ ἀπόπειρα τοῦ ἀρνητικοῦ ὀρθολογισμοῦ νὰ δώσῃ θετικὸ περιεχόμενο στὸ ἀνατρεπτικὸ κήρυγμά του.

Μοῦ φαίνεται δύσκολο νὰ ἀμφισβητηθῇ ἡ ὀρθότης τοῦ ὀρισμοῦ αὐτοῦ. Ἄς δοῦμε τὴν πραγματικότητα. Βέβαια, στὴν ἀρχή, ἡ κίνησις ἢ ἀνθρωπιστικὴ ὅπως τὴν ἐνεφάνισαν τὸν ΙΕ' αἰῶνα οἱ Ἕλληνες πρόσφυγες λόγιοι, ἦταν μιὰ ἐνεσις Ἑλληνικοῦ πνεύματος στὸν μονομερῶς λατινικὸ, καὶ κάπως σκοτεινιασμένο καὶ ὑπερβολικὰ αὐστηρὸ μεσαιωνικὸ τρόπο τοῦ σκέπτεσθαι, πού παρεμόρφωνε τὸ πνεῦμα τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τοῦ ἑσκότωνε τὴν χαρὰ καὶ τὴν «φιλανθρωπία», ὅπως τὴν ἀντελαμβάνοντο οἱ Ἕλληνες Πατέρες. Ὅμως ὁ οὐμανισμὸς αὐτὸς γρήγορα ἐξέφτισε καὶ ἐξέπεσε σὲ μιὰ στεῖρα κι' ἄγονη μελέτη τοῦ γράμματος, σὲ μιὰ σχολαστικὴ μελέτη χωρὶς βαθύτερο νόημα. Ἡ σημασία, ὅμως, τοῦ οὐμανισμοῦ, ἐχρησιμοποιήθηκε γιὰ μιὰν ἄλλη κίνησι. Ὅταν τὰ διάφορα, ἀνατρεπτικά, ἀντιχριστιανικά κήρυγματα ἤρχισαν νὰ ἀκούωνται μὲ περισσότερη ὀλοένα ἔντασι, τότε φυσικὸ ἦταν τὸ ἐρώτημα, τί λοιπὸν θὰ βάλλωμε στὴν θέσι ἐκείνου πού θὰ γκρεμίσωμε, τῆς Πίστεως στὸ Θεὸ ἰδίως. Καὶ ἡ ἀπάντησις ἐφάνηκε εὐκόλη: Ὁ ἀντικαταστήσωμε, ἀπλοῦστατα, τὴν Πίστι στὸ Θεὸ μὲ τὴν πίστι στὸν ἄνθρωπο. Τίς ἐντολές τοῦ Θεοῦ, μὲ τὰ καθήκοντα ἀπέναντι τῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ τὸν θεῖο νόμο μὲ τὸν σεβασμὸ τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας (*).

Ἐνα τέτοιον κήρυγμα, ὅμως, ἐχρειαζόταν καὶ κάποια βάσι, κάποια πηγὴ ἀντίστοιχη μὲ τὴν Βίβλο, πού ἐπρόκειτο νὰ ἐγκυριασθῆ. Καὶ ἐνόμισε ὁ ὀρθολογισμὸς ὅτι τέτοιον ἀντάλλαγμα γιὰ τὴν Βίβλο θὰ βρῆτο σὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς.

Ἐδῶ, ὅμως, ἐσκοντάφαμε γιὰ καλὰ. Αὐτὴ ἡ ξεκάμφωτη ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου, ὡς τοῦ μεγαθηρίου ἐκείνου πού, μόνον του στὸν

(* Τί σημαίνουν ὄλ' αὐτὰ στὴν πραγματικότητα, ἰδίως ἀπὸ τὴν ἀπομὴ τῆς ἠθικῆς, φαίνεται σ' ἕνα ἄρθρο πού ἐδημοσιεύθη στὸ περιοδικὸ τοῦτο, 1938, σελ. 258 ἐπ.

κόσμο τοῦ ὑπαρκτοῦ, κανένα δὲν ἔχει ἀνώτερό του... πῶς θὰ τὴν στηρίξῃ στοὺς "Ἕλληνας συγγραφεῖς, τοὺς «κατὰ πάντα», ἀλήθεια, «δεισιδαιμονεστέρους»; Πῶς θὰ τὸ παραχώσῃ, αὐτὸ τὸ κατασκευάσμα τοῦ ἀνθρώπου ποὺ δὲν ἔχει ἀνάγκη τοῦ θείου, μέσα στοὺς "Ἕλληνας συγγραφεῖς ποὺ τὸ σέβας, ἂν θέλετε μάλιστα τὸ δέος, τοῦ ἀνθρώπου μπροστὰ στὸ θεῖον ἀποτελεῖ ἓνα κνετρικό, ἀναπόσπαστο, στοιχεῖο τῆς σκέψώς των;

VI

Ἡ ὀρθολογιστικὴ ἀρνήσις ἐνόμισε πῶς βρῆκε τὴν ἀπάντησι, ποὺ τῆς χρειαζόταν γιὰ νὰ σωθῇ ἢ ἀπόπειρα νὰ δοθῇ θετικὸ περιεχόμενο στὸ ἀνατρεπτικὸ κήρυγμα. Καὶ τὴν ἀπάντησι αὐτὴ τὴν ἐστήριξε ἐπάνω στὴν σπουδαιότητα ποὺ δίδει ἡ Ἀρχαιότης στὸ ἀνθρώπινο σῶμα, κατ' ἀντίθεσι πρὸς τὸν χριστιανισμὸ ποὺ (λένε οἱ «οὐμανισταί») περιφρονεῖ τὸ σῶμα.

—Ναί, βέβαια, εἶπαν, οἱ ἀρχαῖοι "Ἕλληνες ἐλάτρευαν τὸ θεῖον. Ἐλάτρευαν ἑμῶς καὶ τὴν φύσι, πρὸ παντός στὴν καλύτερή της ἔκφρασι, τὸ ἀνθρώπινο σῶμα. Ἐνῶ ὁ Χριστιανισμὸς....

Καὶ ἐδῶ ἀρχισαν νὰ ἀραδιάζονται ἔλασσα ποτὲ ἐλέχθησαν ἀπὸ Χριστιανὸν γιὰ τὴν πάλῃ μεταξὺ πνεύματος καὶ σαρκός, γιὰ νὰ φανῇ πῶς ὁ Χριστιανισμὸς κτυπᾷ τὸ σῶμα. Τοῦ οἰουδήποτε φανατικοῦ, ἀνευθύνου ἀσκητοῦ μεμονωμένες φράσεις μαζεύθησαν ἀπὸ δω κι' ἀπὸ κεῖ γιὰ νὰ παρερμηνευθοῦν καὶ πρὸ παντός γιὰ νὰ ξεχασθῇ—τί μάταιη προσπάθεια!—πῶς ὁ Χριστιανισμὸς στὴν θέσισί του περιελάμβανε καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα, τὸ σῶμα ποὺ τὸ περιεβλήθη αὐτὸς ὁ Θεός, στὴν ἐνανθρώπησι του, καὶ γιὰ νὰ ξεχασθοῦν λόγια τῆς Γραφῆς ὡς αὐτά: «οὐκ οἶδατε ὅτι τὸ σῶμα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματος ἐστίν.... Οὐκ οἶδατε ὅτι τὰ σῶματα ὑμῶν μέλη Χριστοῦ ἐστίν;» .

Καί, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, μαζεύθησαν ἔλασσα ἀρχαῖοι συγγραφεῖς εἶπαν γιὰ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, γιὰ νὰ τὰ παραμορφώ-

σουν καὶ νὰ τοὺς δώσουν μᾶν ἔννοια ποὺ ποτὲ δὲν εἶχαν, τὴν ἔννοια τῆς σαρκὸς ὡς ἐκείνης ποὺ μὲ τὰ θελήματά της θὰ ἐκτοπίσῃ τὸ πνεῦμα. Στὴν καλλιέργεια τοῦ σώματος ὡς διακόνου τοῦ πνεύματος, ἔδωσαν, διὰ τῆς βίας, τὸ νόημα τῆς λατρείας τοῦ σώματος καθ' ἑαυτοῦ. Ἀρνήται παντοῦ, ἀρνήται κι' ἐδῶ, ἐπρόβαλαν τὸ σῶμα γιὰ νὰ ἀρνηθοῦν τὸ πνεῦμα, ἐψάξαν στὰ γυμνάσια γιὰ νὰ ἀκουμπήσουν ἐκεῖ τὴν λατρεία τῆς ὕλης.

VII

Καί... ἀράξαμε! Ἐφθάσαμε στὸν ὕλισμό. Ὁ δῆθεν «οὐμανισμὸς» μὲ γέφυρα τὴν σηματολατρεία, μᾶς ἔφερε πίσω στὸν ὕλισμό. Καί, φυσικά—τὰ πράγματα παίρνουν τὸ ρεῦμά των—στὸν συνεπῆ ὕλισμό τοῦ «φάγωμεν, πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκωμεν». Κι' ἐπειδὴ στὸ φαγοπότι δὲν ἐνδιαφέρει πῶς βρίσκει κανεὶς τὸ φαί, ἐφθάσαμε στὸ «ἄρπαξε νὰ φᾶς καὶ κλέψε νάχη». Καί—ποιὸς θὰ συγκρατήσῃ τὸν κατήφορο, ὅταν ἀπαρνηθοῦμε τὸ Πνεῦμα;—τὸ τέλος τῆς ἱστορίας, ὁ ἀνθρώπος-θηρίον. Λύκος ὁ ἀνθρώπος γιὰ τὸν ἄλλον ἀνθρώπο! Homo homini lupus, ὅπως ἔλεγε ὁ Πλάτων καὶ πρὸ παντός ὁ Βάκων! Σ' αὐτοῦ τοῦ ἰδανικοῦ τὴν πραγματοποίησι μᾶς φέρνει, μέσῳ τοῦ ὕλισμοῦ, ὁ ψευτικὸς, ὁ «νόθος», οὐμανισμὸς τῆς ἀρνήσεως.

Καί, μπροστὰ σ' ἀποτελέσματα αὐτά, ἡ ἀνθρωπότης ἀρχίζει νὰ νοιώθῃ τί σχέσι μὲ τὴν πραγματικότητα ἔχει ὁ «οὐμανισμὸς» αὐτὸς ποὺ ἀντετάχθη ὡς ἀντίπαλος τοῦ Χριστιανισμοῦ. Καὶ ὁ σύγχρονος ἀνθρώπος ἀρχίζει νὰ βλέπῃ τί κρύβεται κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίφασιν. Ἀρχίζει νὰ διακρίνῃ τὴν πραγματικότητα. Ἡ γνήσιος ἀνθρωπισμὸς, γνήσια ἀγάπη καὶ σεβασμὸς στὸν ἀνθρώπο, ποὺ, μέσῳ τῆς πίστεως, ὁδηγεῖ στὴν ἐξύψωσι καὶ τὴν θέωσι, ἡ ὀρθολογιστικὸς «οὐμανισμὸς», ποὺ ὁδηγεῖ, μέσῳ τοῦ ὕλισμοῦ, στὴν κατὰπτωσι τῆς ἀποθηριώσεως καὶ τῆς ἀλληλοεξοντώσεως. Τρίτο δὲν ὑπάρχει. Αὐτὸ ἀρχίζει, ἀλήθεια, νὰ τὸ καταλαβαίνῃ ὁ σύγχρονος ἀνθρώπος. Καὶ δὲν εἶναι μικρὸ τὸ κέρδος!

ΑΛΕΞΙΚΕΡΑΥΝΟΝ!

(ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ Σ' ΕΝΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΗ)

Ἡ διεύθυνσις τοῦ περιοδικοῦ τούτου ἔχει ἰκανεὶ λόγῳ γιὰ τὸν «κεραυνὸν εἰς φάκελλον εὐώδη κεκλεισμένον» πού λαμβάνει πολλές φορές ὡς δῶρον ὑπὸ τύπον ἐπιστολῆς ἀπὸ «ἀναγνώστην» (ἀμφισβητήσιμος κάποτε ὁ τίτλος) μὲ κάπως εὐερέθιστο νευρικό σύστημα, ὁ ὁποῖος, συνειθισμένος ἀπὸ τὴν μακροχρόνια ἀσυδοσία τοῦ ἀρνητικοῦ ἔργου πού ἄλλοτε βασιλευε στὴν διανοήσιν μας, πειράζεται γιὰ τὸν τοῖμο νὰ ποῦμε χωρὶς περιστροφῆς μερικές ἀλήθειες. Θὰ μοῦ ἐπιτρέψῃ ἡ διεύθυνσις νὰ τῆς διαθιβάσω κι' ἐγὼ ἕνα τέτοιο δῶρον, ἕναν τέτοιο «κεραυνὸν πού εἶχε σταλῆ στὸ θνομά μου. Ἀφορμὴ τοῦ κεραυνοῦ, τὸ ἄρθρο μου γιὰ τὸν Ἀγγέλο Βλάχο, πού φιλοξένησε τὸ περιοδικό μας στὸ περασμένο τεύχος του. Πρόκειται εἰδικώτερα γιὰ μιὰ φράσι, ὅπου ἐκφράζω τὴν ἐλπίδα, πὼς κάποτε «θ' ἀνθίσῃ κι' ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα μιὰ νέα τέχνη, πού θάῃ τὶς πηγῆς τῆς ἐμπνεύσεως τῆς πιὸ πᾶρ' ἀπὸ τὴν λάσπη καὶ τὸ βούρκο, πιὸ ψηλά ἀπ' τὴν σκόνι καὶ τὶς ἀναθυμιάσεις». Λοιπὸν, τὰ λόγια αὐτὰ ἐπείραξαν τὸν ἐπιστολογράφου μου. Μέσα σ' αὐτὰ, λέει, «ἀνακαλύπτει ἕνα βαρὺν χαρακτηρισμὸν τῆς τωρινῆς μας λογοτεχνίας, ὁ ὁποῖος ἐγγίζει τὰ ὅρια τῆς ἀδικίας». Συνεπῶς, προσοχὴ ἀπὸ τὴν ἀδικία!

Δὲν πρέπει νὰ εἶμαστε ἀχάριστοι! Σ' αὐτὰ τὰ δύσκολα χρόνια πού περνοῦμε, βρίσκονται, βλέπετε, καὶ οἱ ἄνθρωποι πού τόσο πολὺ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης. Μεγάλῃ τους ἡ χάρις κι' ἡ καλωσύνη. Μόνον πού μοῦ γεννᾶται στὴν ψυχὴ ἕνα ἐρώτημα. Τόσον καιρὸ—αἰῶνες τώρα—οἱ ἔχθροι τῆς Πίστεως καὶ τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς, εἶτε τὸν τίτλο τοῦ λογοτέχνη εἶτε τὸν ἄλλο τοῦ ἐπιστήμονος καὶ τοῦ διανοουμένου κολλᾶνε τὴν προμετωπίδα, βρίζουν, διαστρέφουν, συκοφαντοῦν, μυκτηρίζουν, λασπώνουν κάθε τί πού πίστευαν καὶ σεβάσθησαν καὶ λάτρευαν οἱ γενεές τῶν πιστῶν. Τί εἶχαν γίνει λοιπὸν ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα οἱ ἀεσφονοὶ τῆς δικαιοσύνης; Ποῦ τὴν εἶχαν στείλει τότε τὴ λεπτειλίπητῃ εὐθείαια τους, πού τοὺς βάζει τώρα σὲ ταραχὴ καὶ τρέχουν νὰ ὑπερασπίσουν τοὺς «ἀδικουμένους», μόλις ἀκούσουν κάποια λέξι λίγῳ χτυπητή; Ὅση ὥρα ὁ κακοποιὸς βρίζει καὶ χτυπᾷ

καὶ ἀσχημονεῖ, ἐμεῖς τὸν ἀφήνομε ἀνενόχλητο καὶ παραδινόμαστε σὲ μακάριο ροχαλήτο. Μόλις τὸ θῆμα ὑψώσῃ φανὴ διαμαρτυρίας καὶ ζητήσῃ τὸ δίκιο του, ζυπνάμε ἀμέσως, ξαναβρίσκουμε ὅλη τὴν εὐθιξία μας, σχηματίζουμε τὴν ἐντύπωσιν πὼς ἡ δικαιοσύνη εὐρίσκεται ἐν κινδύνῳ (!) καὶ μὲ μιὰ λογικὴ πού θὰ τὴν ἐξήλευε κι' ὁ Ἀριστοτέλης,.... γιὰ τὴν πρωτοτυπία τῆς, ἀπευθυνόμεσθε πρὸς τὸ θῆμα, καὶ ζητᾶμε νὰ τοῦ ἐπιθάλωμε σιγὴ ἐν ὀνόματι τῆς δικαιοσύνης: Κύριε, ἀνακαλύπτω εἰς τοὺς λόγους σας ἕναν βαρὺν χαρακτηρισμὸν, ὁ ὁποῖος ἐγγίζει τὰ ὅρια τῆς ἀδικίας!

Ὅσο τώρα γιὰ τὸ ζήτημα, ἄν, μὲ τὸ νὰ εὐχεται κανεὶς νὰ ἀνθίσῃ στὸν τόπο μας λογοτεχνία πού νὰ μὴν ἐμπνέεται ἀπὸ τὸ βούρκο καὶ τὴν λάσπη, διατυπῶν μιὰν ἀδικὴ κρίσι γιὰ τὴν τωρινὴν μας λογοτεχνικὴ παραγωγή, μόνον ἡ ὁμολογία τοῦ ἐπιστολογράφου ὅτι «δὲν παρακολουθεῖ συστηματικὰ τὴν λογοτεχνία, ἀλλὰ ἀπὸ ὅσα ἔχει διαθάσει «κλπ.», μπορεῖ νὰ δώσῃ μιὰν ἐξήγησιν τῆς διαμαρτυρίας του. Θὰ μὲ συμβούλευε ἴσως κανεὶς νὰ τοῦ ἀπαντήσω ξερό-ξερὰ, πὼς φρόνιμο εἶναι νὰ μὴν ἀνακατεῖται σὲ δουλειές πού δὲν ξέρει. Μὰ προτιμῶ νὰ μὴν ἀκολουθήσω μιὰ τέτοια συμβουλή. Ὅχι μόνον γιὰτὶ δὲν θέλω νὰ κακοκαρδίσω τὸν ἄνθρωπο, μὰ κι' ἐπειδὴ πιστεύω πὼς, δίνοντας μερικές σχετικὲς πληροφορίες, θὰ βοηθῆσω κι' αὐτὸν, κι' ἴσως καὶ ἄλλους ἀπ' τοὺς ἀναγνώστες ἢ «ἀναγνώστες» σὲ μιὰ σωστὴ κατατόπισιν κι' ἐνατένισιν τῆς πραγματικότητος. Ἐλπίζω πὼς δὲν θ' ἀκούσω ἀπ' τὴν «Ἀκτίνας» τὴν διαμαρτυρία, ὅτι θὰ χαρακτηρῶ ἀδίκαια τὶς στῆλες τους. Θ' ἀναγκασθῶ ἴσως στὴ συζήτησί μου νὰ ἀναφέρω καὶ γνωστὰ ὀνόματα λογοτεχνῶν. Εἶναι περιττὸ νὰ ἐξηγήσω πὼς αὐτὴ τὴ στιγμή δὲν μὲ ἐνδιαφέρουν καθόλου τὰ ὀνόματα αὐτὰ καθ' αὐτὰ, παρὰ μόνον τὰ πράγματα. Τώρα, βέβαια, ἄν μερικὰ ὀνόματα ἔχουν συνδεθῆ με μιὰ ὀρισημένη πραγματικότητα, τὸ φταίξιμο δὲν νομίζω πὼς εἶναι δικό μου.

Λοιπὸν, ἀγαπητὴ μου ἐπιστολογράφε, ἄν θέλετε, ρίχνετε μιὰ ματιὰ στὶς ἀπαντήσεις μου. Θὰ προσπαθῆσω νὰ μὴ σᾶς κουράσω. Γι' αὐτὸ καὶ θὰ τις μετράω, καὶ μόλις δῶ πὼς μεγαλῶνει ὁ ἀριθμὸς, κόβω

τὸ σχοινί... Μόνο μιά παράκλησι. Θερμὴ παράκλησι. Μὴν ἀρχίσης νὰ διαβάξης τὰ παρακάτω, ἂν δὲν ἔχῃς ἀπόφασι νὰ διαβάσης τὸ ἄρθρο τοῦτο ὡς τὸ τέλος, πρὶν τὸ κρίνῃς. Ἄν καταλαβαίνῃς, ὅτι, γιὰ τοῦτον ἢ γιὰ κείνον τὸ λόγο, δὲν θὰ τὸ διαβάσης ὄλο, ὡς τὸ τέλος, τότε, σὲ παρακαλῶ, σταμάτησε ἐδῶ πέρα, καὶ χρησιμοποίησε διαφορετικὰ τὸν χρόνο σου.

Μὲ τὴν ἐλπίδα, λοιπόν, ὅτι θὰ ἐκπληρώσῃς τὴν παράκλησί μου αὐτή, ἀρχίζω:

1.—Ποιήματα, δράματα, ρομάντζι ἐγχώρια ἐδιάβασα ἓνα πλῆθος, κι' ἔτσι, ποιητὲς καὶ διάφοροι καλλιτέχνες ἐγνώρισαν πολλοὺς, ὅμως τὸν ἄνθρωπο δὲν ἔβλεπα σὲ κανέναν ἀπ' αὐτούς: ἔλειπε ἀπὸ τοὺς λογίους μας ὄλο ἐκεῖνο τὸ ἀναγκασίό βάθος, ποῦ ἔπρεπε Ἰσα-Ἰσα αὐτοὶ περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλον νὰ ἔχουν.... Ὁ πραγματικὸς ποιητὴς τῆς ἐποχῆς—ἀδιάφορο πῶς ὀνομάζεται—ἔχει μόνον στόμα καὶ βγάζει διάφορες ἀναρθρες φωνές, ποὺ οἱ ἄλλοι εἶναι τόσο πρόθυμοι νὰ τὶς θαυμάσουν, ὅσο πῶ ἀσυνάρτητες καὶ ἀσυλλόγιστες καὶ ἄκριτες εἶναι. Οἱ ποιητὲς μας εἶναι ὄλοι πέρα καὶ πέρα νιοὶ ξεγελασμένοι καὶ παραστρατημένοι στὴν ἐποχὴ τους: πήρανε πιά τὸν κατήφορο, καὶ τίποτε δὲν ποῦν σταματᾶ τὸ δρόμο τους: ἢ ποιήσι τους εἶναι τὰ ἀπομεινάρια μιᾶς ταπεινῆς καὶ πρόστυχης νιότης, ἀνάξιας γιὰ ποιητὲς.—Στὴν ἐποχὴ μας γιὰ ποιητὴς περᾶ κάθε νέος ἀγράμματος καὶ ἀδιάντροπος, φτάνει νὰ βγάξῃ ἔμμετρη τὴ βρωμιά του.

—Οἱ δικοὶ μας λόγοι νομίζουν πῶς, ὅσο παραδοξότερα παρουσιάσουν κοινὰ καὶ τριμμένα αἰσθήματα, ὅσο περισσότερο στραδώσουν τὰ πράγματα καὶ εἰποῦν τὸ ἄσπρο μαῦρο καὶ τὴ νύχτα μέρα, ὅσο πῶ χτυπητὰ ζωγραφίσουν τὶς ἀντιγραφές τους ἀπὸ τὴν κοινὴ καὶ τιποτένια ζωὴ τοῦ ἀτόμου τους, ὅσο πῶ ἀσέμνες ἐξομολογήσεις γράψουν, πῶς τόσο περισσότερο θὰ μᾶς γενήσουν τὸ θαυμασιὸ γιὰ τὴν ποιητικὴ φύσι τους! βέβαια σὲ κάνουν νὰ θαυμάζῃς, ἀλλὰ μόνο μὲ τὴν ἀδιαντροπία τους.

2.—Στὴν ἡδονιστικὴ ποιήσι τοῦ Καθαφῆ κυριαρχεῖ ὁ ἔφηθος. Μιά-δυὸ φορές προβάλλει στὴ σκηνὴ κι' ἡ γυναῖκα, μὰ ὄχι σὲ ρόλο ἔρωτικό. Ἡ γυναῖκα ἐδῶ μέσα δὲν εἶναι πρόσωπο ἀγάπης ἢ ἡδονῆς. Ὁ νεωτερισμὸς αὐτὸς τοῦ Καθαφῆ δὲ βασιζέται ἀπλῶς σὲ μιά καλλιτεχνικὴ προτίμησι παρόμοιων θεμάτων, μὰ σὲ μιά προτίμησι ἰδιοσυγκρασίας, ποῦ ἔφθασε ν' ἀποκρυσταλλωθῇ σὲ θεωρίαν αἰσθητικὴ.... Ἡθικῶς ἀλλὰ καὶ αἰσθητικῶς ἡ ποιήσις τοῦ Καθαφῆ τῆς τελευταίας περιόδου εἶναι παράδειγμα πρὸς ἀποφυγὴν.—Τὸν Καθαφῆ δὲν τὸν ἐνδιαφέρει ἡ φύσις ὄλων τῶν προσοχῆ τὴν τραβᾶει ὁ ἀνθρώπος, τὸ ἀνθρώπινο δράμα ἀποκλειστικῶς.... Ἀφέθη-

κε στὸν ἔρωτισμό του, στὸ διάστροφο ἔρωτικό ἐνστικτό του.

3.—Ἡ ἡδονιστικὴ τάσι, ποῦ φανερώθηκε τόσο χαρακτηριστικὰ σὲ ὄλους σχεδὸν τὸν αἰῶνα ποιητῆς τῆς γενιάς τοῦ 1900, σὲ κανένα, μετὰ τὸ Βάρναλη, δὲν παρουσίασε τόσο ἐξόχτητα καὶ ἐντασι, ὅσες παρουσίασε στὴν ποιήσι τῆς Μυρτιάτισσας, Αἰσθηματικῆς στὴν ἀρχή, μὲ ἓνα αἰσθηματισμὸ ποῦ θύμιζε ἄρκετὰ Πορφύρα καὶ Χατζόπουλο, ἢ Μυρτιάτισσα δὲν ἄργησε νὰ ἐξελιχθῇ σὲ μιὰν ἐξαλλῆ ὀμητήρια τοῦ ἔρωτα, τοῦ ἀποκλειστικὰ σαρκικοῦ καὶ αἰσθησιακοῦ. Μὲ μιὰ ἐλευθερία στὴν ἔκφρασι, ποῦ ἔαφνιζε σὲ γυναῖκα, τραγώδησε τὸ μεγάλο σαρκικὸ πάθος, τὸ τυφλό, τὸ ἀκατάσχετο, ποῦ δὲν ἔχει καμμιὰ ἀνάτασι καὶ δὲν γνωρίζει κανένα ἐξαγνισμό, ποῦ δὲν τὸ ἀπαλαίνει καὶ δὲν τὸ δροσίζει καμμιὰ ψυχικὴ τρυφεράδα, ἀλλὰ καίεται καὶ ἐξαντλεῖται ὀλάκερο στὴ νοσηρὰ ἀκόρεστη φλόγα του.

4.—Ἡρώτησε ποτὲ ὁ κ. Ξενοπούλος τὸν ἑαυτὸν του «διὰτὶ γράφει;» Ἄς ἀναλύσῃ μόνος του οἰοδηῖποτε δράμα του ἢ μυθιστόρημά του. Ἄς τὸ γυμνάσῃ τελείως τῶν φιλολογικῶν του κοσμημάτων καὶ ἄς φθάσῃ εἰς τὴν κεντρικὴν ἔστιάου του, εἰς τὴν ἀφετηριαν τῆς ὅλης δράσεως. Τί εἰς εὐρὴν ἐκεῖ; Τίποτε ἀπολύτως. Ἡ, τὸ πολὺ-πολύ, μιὰν σκέψιν τόσο κοινήν, ὅσον καὶ ἡ καθημερινὴ «καλημέρα» μας, τὴν τρεχούσης ἀξίας, ὅσον καὶ τὸ βρωμερώτερον τραπεζογραμμάτιον. Λοιπόν; Διὰτὶ τὴν ἔγραψε; Διὰ ν' ἀναπτύξῃ περίξ αὐτῆς ἓνα πλοῦτον λέξιαν, κατὰ βάθος ἀχρηστῶν καὶ κατ' οἰσίαν βαρβάρων;—Υπενθυμίζει τὰ ἔργα τῆς κακῆς φιλολογίας, τὰ μυθιστορήματα ποῦ γράφονται γιὰ μοδιστρικά καὶ γιὰ κοριστόπουλα ρωμαντικά, καὶ εἶναι χωρὶς ἔρμα κανένα, χωρὶς ἀκέψιν.... Γνωρίζω τὴν σχετικὴν δικαιολογίαν τοῦ συγγραφέως. Ὁ κ. Ξενοπούλος ἔχει ἐξηγήσει κι' ἔχει τονήσει πολλές φορές, ὅτι ἔγραψεν ἔργα τέτοιου εἶδους, ἔργα δηλαδὴ χωρὶς βάθος καὶ χωρὶς ἀξίαν λογοτεχνικὴν, ἐπειδὴ ἔκρινε σκόπιμον νὰ «κατεβῇ» πρὸς τὸ κοινόν, διὰ νὰ τὸ «ἀνεβάσῃ» ἔπειτα μαζὶ του εἰς σφαίρας ὑψηλοτέρας. Ὑποθέτω ὅτι ἡ δικαιολογία του αὐτὴ θὰ ἔκαμε τοὺς καλοθελητὰς του νὰ γελᾶσσαν κάπως ἡχηρά.... Ἡ ἀνάγκη τῆς ἐπιτυχίας ὥθησε τὸν συγγραφέα νὰ ψυχολογήσῃ τὸ κοινόν, λαμβάνων ὅμως κυρίως ὑπ' ὄψιν τὰς ἐπιτολαίας του ἐκδηλώσεις. Ἐτσι, κατόπιν ὀρίμου σκέψεως, ἔκρινεν ὅτι πρέπει νὰ «κατεβῇ» πρὸς αὐτό. Διότι, βέβαια, ὅταν κυττάζουμε τὸν κόσμο γύρω μας μὲ τὴν διάθεσιν νὰ τοῦ φανοῦμε ἀρεστοί, τότε μᾶς κάμνει ἀμέσως ἐντύπων ἡ ἀγροικία τοῦ πλῆθους. Καὶ ἐκχυδαίζομαστε σιγά-σιγά, γιὰ νὰ σταθοῦμε πῶ

σιμά του. Τὸ πλῆθος εἶναι συχνὰ χυδαῖον, ἀθλιον. Τὸ κοινὸν ποῦ διαθάξει καὶ τὸ κοινὸν τὸ θεατρικὸν εἶναι κι' αὐτὸ συχνότατα «ὄχλος», ἀρέσκειται δηλαδὴ σὲ βαρβαρότητες, σ' ἐπιπολιότητες, σὲ σαχλά ἀστεῖα, σὲ ψεύτικους ρωμαντισμούς, σὲ βλακώδεις κομπορρημοσύνας ψευτοηρώων, σὲ χοντρά λόγια, σὲ φουκακωμένες φράσεις, σὲ γαργαλιστικὰ θεάματα.

5.—Στὰ περισσότερα ἔργα τοῦ κ. Ξενοπούλου σπουδαῖο μέρος παίζει τὸ γενετήριον ἔνστιχτο, ποῦ παρουσιάζεται εἰτε μὲ μορφὴν ἀληθινῆς ἀγάπης καὶ νεανικοῦ ἔρωτα, εἰτε μὲ τίς πιὸ σαρκικές καὶ ἡδυσθεῖς ἐκδηλώσεις του, ποῦ πολλὰς φορές κατανοῦν ἀληθινὰ ακανθαλιστικές, εἰτε καὶ μὲ τίς ἐκφυλιστικὰς παρεκτροπὰς καὶ παρεκκλίσεις του.

6.—Ὁ Καθβαδίας εἶναι τρυγητὴς τῶν λουλουδιῶν τοῦ κακοῦ, ἓνας ἀμαρτωλὸς ποῦ μᾶς ἐκμυστηρεῖται τίς πιὸ ἀπίθανες καὶ τίς πιὸ ἀνυπόληπτες περιπέτειες.

7.—Στὸν Γρυπάρη ἀρέσουν οἱ αἰσθησιακὰς περιγραφές. Ἐνας ἠθικολόγος θάβρισκε πολλές ἀφορμὰς δυσἀρέσκειας στοὺς στίχους τοῦ Γρυπάρη. Εἶναι ποιητὴς τῆς ἀμαρτίας ἢ τῶν ἀγόνων ἐρώτων.

8.—Ἦρθε κι' ἐδῶ ὁ ρεαλισμὸς. Μιμηθήκαμε τὴν εὐρωπαϊκὴν ἐξέλιξιν τοῦ θεάτρου, ποῦ δικαίωνονται ἐκεῖ ἀπὸ συνθήκες ἄλλες. Ἡ σκηνὴ ἔχασε μὲ μιᾶς τὴ μαγεία της. Τράθηξε τῶρα τοὺς ἡμιμαθεῖς, τοὺς μισομορφωμένους, τὸ πνευματικὸν προλεταριάτο τῶν ἀστικῶν κέντρων, ἐκείνους ποῦ μπερδεύουν τὴν ἀλήθειαν μὲ τὴ φυσικότητα, καὶ τὴ φυσικότητα μὲ τὴ φωνογραφία. Ἡ φυσικότης χρειάστηκε νὰ γίνηται ὁλοένα πιὸ ὠμὴ, πιὸ σκληρωμένη στὰ στεγνὰ φαινόμενα ὧσπου τὸ θέατρο, πέφτοντας «σὲ βυθὸ ἀπὸ βυθό, ὧσπου δὲν ἦταν ἄλλος», κατάντησε νὰ καλλιγραῖ τίς σαρκικές ὁρμὰς τοῦ κοινοῦ του μὲ τὴν ἐπιθεωρησιακὴ καὶ πορνογραφικὴ ἐπίδειξιν γυμνοτήτων.

9.—Τὸ ἐλεύθερον θέατρον ἐκυλίσθη εἰς τὸν βόρβορον.—Αἱ ἐπιθεωρήσεις μάλις ἠμποροῦσαν νὰ γίνονιν ἀνεκταὶ εἰς ὑποπτα καταγῶγια.—Εἰς τὰς ἐπιθεωρήσεις ἐπικρατεῖ ἀχαλίνωτος βωμολοχία, ἀφόρητος χυδαῖότης καὶ ἀηδέστερη κοπρολογία.—Τὸ περιεχόμενον τῶν ἐπιθεωρήσεων βρωμερόν καὶ ἀηθικόν.—Τὸ ἔλαφρόν θεάτρον ἀκολασταίνει πέραν παντός ὄριου.—Αἱ ἐπιθεωρήσεις ἀποτελοῦν ἐργαστήριον κηλιδώσεως ὑπόληψεων, βωμολοχίας, πριαπικῶν βρωμεροτήτων καὶ βαναυσότητων.—Πρόκειται περὶ φρασεολογίας, τὴν ὁποίαν οὔτε εἰς τὰ τελευταῖα καταγῶγια δὲν ἀκούει κανεὶς.—Εἰς τὴν σημερινὴν ἐπιθεωρησιν ἐπικρατοῦν οἱ ἴδιες ἀκάθαρτες γυμνείαι, ἢ ἴδια αἰσχρὰ παντομίμα, οἱ ἴδιες προστυχίαι, οἱ ἴδιες χοντροκοπίαι, τὰ ἴδια ἀστεῖα

τῶν καταγωγῶν(*)).

10.—Μπορεῖ κάποτε ποιηταὶ μαγεμένοι ἀπ' τὴν παράδοσιν, νὰ ζητήσουν τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς ποιήσεως ἀπ' τὰ θεομὰ τὰ σπαιριανὰ, καὶ παραμερίζοντας τὸν Μιμηταλισμὸν, τὸν Ὁσακαραυλισμὸν, τὴν φιληδονίαν, τὰ Σατανικά θεάματα καὶ τὴ Φροῦδικὴ Ψυχολογίαν, νὰ κάνουν τὸν ποιητικὸν λόγον ὄργανον τῶν ἀνωτέρων δυνάμεων τῆς ψυχῆς.

11.—Νὰ τοὺς ἔβιδε ὁ Θεὸς φώτισιν! Νὰ βρισκότανε κανένας τρόπος νὰ σταματοῦσαν! Ἄντις γιὰ ὑψηλὴ δημιουργίαν ποῦ μόνον ἀκαθαρτοῦς ὡς τῶρα γέννησε, νὰ ζητοῦσαν ταπεινότερη ἐργασία..... νάβαζαν χαλινάρη στὸ ἄτομό τους, κάποιον ντροπὴ νὰ ἐνοιῶσαν στὰ ξένα καὶ κάποιον φόβον στὰ ἔρμημα, κι' ὄχι μὲ περισσὴ ἀδιαντροπία κι' ἀναίδεια νὰ ἐπαλῶνεται καὶ νὰ λερώνουν ἀπείραχτα καὶ καθάρᾳ μέρη τῆς ζωῆς! Νὰ γίνονταν περισσότερο ἀρνητικοὶ στὸν ἑαυτὸ τους, καὶ ἀντὶς πάλι γιὰ δρᾶσιν νὰ ἔπαυαν νὰ ταραζοῦν κάθε τόσο ἠθικώτατα τοὺς βούρκοι καὶ νὰ σηκώνουν ἀποφορὰ καὶ βρῶμα..... τί ξελάφρωμα θὰ νοιώθαμε ὄλοι στὴ ζωῆ μας!

«Μὰ εἶσαι ἀνυπόφορος ἐπὶ τέλους». Ἄν μαντεύω καλά, κατὰ τέτοιον θὰ σκέπτεται τῶρα γιὰ μένα, ὁ ἐπιστολογράφος μου... ἂν, ἐννοεῖται, εἶχε τὴν ὑπομονὴ νὰ διαβάσῃ τὰ παραπάνω. Καὶ φυσικά, ἂν ἐκεῖνη ἡ φρασσοῦλα μου περὶ βούρκοι καὶ λάσπης τὸν πείραξε τόσο, φαντάζομαι πόσο θὰ τὸν ἔχουν χτυπήσει στὰ νεῦρα ὅλες αὐτὲς οἱ κρίσεις ποῦ παραπάνω παρέταξα. Ὁμοίως, καλὴ μου κύριε, συγκρατήστε παρακαλῶ γιὰ μιὰ στιγμὴ τὴν ἀγανάκτησιν σας. Ὅσοις κερανοῦς σας ἔχει ἐτοιμάσει ὁ Ἥφαιστος, ξεαπολύσατέ τους, ἀλλὰ, ὄχι ἐναντίον μου! Σὰς διαβεβαίω, ὅτι ἐγὼ εἶμαι ἐντελῶς ἀθῶος ἀπὸ ὅσα ἐδιαβάσατε πιὸ πάνω. Ἡ ἀγανάκτησί σας ὡς ἐξοπία ἐναντίον ἐκείνων ποῦ ἔχουν πῆ κι' ἔχουν γράψει τίς κρίσεις αὐτὰς. Ἄν οἱ κρίσεις γιὰ τὴν νεοελληνικὴν λογοτεχνίαν, ποῦ διαβάσατε προηγουμένως, σὰς φαίνονται ὑπερβολικές, ἀδίκαιες, φανατικές, προκατειλημμένες, μπορεῖτε νὰ κάμετε τὰ παράπονά σας στοὺς ἐπομένους συγχρόνους κριτικούς, στοὺς ὁποίους ἀνῆκουν ὅλες αὐτὲς οἱ κριτικὲς μὲ τὸ νῖ καὶ μὲ τὸ σίγμα:

*Ἀριθμὸς 1. Εἶναι τοῦ κ. Γιάννη Ἄ.

(*) Εὐτυχῶς ἡ ἐπέμβασις τοῦ Κράτους τελευταῖα ἀνέκοψε τὸ βρωμερὸ αὐτὸ ρεῦμα τῆς θεατρικῆς χυδαῖολογίας καὶ ἡ κατάστασις ἔχει αἰσθητὰ βελτιωθῆ. Ὅμως, τί θλιβερὴ κατάσταση, ὅταν οἱ συγγραφεῖς ἔχουν ἀνάγκη τοῦ χυροφίλακου, νὰ νὰ σκεφθοῦν ὅτι πρέπει νὰ μιλᾶνε λίγο κοσμιώτερα ἀπ' τὰ ἀποβράσματα τῆς κοινῆς!

πιστολόακη, καθηγητοῦ τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Θεσσαλονίκης, κρίσεις παρμένες ἀπ' τὶς σελίδες 69, 70, 61 καὶ 47 τοῦ πολυκρότου βιβλίου του «Ἡ ποίησις στὴ ζωὴ μας».

Ἄριθμὸς 2. Κρίσεις γιὰ τὸν ποιητὴ Καθάφη τῶν κ. Τ. Μαλάνου, Ἄρ. Καμπάνη καὶ Κ.λ. Παράσχου, παρμένες ἀπ' τοῦ δευτέρου τῆν «Ἱστορία τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας» ἔκδοσις δ' σελὶς 258 καὶ 261.

Ἡ ὑπ' ἀριθμὸν 3. κρίσις γιὰ τὴ Μυρτιώτισσα εἶναι τοῦ κ. Κ.λ. Παράσχου, παρμένη ἀπ' τὸ βιβλίο ποῦ ἐδημοσίευσε τώρα τελευταῖα μετ' ἰσότιμον τίτλον «Ἐισαγωγὴ στὴ σύγχρονη ἑλληνικὴ ποίησις», σελὶς 23-24.

Ἡ τετάρτη—γιὰ τὸν κ. Ξενοπούλου—εἶναι κρίσις τοῦ Φώτου Πολίτη. Τὶς βρίσκει μαζί με ἄλλες ἔκτενέστερες στὴν «Ἐκλογή ἀπὸ τὸ ἔργο του» τόμος Α' σελὶς 280 καὶ τόμ. Β' σελ. 144.

Ἡ ὑπ' ἀριθμ. 5—πάλι γιὰ τὸν κ. Ξενοπούλου—εἶναι τοῦ κ. Μιχ. Πετριδῆ, παρμένη ἀπ' τὸ βιβλίο του «Ἐπιτομὴ μας λογοτεχνίας» σελ. 59.

Ἄριθμ. 6, γιὰ τὸν κ. Καρθαδία, κρίσις τοῦ κ. Καμπάνη, «Ἱστορία κλπ.» σελ. 270.

Ἄριθμ. 7, γιὰ τὸν ποιητὴ Γρυπάρη. Εἶναι τοῦ κ. Καμπάνη, τὴ βρίσκει στὴν «Ἱστορία» του σελ. 242.

Ἡ ὑπ' ἀριθμ. 8 κρίσις γιὰ τὸ θέατρο εἶναι τοῦ Φώτου Πολίτη. Τὴν πῆρα ἀπ' τὸν Β' τόμον τῆς «Ἐκλογῆς», σελ. 146.

Οἱ πολλὲς σύντομες κρίσεις γιὰ τὸ θέατρο, ποῦ περιλαμβάνονται στὸν ἀριθμὸ 9, εἶναι γραμμένες ἀπὸ πολλοὺς κριτικούς. Τὶς ἔχει συλλέξει ὁ κ. Ν.κ. Λάσκαρης, εἰδικὸς, βέβαια, γιὰ τὰ ζητήματα τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου, στὴ μελέτη του «Τὰ ὑπαίθρια θέατρα τῶν Ἀθηνῶν» ποῦ δημοσιεύθηκε σὲ συνέχειες στὴ «Νέα Ἔστια» τοῦ 1938.

Ἄριθμ. 10. Εἶναι τοῦ κ. Καμπάνη. Βλέπε «Ἱστορία Νέας Ἑλλην. Λογοτεχνίας» σελ. 271.

Ἄριθμ. 11. Τοῦ κ. Γιάννη Ἀποστολάκη, ἀπ' τὸ βιβλίο του «Ἡ ποίησις στὴ ζωὴ μας» σελ. 34.

Εἶχα σκοπὸ νὰ σὰς ἀραδιάσω κι' ἄλλες παρόμοιες κρίσεις. Μά εἶδα τὸν ἀριθμὸ ποῦ μεγάλωνε κι' εἶπα νὰ σταματήσω πρὶν γίνω ντουζίνα. Ἐξ ἄλλου σὰς ἐνωήθη πολὺ ἀγανακτισμένον ἐναντίον μου καὶ βιαζόμενος νὰ σὰς πῶ ὅτι οἱ κρίσεις ποῦ διαβάσατε δὲν ἀνήκουν σὲ μένα. Φαντάζομαι τί θὰ λέγατε, ἂν ἦταν δικές μου. Ἄφου ἐκεῖνη ἡ φρασσοῦλα «ἐγγίζει τὰ ὄρια τῆς ἀδικίας» αὐτὲς ἐδῶ θὰ εἶχαν ξεπεράσει τὰ ὄρια.... θὰ ἦμουν γιὰ κρέμασμα, ἔ; Ἀλλὰ αὐτὸ ἴσα-ἴσα με κάμνει νὰ ἔχω τὴν ἐλπίδα ὅτι ὁ δικός μου χαρακτηρι-

σμός, τώρα πιά ὄχι μόνον ὑπερβολικὸς δὲν θὰ σὰς φαίνεται, ἀλλὰ ἴσως θὰ τὸν βρίσκετε καὶ κάπως ἐπιεικῆ.... Καί, μόνον καὶ μόνον γιὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀθώωσίν μου ἀπὸ τὴν κατηγορίαν ποῦ μὴν ἔχει ἀπευθύνει, ἀναγνώστὰ μου, μόνον καὶ μόνον γι' αὐτὸ σοῦ παρέθεσα τὰ παραπάνω. Σημείωσον δὲ ὅτι τὰ ἐπικαλοῦμαι αὐτὰ γιὰ τὴ γενικὴ κατάστασι καὶ ὄχι ἀτομικῶς γιὰ τοὺς λογοτέχνες ποῦ ἀναφέρονται στὰ ἀποσπάσματα τοῦ σοῦ παρέθεσα. Εἶναι ἐντελῶς ξένο ἀπὸ τὴ σκέμίν μου, νὰ κατευθῶν τὸ ζήτημα στὸ ἔργο εἰδικῶς τοῦ Α ἢ τοῦ Β, ἢ νὰ υἱοθετήσῃ τὶς κρίσεις ποῦ ἀναφέρονται σὲ τοῦτον ἢ ἐκείνον τὸν λογοτέχνη ξεχωριστά. Μπροστὰ τὸν κεραυνοῦ σου, ἀναγνώστὰ μου, ἡ ἀπάντησις αὐτὴ δὲν εἶναι παρὰ ἓνα ἀλεξικέραυνο. Σκοπὸς τῆς, νὰ μὴν ξεσπάσουν οἱ κεραυνοὶ σου καταπάνω μου, ἀλλὰ πάνω σ' ἐκείνους ποῦ με ἀσυγκρίτως μεγαλύτερη ζωηρότητα ἀπὸ μένα ἐξυγράφησαν τὴν κατάστασι τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς μας.

Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς κι' ἐγὼ δὲ θὰ κάμω ξεχωριστὰ λόγο καὶ γιὰ κάμποσους δημοσιογράφους μας, ὅπως εἶχα σκοπὸ, ἀφού κι' αὐτοὶ πολλὰς φορὲς θέλουν ν' ἀνακατευθῶνται μετ' ἡ λογοτεχνίαν. Αὐτοὺς ὅμως εἶναι εὐκολώτερον νὰ τοὺς παρακολουθήσῃ καὶ μόνος σου. Σὲ στιγμὲς κρίσιμες, ποῦ ὁ κόσμος ταραζεται συθέμελα, ὁ πολιτικὸς χρωκοπέτ, τὸ ναυαγίον τῶν ἰδεῶν εἶναι ἀξιοθηρῆτο, ἡ ἀνθρωπότης σπαράζεται καὶ στραγγαλιζεται μετὰ τὰ ἴδια τῆς πὰ χέρια, σὲ ὄρες τραγικῆς ἀπομακρυνσεως τῆς ἀπὸ τὴν πηγὴ τοῦ φωτός, μερικὸι χρονογράφοι ἀπελπιστικὰ ἀδειοὶ καὶ ἀσυγκίνητοι μπροστὰ στὴν τραγωδίαν, ἐξακολουθοῦν νὰ μιλάνε μετ' ὅλη τὴν ἀνεσι ποῦ τοὺς χαρίζει ἡ ἔλλειψις συνασθήσεως, ἄλλος γιὰ τὶς κάλτσες κάποιας θεατρίνας, ἄλλος γιὰ τὶς ἐπισκέψεις του σὲ κέντρα ποῦ.... ἀλλὰ τί νὰ τὰ λέη καιεῖς; Μόνον κάποιος ἔκαμε νὰ συγκινήθῃ μιὰ μέρα ἀπ' τὴ συμφορὰ ποῦ χτύπησε τὸ Παρίσι, ἀλλὰ κι' αὐτὸς γιὰ νὰ κλάψῃ τίς.... Ζωρζέτες καὶ τὶς Πολιγῆ καὶ τὶς Ὀντέτες καὶ τὶς Ἀντουανέτες καὶ δὲν ξέρω ποιὲς ἄλλες—ἔτες, ποῦ ἐπεριφέροντο λείει στὰ πεζοδρόμια τῆς κοσμοπόλεως πρόθυμες νὰ χαρίσουν τὴν..... εὐθυμίαν στὴν πρώτῃ ζήτησι!

Καὶ τὸ συμπέρασμα; «Ὅχι μόνον δὲν ὑπερβάλλει καιεῖς τὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ καὶ ἴσως τὴν παριστάνει μετ' ἰσχυρὴν ἀπὸ ὅτι πρέπει δύναμι, ὅταν λείει ὅτι χρειάζεται καθαρισμὸς τῆς λογοτεχνίας μας.» Τὸ εὐχομαι λοιπὸν αὐτὸ καὶ μάλιστα, τώρα τελευταῖα, μετ' ἡν γενικὴ ἀφύπνισι, τὸν νέο παλμὸ καὶ τὴν νέα καθοδήγησι, τὸ ἐλπίζω θετικά.

ΤΟ ΚΟΥΤΑΛΑΚΙ

(ΔΙΗΓΗΜΑ)

—Στέφανε!...

—Πέτρο!...

Είχανε να ιδωθούνε αρκετά χρόνια. 'Ο ένας είχε ξεχάσει τὸν ἄλλο, ὅπως ξεχνιοῦνται ἐκείνοι πὸν τοὺς συνδέει ἡ επαγγελματική συναστροφη γιὰ ἓνα διάστημα κι' ὕστερα χωρίζονται. Πρῶν κάμποσο καιρό, είχαν ἰδῆ τὰ ὀνόματά τους δημοσιευμένα μαζί εἰς τὸν κατάλογο τῶν ἀποσυρθέντων, λόγω ὀρίου ἡλικίας, ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία. Καὶ τότε εἶχε ξαναθυμηθῆ ὁ πρῶν καθηγητῆς τῶν Ἑλληνικῶν Πέτρος Δοροζης τὸν πρῶν καθηγητὴν τῆς Φυσικῆς Στέφανο Βρέστη.

'Ο Δοροζης πρόσεξε τὶς λευκὲς τρίχες πὸν ἄσπριζαν τοὺς κροτάφους τοῦ παλαιοῦ συναδέλφου του. Τὸ πρόσωπο ἐκείνου, πῶ γερασμένο τώρα, εἶχε πάντα τὴν ἴδια στεγνὴ καὶ σκυθρωπὴ ὄψη. Μόνο πὸν εἶχε προστεθῆ σ' αὐτὴν καὶ μὰ ἔκφρασι πικρίας.

'Ο Βρέστης ἔκανε καὶ αὐτὸς τὴν ἴδια σύντομη ἐπιθεώρησι στὸ πρόσωπο τοῦ Δοροζης. 'Ο Δοροζης εἶχε ἄσπρισει πολὺ, μὰ στὸ πρόσωπό του ἡ ἴδια πάντα γαλήνη, τὸ ἴδιο χαμόγελο πὸν μιλοῦσε πρῶτο στὸν συνομιλητῆ καὶ κατὶ ἄλλο ἀκόμη, κάτι πὸν δὲν μποροῦσε ὁ Βρέστης νὰ τὸ καθορίσῃ, μὰ ἔκφρασι, νά, ἔτσι σὰν νὰ ἔνοιωθε ὁ Δοροζης τὸν ἑαυτὸ του σὲ μεγάλη ἀσφάλεια.

Κι' ἀπὸ τὶς πρῶτες κουβέντες, πὸν ἀντιλάξαν ἐκεῖ ὄρθοι, στὸ πεζοδρόμιο τῆς ὁδοῦ Σταδίου, ὁ Βρέστης κατάλαβε πῶς δὲν εἶχε γελαστῆ στὴν ἐντύπωσί του αὐτῆ. Πράγματι ὁ Δοροζης δὲν βασανίζοταν κι' αὐτὸς ἀπὸ τὴν ἀτελειστικὴ πληξὶ καὶ μοναξιά πὸν ἔκαναν διαρκῆ συντροφιά, στὸν Βρέστη, τὸν συνταξιούχο φυσικό. Αὐτῆ ἡ ἀνακάλυψις πίκρανε λιγάκι τὸν Βρέστη καὶ ζήλεψε τὸν παλιὸ του συναδέλφο. "Ὅταν τὸν εἶχε δῆ ἀπὸ μακρὰ νὰ ἔρ-

χεται πρὸς αὐτόν, εἶχε αἰσθανθῆ τὴ χαρὰ, πῶς συναντοῦσε ἓναν παλιὸ συναδέλφο τῆς ὑπηρεσίας, συναδέλφο ἴσως καὶ τώρα στὴν ἀνία καὶ τὴν πληξὶ τῆς ζωῆς τοῦ συνταξιούχου, πὸν ἡ ἀπομάρκυνσις ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία τοῦ ἔσβυσε κάθε σκοπὸ στὴ ζωῆ.

—Λοιπὸν, Πέτρο, πῶς τὰ περνᾷς; Εἶσαι καὶ σὺ ἐργένης, νομίζω, ἔ;

Τὸ πρόσωπο τοῦ Δοροζης φωτίστηκε πάλι ἀπὸ ἓνα εἰρημικὸ χαμόγελο.

—Δόξα τῷ Θεῷ, καλὰ, ἀπάντησε ἡσυχᾶ. Κι' ἐσύ, Στέφανε, τί κάνεις τώρα;

—Τί νὰ κάνω, Πέτρο, ἀπήντησε ὁ Βρέστης, πλήττω, πλήττω τρομερά... Δὲν ξέρω πῶς νὰ περάσω τὸν καιρὸ μου. Ἄρχισα νὰ πηγαίνω κανένα ταξιδάκι. Κάτι ἦτανε κι' αὐτὸ στὴν ἀρχή... Μὰ ὕστερα τὸ βαρέθηκα κι' αὐτὸ... Ἄσε πὸν ἦταν καὶ ἔξοδα, ὄχι ἀστεία.

Σταμάτησε γιὰ λίγο. Ὑστερα, μὲ ἓνα πικρὸ καὶ σαρκαστικὸ ψευτοχαμόγελο, πὸν ἀσχίμησε τὸ πρόσωπό του, συνέχισε, ἐνῶ μὲ τὴ μύτη τοῦ μπαστουνιοῦ του τρίβει στὸ πεζοδρόμιο ἓνα πατημένο τοιγάρο.

—Εἶμαι σὰν ἓνας κατὰδικος πὸν παρακολουθεῖ ἀργὸς τὶς τελευταῖες μέρες τῆς ζωῆς του.

Σήκωσε τὸ κεφάλι καὶ κύτταξε στὰ μάτια τὸν παλιὸ του συναδέλφο.

...Γιατί, Πέτρο, συνέχισε, νὰ ζήσῃ αὐτῆ τῆ βασανισμένη σύντομη ζωὴ ἓνας δάσκαλος, πὸν λεγότανε Στέφανος Βρέστης; Γιατί αὐτῆ ὄλη ἡ κομωδία, ἡ τραγικὴ κομωδία τῆς ζωῆς, πὸν ἀρχίζει με τὴν ἀπάτη καὶ τελειώνει με τὴν ἐκμηδένισι; Γιατί;

Μὲ τὴ μύτη τοῦ μπαστουνιοῦ του ἔσπρωξε τώρα θυμωμένα τὸ ἀποτοίγαρο στὸ πεζοδρόμιο.

...Πάντα, ἐξηκολούθησε, εἶχα μέσα μου, βαθειά, αὐτὴν τὴν ἀπορία, μὰ οἱ ἀσχολίες τὴν ἔδιωχαν. Τώρα ὅμως ἀπὸ τὸ

τε πὺν ἄρχισα νὰ κάθωμαι χωρὶς ἐργασία, ζῶ μονάχα μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια... κ' ἄλλες χειρότερες, συμπλήρωσε μὲ σβυσμένη φωνή.

Ὁ Δοροῦζης τὸν ἄκουγε προσεκτικά, σκεπτικῶς.

—Φιλοσοφεῖς βλέπω... κ' ὄχι μὲ τὸν καλύτερο τρόπο.. Τί νὰ κάνης ὁμως! Τέτοια γίνεται ἡ ζωὴ, ὅταν...

—Τί ὅταν;

—Νά, ὅταν ἡ ζωὴ δὲν ἔχῃ ἀποκοῦμπι, στέκει ἔτσι ξεκάρφωτη, χωρὶς κανένα στήριγμα δυνατὸ καὶ κανένα νόημα.

—Καταλαβαίνω! Θὰ μού πῃς, τώρα, πὺς μού λείπει τὸ στήριγμα, γιατί μού λείπει ἡ πίστις. Αὐτὸ δὲν θὰ μού πῃς;

—Ἄν ἐπιτρέπῃς! Ἄλλως τε, αὐτὰ τᾶχουμε πῆ ἀπὸ καιρό!

—Καῦμένε Πέτρο, τὰ ἴδια θ' ἀρχίσουμε; Ξέρω τὴν πίστι σου, τὴν σέβομαι, νὰ σοῦ πῶ τὴν ἀλήθεια ἴσως ἴσως τὴν ζηλεύω κάποτε. Ὅμως...

—Καταλαβαίνω. Εἶσαι κ' ἐσὺ ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονες τῆς δικῆς μας γενεᾶς, πὺν τὸ πτυχίον τους ἔπαιξε ρόλο γομολάστιχας γιὰ τὴν Πίστι... Καὶ τώρα φανερόντοια οἱ συνέπειες. Ἄλλοτε, βέβαια, τὰ νεῖατα σου, ἡ ἔλλειψις οικογενειακῶν φροντίδων καὶ ἡ ἐξυπνάδα σου σοῦ ἔδιναν μερικὲς χαρὲς. Τώρα ὁμως πὺν περνάει ἡ ἡλικία, Στέφανε, κ' αὐτὲς οἱ χαρὲς—κουτσὲς στραβὲς—σὲ ἀφήνουν μία, μία... πόσο σὲ καταλαβαίνω... Μὰ φρονικὰ ὑπάρχουν χαρὲς πὺν δὲν πεθαίνουν, οὔτε ἐγκαταλείπουν τοὺς συνταξιούχους σὰν κ' ἐμᾶς, Στέφανε! Ἴσα ἴσα, μάλιστα, λὲς κ' εἶναι φτιαγμένες γιὰ νὰ μεγαλώνουν μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου. Μά, τί νὰ σοῦ κάνω, σ' ἔφαγε ἡ γομολάστιχα!

Καὶ ὁ Δοροῦζης τὸν ἔπιασε φιλικὰ ἀπ' τὸ μῖστρο.

—Δοκίμασε ποτέ, Στέφανε, τοῦ μίλησε μὲ τρυφερὴ φωνή, νὰ ἀσχοληθῆς μὲ τοὺς ἄλλους;...

—Ποιοὺς ἄλλους;

—Νά, τοὺς ἄλλους, τὸν κόσμον, τὸν κοσμάκη πὺν ἔχει κ' αὐτὸς τὰ βάσανά του, τὶς ἔννοιες του, τὶς δυστυχίες του...

Ὁ Βρέστης κῦτταζε μὲ ἀπορία τὸν Δοροῦζην. Δὲν τὸν καταλάβαινε... Μὰ ὁ Δοροῦ-

ζης ἄλλαξε ἀπότομα τὴν κουβέντα. Φαίνεται νὰ ἔχῃ κάποια ἔμπνευσι.

—Ποῦ πηγαίνεις τώρα;

—Δὲν ἔχω κανένα πρόγραμμα...

—Ἐρχεσαι μαζί μου; Ἄν δὲν σοῦ κάνει κόπο θὰ περάσουμε ἀπὸ τὸ Πολιτικὸ

«Εἶμαι σὰν ἓνας καταδικωμένος...».

Νοσοκομεῖο, νὰ δώσω μιὰ στιγμή σὲ κάποιο γνωστὸ μου αὐτὸ τὸ δεματάκι—τοῦ ἔδειξε ἓνα ἀπὸ τὰ δυὸ δέματα πὺν κρατοῦσε—καὶ ὕστερα πᾶμε κάπου μαζί.

Ὁ Βρέστης δὲν θὰ ἐλεσεκπέττο εὐχαρίστως ἓνα νοσοκομεῖο, μὰ ἦταν τόση ἡ πληξὶς του καὶ ἡ μοναξιά του, πὺν δὲν ἀποφάσισε ν' ἀρνηθῆ τὴν συντροφιά τοῦ Δοροῦζην. Ἄλλως τε θὰ τελείωναν γρήγορα, εἶχε πῆ ὁ Δοροῦζης, ἀπ' τὸ νοσοκομεῖο.

Καὶ ὁ Βρέστης ἀκολούθησε τὸν συνάδελφό του. Ἀνέβηκαν τὴν ὁδὸν Κοραΐ, πρὸς τὴν Ἀκαδημία, ὕστερα πέρασαν

προσεκτικοί τις επικίνδυνες ἀρτηρίες τῆς ὁδοῦ Πανεπιστημίου καὶ Ἀκαδημίας καὶ ἐφθάσαν στὴν καυχέλοπορτα τοῦ πολιτικοῦ νοσοκομείου.

Ἐνα περιεργό αἶσθημα κυριεῦσε τὸν Βρέστη μὲν βρέθηκε στὸ περιβάλλον τοῦ νοσοκομείου. Εἶναι διάχυτο στὴν ἀτμόσφαιρα μαζί μὲ τὴν μυρουδιά τῶν ἀπολυμαντικῶν καὶ κάτι ἀπὸ τὸν πόνο ἐκείνουν πὺ νοσηλεύονται στίς μεγάλες αἰθουσες.

Αὐτὸ τὸ πλησίασμα, ἔστω κ' ἀπ' τὸν ἀέρα, τῆς ὀδύνης τῶν «ἄλλων», ἦταν γιὰ τὸν Βρέστη κάτι τὸ νέο. Προσπαθοῦσε ὡς τώρα νὰ μὴν ἔρχεται σ' ἐπαφὴ μὲ τίς θλίψεις τοῦ κόσμου. Γιὰ ποιὸ λόγο; σκεπτότανε. Θέλησε νὰ κἀνὴ πάλι τὸ ἴδιο καὶ τώρα πὺ σχεδὸν αὐτόματα εἶχε μπῆ ἐδῶ μέσα. Καὶ φρόντισε νὰ μὴν ἀφήσῃ οὔτε τὸ βλέμμα του νὰ ἐπισκεφθῆ τίς κλίνες πὺ φαινόντουσαν ἀπὸ τίς ἀνοιχτὲς πόρτες τῶν θαλάμων.

Δὲν ἔφηλεσε νὰ προχωρήσῃ μὲ τὸν Δορῶζη καὶ ζήτησε νὰ τὸν περμιένη στὸν διάδρομο, μέχρις ὅτου γυρίσῃ ἐκεῖνος ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψί του. Προσεφέρθη μάλιστα νὰ τοῦ κρατήσῃ καὶ τὸ δέμα πὺ δὲν θὰ χρησιμοποιοῦσε ὁ Δορῶζης. Καὶ ἀκούμπησε μὲ τὴν ράχη στὸν παραστάτη τῆς πόρτας ἐνὸς θαλάμου, γιὰ νὰ μὴν βλέπῃ μέσα, περιμένοντας μὲ κάποια ἀνυπομονησία τὴν ἐπιστροφή τοῦ Δορῶζη γιὰ νὰ φύγουν. Τὸ βλέμμα του σταμάτησε σὲ μιὰν ἐπιγραφή στὴν ἀπέναντι πόρτα. Ἦταν ὁ τίτλος τοῦ θαλάμου τὸ ὄνομα ἐνὸς ἁγίου. Τὸ ὄνομα αὐτὸ ἀνέβασε τώρα στὴν συνείδησί του, χωρὶς νὰ τὸ θελήσῃ, ἓνα κῆμα ἀπὸ ἰδέες καὶ ἀναμνήσεις παιδικές. Γύρισε πολὺ χρόνια πίσω... Θυμῆθηκε πρῶτα τίς παλιῆς εἰκόνες πὺ εἶχε στὸ εἰκονοστάσι στὸ σπίτι του... Μὰ γιατί τίς θυμῆθηκε τώρα δᾶ;... Ἄ, ναί, ἢ μία εἶχε τῶνομα τοῦ ἁγίου πὺ γράφει ἢ αἰθουσα ἀπέναντι. Θυμῆθηκε ὕστερα τὸ χωριὸ του μὲ τὴ βρύση στὴν πλατεία, ὕστερα τὴ μητέρα του, τὰ παιδικὰ του χρόνια... τίς γιορτές. Νόμισε πὺς βρέθηκε μέσα σ' ἓνα φωτεινὸ καὶ χαρούμενο σύννεφο πὺ χάθηκε πάλι καὶ τὸν γέμισε πίκρα.....

—Κύριε!.. κύριε!..

Ἐ... τί; αὐτὸν φωνάζουν;

Γύρισε ὁ Βρέστης νὰ δῆ ποιὸς φώναζε καὶ ἀντίκρισε τὸν ἀσθενῆ τοῦ πρώτου κρεβατιοῦ νὰ τὸν κυτᾶζῃ κατάματα μὲ τὰ θολὰ μάτια του, πὺ φαντάζοντε μεγάλα στὸ ἀδυνατισμένο πρόσωπό του.

Στάθηκε γιὰ λίγο διστακτικός. Τί ἤθελε ἀπ' αὐτὸν ὁ ἄγνωστος ἀσθενής, πὺ ὁ μως τοῦ πρόσφερε μὲ τὴ φωνή του κάποια ὑπηρεσία γιὰ τὸ ἔκοψε τίς μελαγχολικὲς σκέψεις πὺ τὸν ἀπασχολοῦσαν;

—Μοῦ δίνετε, σᾶς παρακαλῶ, τὸ κουταλάκι, κύριε!..

Ὁ ἄρρωστος, βέβαιος γιὰ τὴν ἀδυναμία του νὰ σηκώσῃ ἀπὸ τὸ δάπεδο τὸ κουταλάκι πὺ τοῦ εἶχε πέσει, καθὼς ἔτρωγε κάτι μέσα ἀπὸ ἓνα φλυτζάνι, ζητοῦσε τὴ βοήθεια τοῦ Βρέστη, μὲ ἀφέλεια καὶ οἰκειότητα μαζί, σὰν νὰ μὴν εἶχε καμμιά ἀμφιβολία, ὅτι γιὰ τὴν ὑπηρεσία αὐτὴ θὰ ἦτανε πρόθυμος ὁ Βρέστης.

Ὁ Βρέστης προχώρησε ἀφηρημένος μέσα στὸ θάλαμο καὶ ἔσκυψε νὰ σηκώσῃ τὸ κουταλάκι.

Μὰ, καθὼς ἔσκυψε κάπως ἀδέξια, τὸ δέμα, πὺ εἶχε πάρει ἀπὸ τὸν Δορῶζη, ξέφυγε ἀπ' τὰ χέρια του, χτύπησε στὴν καρέκλα, πὺ βρισκότανε ἐκεῖ κοντά, καὶ ἔπεσε στὸ πάτωμα. Τὸ χαρτί σκίστηκε καὶ κύλησαν ἀπὸ μέσα ἓνα-δύο κουλουράκια ἀπὸ τὸ περιεχόμενο τῆς τυλιγμένης σακουλίτσας...

—᾿Ω, μὲ συγχωρεῖτε... εἶπε ὁ ἄρρωστος στενοχωρημένος.

—Δὲν εἶναι τίποτα, δὲν εἶναι τίποτα, εἶπε ὁ Βρέστης μὲ εὐγένεια.

Ἐγὼστερα ἔδωσε τὸ κουταλάκι στὸν ἀσθενῆ.

—Σᾶς εὐχαριστῶ πολὺ, ἀπαντᾶει ἐκεῖνος μὲ τὴν καρδιά του.

Ὁ Βρέστης παραξενεύεται στὴν ἀρχὴ γιὰ τίς εὐχαριστίες. Μὰ κατὰ βάθος ἀρχίζει νὰ αἰσθάνεται κάποια χαρὰ γι' αὐτὸ τὸ μικρὸ πράγμα. Κάθισε στὴν καρέκλα γιὰ νὰ σιγυρίσῃ τὸ δεματάκι.

—Δὲν μπορῶ νὰ κουνηθῶ ἀπὸ τὴ μέση καὶ κάτω, λέει μὲ ἠρεμία ὁ ἄρρωστος.

Κι' ἀρχίζει νὰ τοῦ ἐξηγῇ τὴν ἀσθένειά του. Εἶχε μῆνες ἔτσι ἀκίνητος....

Ὁ Βρέστης, πὺ ἀκούει θέλοντας καὶ μὴ τὴν ἱστορία, αἰσθάνεται κάποια ἀνα-

κούφισι, καθὼς σκέπτεται ὅτι τὰ δικὰ του πόδια εἶναι τόσο γερά πού θὰ ἀνέβαινε εὐχάριστα ἀκόμη καὶ σὲ βουνό. Καὶ ὕστερα ἀπὸ τὴ διαπίστωσι αὐτῆ, νοιώθει τὴ διάθεσι νὰ προσφέρῃ ἀκόμη κάποια βοήθεια στὸν ἀσθενῆ αὐτόν. Βέβαια ὁ Δοροῦζης δὲν θὰ στενοχωρηθῆ ἂν τοῦ πάρῃ δυὸ κουλουράκια...

Τὰ προσέφερε μὲ κέφι στὸν ἄρρωστο.

—ὦ, πόσο καλὸς εἶσθε! τὸν εὐχαριστεῖ ἐκεῖνος καὶ ἀρχίζει κι' ὅλας νὰ βουτῆναι τὸ πρῶτο κουλουράκι στὸ φλυτζάνι του.

Αὐτὸ ὅμως πού αισθάνεται ὁ Βρέστης, ἀντικρῦζοντας τὰ μάτια τοῦ ἀγνώστου ἀσθενοῦς πού λάμπουν ἀπὸ εὐγνωμοσύνη, εἶναι κάτι πού τὸν μαγεύει, μιὰ ἀγνωστὴ ἕως τότε σ' αὐτόν χαρά, πού τοῦ θυμίζει τὸ χαμόγελο τοῦ Δοροῦζη. Κι' αὐτὴ ὅλη ἡ χαρὰ γιὰ τόσο μικρὰ πράγματα.

Ὁ Βρέστης, ἐνθουσιασμένος, προσφέρει κουλουράκια καὶ στὸν ἀσθενῆ τοῦ γειτονικοῦ κρεββατιοῦ, πού τοὺς παρακολουθοῦσε ἀπὸ τὸ κρεβάτι του.

Ἔσπασε πού ἔσπασε ἡ σακκούλα, σκέφθηκε, θὰ τοῦ ἀγοράσω ἄλλα τοῦ Δοροῦζη ὕστερα. Καί, γιὰ νὰ ἔλθῃ πιὸ φυσικὴ ἢ προσφορά του, προσθέτει καὶ δυὸ λόγια, παραξενεμένος κι' ὁ ἴδιος μὲ τὴν συμπεριφορά του.

—Ἐχετε πολὺ καιρὸ ἐδῶ;

Ὁ ἀσθενὴς τοῦ γειτονικοῦ κρεββατιοῦ μὲ μεγάλη προθυμία σπεύδει νὰ διακόψῃ τὴν ἀνία πού τοῦ καλλιεργοῦν ἀτελείωτες ὥρες στὸ κρεβάτι. Διηγεῖται τὴν ἱστορία τῆς ἀσθενείας του. Ὁ Βρέστης—αὐτὸς πού δὲν ἤθελε πρὸ ὀλίγου οὔτε ἀπὸ μακριὰ νὰ κυττάξῃ τοὺς ἄρρωστους—ἀκούει τώρα τὴν ἐξέλιξι μιᾶς φοβερῆς ἀσθενείας, μὲ πόνους, δίαιτες, ἐγχειρήσεις—καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ πέρασε ὁ ἀνθρωπος πού κάθεται ἐκεῖ ἀπέναντι, στὸ λευκὸ κρεβάτι μὲ τὸν ἀριθμὸ 19. Ἔχει ἀπορροφηθῆ ἔτσι καθὼς κάθεται στὴν καρέκλα καὶ ἀκούει, σὰν νὰ εἶναι ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς-ἐπισκέπτες, καὶ ὁ ἀσθενὴς ἕνας δικός του. Δὲν προσέχει ὅτι ὁ Δοροῦζης ἀρρεῖ νὰ ξαναγυρίσῃ.

Ἐμαξε νὰ βρῆ στὴ μνήμη του κάτι παρηγορητικὸ νὰ πῆ. Τοῦ φαίνεται αὐτὸ τόσο φυσικό. Λὲς καὶ οἱ δυὸ αὐτοὶ ἄρρωστοι

ἦσαν πιά γνωστοὶ του, αὐτοῦ πού ἴσαμε τώρα δὲν εἶχε γνωρίσει ἄλλο φίλο ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτό του.

Ἡ οἰκειότης καὶ ἡ ἐμπιστοσύνη, μὲ τὴν ὁποία τοῦ μιλοῦν καὶ τοῦ ἐκμυστηρεῖονται τὰ δικὰ τους—τόσο συνειθισμένη σὲ κάθε ἀσθενῆ, ἀλλὰ ἀκόμη περισσότερο στοὺς ἀσθενεῖς τῶν θαλάμων τῆς τρίτης θέσεως—τὸν ἀνακουφίζει. Εἶναι πιά εὐχαριστημένος πού χρειάζονται οἱ «φίλοι» του ἀκόμη κάποιες μικρὲς ὑπηρεσίες. Τοὺς δίνει ἕνα μπουκάλι ἀπὸ τὸ κομοδίνο, τοὺς σιάζει τὴν κουβέρτα πού ξεφεύγει, καὶ σχεδὸν εὐχεται νὰ ἐξακολουθῆ νὰ τὸν ξεχνῆ ὁ Δοροῦζης. Δὲν φανταζότανε ποτὲ πὼς μπορούσε νὰ ἔλθῃ τόσο κοντὰ στὴν ψυχὴ ἀγνώστου σ' αὐτόν ἀνθρώπου. Καὶ ὁμολογεῖ πὼς αὐτὸ στὸ νοσοκομεῖο γίνεται πολὺ εὔκολα.

Νοιώθει καὶ κάτι σὰν ὑπερηφάνεια γιὰ τὴν ὑγεία πού ἔχει, ἢ ἄλλον νοιώθει τὸ αἶσθημα ἐκείνου πού δέχεται ἕνα πολύτιμο δῶρο. Τώρα κυττάζει γύρω τὰ ἄλλα κρεβάτια. Μαθαίνει ἀπὸ τοὺς «δικούς» του νέες ἱστορίες γιὰ κάθε κρεβάτι. Εἶναι ἄνθρωποι πού κάθησαν ἐκεῖ μῆνες. Ἄλλοι πού ἤλθαν χτές. Κι' ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος. Μὰ ὅλοι ἐνωμένοι ἀπὸ τὴν κοινὴ κατάστασι.

Ἐνα παιδάριο μὲ τὴν κελαιμία τοῦ νοσηλευομένου πλησιάζει τὰ κρεβάτια τῶν δυὸ ἀσθενῶν τοῦ Βρέστη. Μιλάει ψευδίζοντας. Οἱ ἀσθενεῖς «τους» ἐξηγοῦν στὸ Βρέστη ἔχει μιὰ πάθησι στὸν οὐρανίσκο πού τὸν κρατᾷ ἐκεῖ στὸν χειρουργικὸ θάλαμο πολὺ καιρὸ.

Τοῦ λένε μὲ πιὸ σιγαλὴ φωνὴ πὼς ὁ Θανάσης, ἔτσι τὸν λένε, δὲν ἔχει οὐρανίσκο τοῦ τὸν ἔχουν ἀφαιρέσει καὶ δυσκολεύεται πολὺ ὁ καϊμένος στὸ φαί...

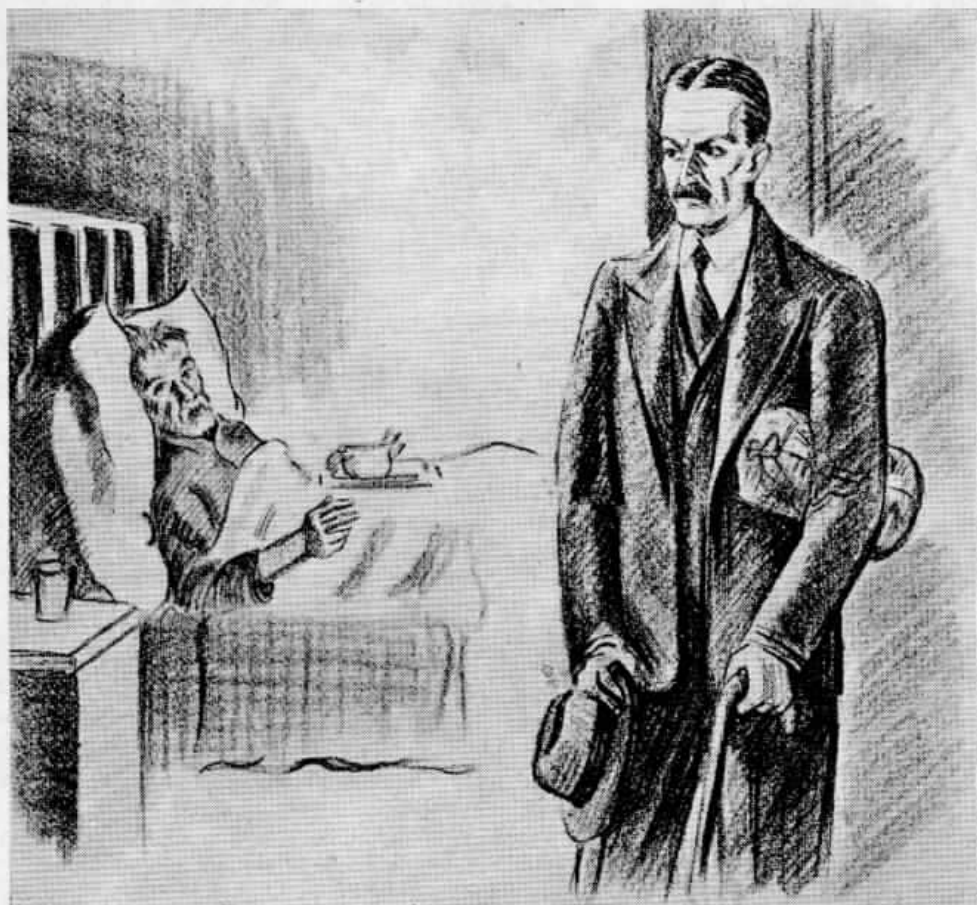
Ὁ Βρέστης ἀκούει ἐκπληκτος τὴ νέα αὐτὴ πάθησι καὶ αισθάνεται πάλι τὴν ἀνάγκη νὰ εὐχαριστήσῃ κάποιον, γιὰτὶ βρίσκει μὲ τὴ γλῶσσα του στὴ θέσι του τὸν δικό του οὐρανίσκο... Τί φρικτὸ πρᾶγμα θὰ εἶναι, ἀλήθεια, αὐτὸ, σκέπτεται...

—Ὁ Θανάσης ὅμως μπορεῖ νὰ περπατᾷ, προσθέτει τὸ δεξιὸ κρεβάτι, καὶ βοηθαίει στὸ θάλαμο ἐκείνους πού δὲν μποροῦν νὰ σηκώνωνται.

Οἱ δύο ἀκίνητοι στὰ κρεβάτια φαίνονται νὰ καμαρώνουν τὴν ἰκανότητα αὐτῆ τοῦ Θανάση. Καὶ ὁ Βρέστης σκέπτεται τὴν περίεργη αὐτὴ ἀλήθεια, πὺς πάντα βρίσκει κανεὶς στὸν ἄλλο κάτι καλλίτερο ἀπὸ τὸν ἑαυτό του γιὰ νὰ θαυμάσῃ καὶ κά-

χαρὰ ἐκείνων πὺς λησμονοῦν γιὰ λίγο τὸν ἑαυτό τους μέσα στὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπων πὺς ἔχουν πάντα κάποια ἀνάγκη ἀπὸ μᾶς.

— Συνην-χαρητήρια, συνεχίζει ὁ Θανάσης, στὰ δύο κρεβάτια τοῦ Βρέστη, σή-

—Κόρις, κόρις! —“Ε, τί, αὐτόν φωνάζουν;... ”

τι θλιβερότερο, γιὰ νὰ λυπηθῇ. Νοιώθει πὺς ἡ διαπίστωση αὐτὴ τὸν φέρνει πὺς κοντὰ στὸς γύρω του...

Ὁ Θανάσης διαζόπτει μὲ τὴν ἔρρηνη τραυλὴ φωνή του τίς σκέψεις του.

—Μπᾶ.. δὲν κά..νω καὶ τίποτε.

Στὰ μάτια του λάμπει ἡ χαρὰ. Ἡ χαρὰ πὺς δὲν εἶναι ξένη πιά στὸν Βρέστη· ἡ

μερ-ρα ἔννν-χετε ἐπισκέψεις!... Εἰσ-θε συγ-γενεῖς;

Ὁ Βρέστης χαμογελάει καί.. προσφέ-ρει καὶ στὸ Θανάση ἀπὸ τὰ κουλουράκια τοῦ Δοροῦξη.

Κάποιος θόρυθος γίνεται τώρα στὸ θά-λαμο. Διὸ ἄρρωστοὶ γυροῦν τὰ κρεβά-τια καὶ κάνουν ἕναν πρόχειρο ἔρανο γιὰ

τὴν ὀργάνωσι μᾶς μικρῆς γιορτῆς. Θὰ πάρουν μικρὰ δῶρα γιὰ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ θὰ τὰ βάλουν στὸ λότο, νὰ διασκεδάσουν λιγάκι.

Οἱ «εὐρανοσυλλέκται» ἔρχονται στὰ κρεβάτια, κοντὰ στὸ Βρέστη. Οἱ ἀσθενεῖς «τους» δίνουν ἀπὸ ἓνα διφραγκο. Ὁ Θανάσης βοήθησε ἐκεῖνον ποὺ δὲν ζουνιέται νὰ τὸ βγάλῃ κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι του.

—Μοῦ ἐπιτρέπετε νὰ προσφέρω κι' ἐγὼ κάτι; ρωτᾷ ὁ Βρέστης, καὶ δίνει ἕνα χαρτονόμισμα.

—Εὐχαριστοῦμε, εὐχαριστοῦμε, τοῦ ἀπαντᾷ ὁ αὐτοσχέδιος εισπρακτωρ. Καὶ ἡ ὀμήγουρις τῶν ἀσθενῶν, ποὺ εἶδε τὴν μεγάλη εἰσφορά, ἐπαναλαμβάνει:

—Εὐχαριστοῦμε!...

Ὁ Βρέστης ἀνατρίχιασε ἀπὸ χαρὰ. Σηκώνει τὸ χέρι του σὰν γιὰ νὰ πῆ «δὲν εἶναι τίποτα».

Μετέχει κι' αὐτὸς στὸν παλμὸ ὀλοκλήρου τοῦ θαλάμου. Σκέπτεται πὼς ὁ Δορόζης θὰ κοντεῖνι πιά νὰ ἔλθῃ καὶ σηκώνεται νὰ φύγῃ. Ἔχει ἀκόμη στὰ χέρια του τὴ σχιμαμένη σακκουλίτσα τοῦ Δορόζης μὲ τὰ κουλουράκια. Τὴν κυτᾷζει, κυτᾷζει ὕστερα τὴ σειρὰ τῶν κρεβατιῶν καὶ ὁ Στέφανος Βρέστης, ὁ συνταξιούχος φρυσικός, ποὺ γιὰ νὰ πλησιάσῃ ἓναν ἄνθρωπο ἔπρεπε νὰ περάσῃ ἀπὸ πολλὰ σκαλιὰ διατυπώσεων, γυρίζει σὲ κάθε κρεβάτι καὶ μοιράζει στοὺς ἀσθενεῖς ἀπὸ ἓνα δυὸ κουλουράκια, δέχεται εὐχαριστίες ἀπὸ τοὺς ἀγνώστους, μαζεῖ χαμόγελα εὐγνωμοσύνης καὶ εὐχῆς καὶ πότε πότε λέει κι' αὐτὸς μερικὰ λόγια ποὺ προσπαθεῖ νὰ εἶναι παρηγορητικά γιὰ τοὺς ἀσθενεῖς—ὅπως θὰ τὰ ἔλεγε ὁ Δορόζης, σκέπτεται! Νοιώθει ἀπόλυτη καὶ ἀμετρον χαρὰ ποὺ δὲν τὴν εἶχε βρῆ σὲ κανένα ἀπὸ τὰ περιφήμια του ταξείδια ἀναρνητῆς. Ὅταν τελειώσῃ τὴν σειρὰ χαιρετᾷ μὲ ἓνα κίνημα τοῦ χεριοῦ του τὸν θάλαμο...

Ἀπὸ κάθε σχεδὸν κρεβάτι τὸν χαιρετοῦν, τὸν εὐχαριστοῦν. Σχεδὸν ἀκούει ἐπευφημίες...

—Νὰ μᾶς ἔλθετε πάλι, κύριε, σᾶς περνούμε!

Ὅταν στάθηκε στὴν πόρτα εἶδε πίσω του τὸν Δορόζην. Τὸ συνειθισμένο χαμόγελό του εἶναι πῶ πλατὺ τώρα. Τοῦ σφίγγει τὸ χέρι:

—Οἱ καϊμένοι οἱ ἀσθενεῖς πὼς σ' εὐχαριστοῦν!

—Μ' εὐχαριστοῦν, Δορόζην, μὰ ἐγὼ θὰ ἔπρεπε νὰ τοὺς εὐχαριστήσω... Τὸν χτύπησε στὸν ὄμο φιλικὰ.Κι' ἐσένα ὁμως, Πέτρο, πρέπει νὰ εὐχαριστήσω.Μὰ ἀλήθεια τί ἔγινες τόση ὥρα; Ξέρεις... νὰ μὲ συγχωρῆς, ἀλλὰ τὸ δέμα σου... τὸ κατεχράσθην! Πρέπει νὰ στὸ ἀντικαταστήσω. Τοῦ διηγήθηκε, καθὼς περπατοῦσαν, τὴν τύχη τῶν κουλουράκων. Ὁ Δορόζης γέλασε μὲ τὴν καρδιά του.

—Ἄν φανταζόμουν ποτὲ πὼς θὰ εἶχε τέτοια θαυμάσια ἔκτασι ἢ σκέψις μου νὰ σὲ παρασύρω μαζύ μου στὸ νοσοκομεῖο. Ὅταν γύρισα καὶ σ' εἶδα νὰ κουνεντιάζης μὲ τοὺς ἀσθενεῖς ἔτσι, πὼς νὰ σοῦ πῶ; Σὲ εἶδα σὰν ἄλλον ἄνθρωπο, ἐντελῶς ἀλλαγμένο, εὐτυχιμένο. Ἄν ξέρεις τί ἐμφάνισι εἶχε πάρει τὸ πρόσωπό σου!

—Τὸ φαντάζομαι, Πέτρο μου! Ὅπως φαντάζομαι τώρα, γιατί μ' ἔφερες ἐδῶ.

Ἀλήθεια σὰν νὰ τάχες προετοιμάσει ὅλα. Μά... δὲν μοῦ λές, πὼς κανόνισες καὶ ἡ σακκουλίτσα μὲ τὰ κουλουράκια νὰ... σπιστῇ στὴν ὥρα της;

Γέλασε ὁ Δορόζης.

—Ἄν τὸ κανόνισα ἐγὼ, Στέφανε, ἀλλὰ κάποιος ἄλλος.

—Ποιὸς; ρώτησε περίεργα ὁ Βρέστης.

Ὁ Δορόζης συνέχισε μὲ σοβαρὴ φωνή:

—Στέφανε, γνώρισες σήμερον ἓνα μέρος ἀπὸ τὴν χαρὰ ποὺ χαρίζει ἡ ἀγάπη, τώρα στὰ γεράματα—κάλιο ἀργὰ παρὰ ποτέ. Σοῦ μένει νὰ γνωρίσης καὶ τὴν ἀτέραντη εὐτυχία ποὺ χαρίζει ἡ γνωριμία τῆς Πρόνοιας ἐκείνης, ποὺ ὡδήγησε ἔτσι τὰ πράγματα σήμερον, νὰ γνωρίσης τὴν χαρὰ ποὺ δὲν ἐγκαταλείπει οὔτε τοὺς συνταξιούχους... Ἀλλὰ ἄς εἶναι θὰ τὰ ξαναποῦμε πάλι. Ἀλήθεια ξέρεις πόση ὥρα ἔμεινες στὸ θάλαμο; Ὁλόκληρη ὥρα!

—Καὶ ξέρεις, Πέτρο, πρέπει νὰ ξαναπαύω, πρόσθεσε ὁ Βρέστης. Μὲ περνούμεν!

ΔΥΟ ΚΟΣΜΟΙ

«Ἀνθρώπος τις ἦν πλούσιος...
Πτωχός δὲ τις ἦν ὀνόματι Λάζαρος...»
(Λουκά 15' 19-31)

Ἄποψε στ' ἀρχοντόσπιτο τοῦ πλοῦσιου ξεφαντώνουν,
κι' οἱ καλεσμένοι τραγουδοῦν κι' οἱ δούλοι μπαينوβγαίνουν,
καὶ κουβαλοῦνε τὰ φαγιά καὶ τὰ τραπέζια στρώνουν,
καὶ κουβαλοῦνε τὰ κρασιά τὰ μοσχοβολημένα,
καὶ τὴν ἀχόρταγη ψυχὴ τ' ἀφέντη τους εὐφραίνουν,
ποῦχει τὰ μάτια ἀπ' τὸ πιστὸ βαρειά καὶ ματωμένα.
Τῆς νύχτας ἔξω τῆ βαθειά καὶ μυστικὴ σιγὴ
φωνές βραχνές, φωνές γλεντιοῦ καὶ μεθυσιοῦ ταραάζουν.
Ὅλη τὸ ξέρ' ἢ γειτονιά πὼς μέχρι τὴν αὐγὴ,
κι' οἱ καλεστοὶ κι' ὁ καλεστής, ἀκόμα θὰ ὀργιάζουν.

Στὴν πόρτα τ' ἀρχοντόσπιτου, σὲ μιὰ γωνιά ριγμένος,
μὲ φτωχικά καὶ βρώμικα κουρέλια τυλιγμένος,
καὶ μ' ἄρρωστο κορμί,
κοίτεται κάποιος γέροντας, σαράβαλο τοῦ χρόνου.
—Εἶν' ὁ φτωχὸς ὁ Λάζαρος, ὁ Λάζαρος τοῦ πόνου,
τῆς θλίψης τὸ παιδί.

Τὰ φτωχικά κουρέλια του μόλις μισσοκεπάζουν
πληγές βαθειές· τὸ σῶμα του πόνου πικροῦ φωλήτ'
κι' ἡ πείνα τὸν θερίζει.

Μὰ ἀπ' ὄλα, ἀπ' ὄλα πιὸ πολὺ μέσ' τὴν καρδιά τὸν σφάζουν
ἢ καταφρόνια, ἢ μόνωσι, τοῦ κόσμου ἢ ἀπονιά,
ποῦ ἀδιάκοπ' ἀντικρύζει.

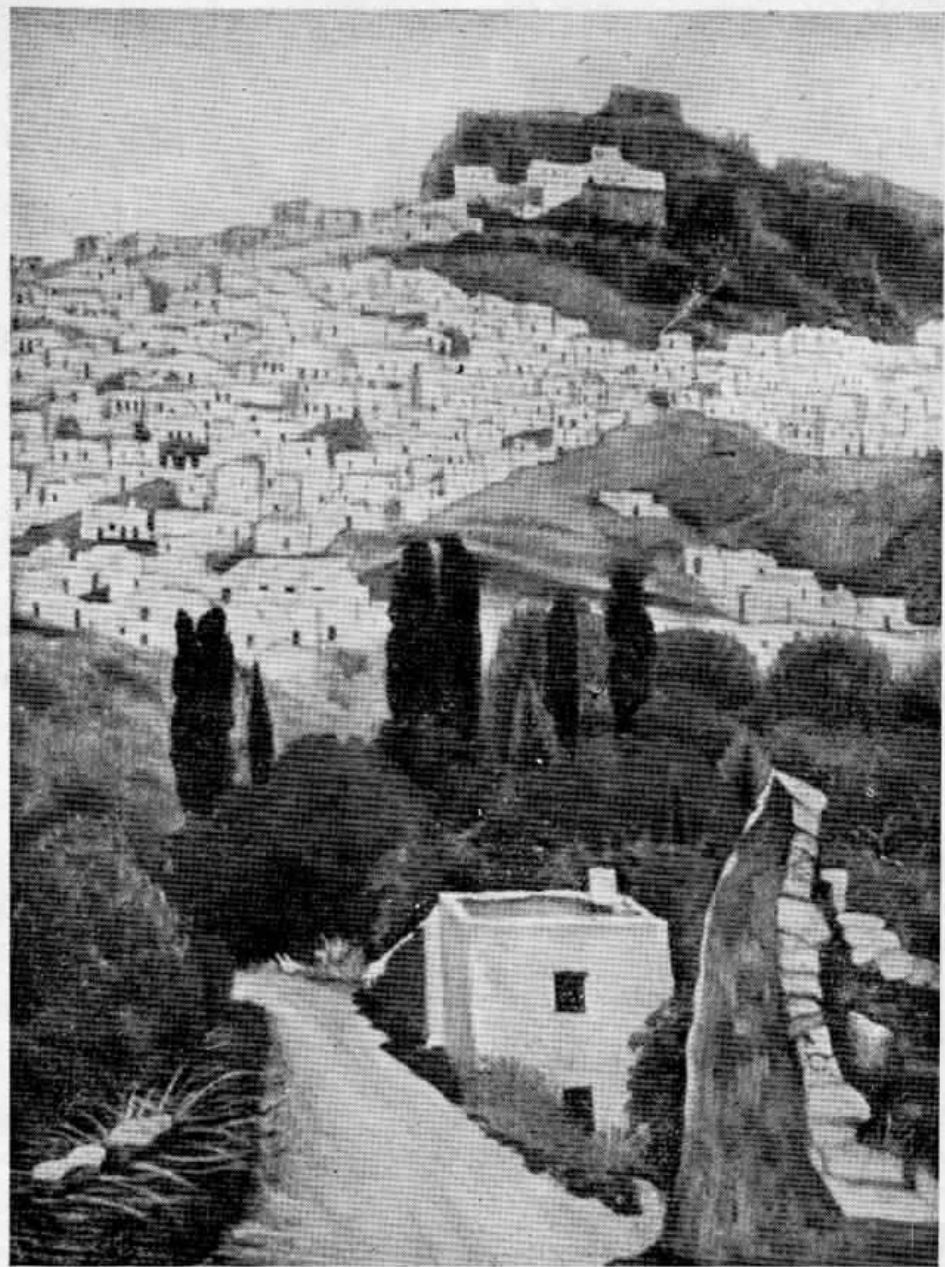
Μὰ πὼς; Δὲ βρίσκεται κανεὶς σὲ κείνο τὸ παλάτι
νὰ κλείνη μέσ' στὰ στήθια του πονετικὴ καρδιά,
καὶ νάχη ἀγάπη στὴν ψυχὴ, βλέμμα στοργῆς στὸ μάτι;
Κανεὶς! Μονάχα τὰ σκυλιά,
ποῦ μὲ συμπόνια γλύφοντας ξεπλένουν τίς πληγές του,
μὲ τὴ βουθὴ τους συντροφιά γλυκαίνουν τίς στιγμὲς του.
Ἄργα καὶ ποῦ τὰ χεῖλη του κινουῦνται, ψιθυρίζουν.
Δὲ λένε λόγια γογγυσμοῦ καὶ παραπόνου λόγια,
μὰ λὲν «εὐχαριστῶ».

Γύρω του ἀγγέλοι ἀσώματοι μ' ἀγάπη φτερουγίζουν,
καὶ ρίχνουν λάδι στὴν πληγὴ—γλυκειά δροσιὰ στὴ φλόγα
ποῦ καίει τὸν πιστό.

Μὰ νά, σημαίνει κάποτε τοῦ λυτρωμοῦ του ἡ ὥρα
κι' ἀπ' τὰ κουρέλια νὰ ὁ φτωχὸς στὰ χέρια τῶν ἀγγέλων,
στὴ φωτεινὴ τὴ χώρα.
Φῶς καὶ ζωὴ καὶ λευτεριά, χαρὰς παλμὸς καὶ γέλιο.
Εὐλογημέν' ἡ ὥρα!

Κι' ἦρθε καὶ τ' ἄρχοντα ἡ στιγμὴ καὶ πέθανε καὶ κείνος.
Ὁ θάνατός του παγωνιά κι' ἀπελπισιά καὶ θρήνος.
Μαύρη ἢ ψυχὴ σπαράζεται στὸ μαῦρο κόσμο ὡς μπαίνει.
Τὰ κρίματά του πιὸ βαρειά κι' ἀπὸ τὸ Μνήμα ἀκόμη
ποῦ τούστησαν. Τὸ βλέπεις; νά: Δυὸ θάνατοι, δυὸ κόσμοι!
Ἔνας ἐδῶ ἀνασταίνεται κι' ἄλλος ἐκεῖ πεθαίνει.....

Γ. ΜΟΣΧΟΥ

ΣΚΥΡΟΣ

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Απόψεις

ΤΟ ΔΙΑΖΥΓΙΟ ΣΤΗΝ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Οι αναγνώστές μου όχι μόνον θα με συγχωρήσουν, αλλά, είμαι βέβαιος, και θα με συγχαρούν, διότι αυτήν την φοράν θα παραχωρήσω την θέσιν μου σ' ένα επιστολογράφον δικηγόρον, πού ξρχεται νά προσφέρει την έποσημονικὴν του πείραν σ' ένα ζήτημα πού απησχόλησε τελευταία τὸ περιοδικό μας, τὸ ζήτημα τοῦ διαζυγίου. Τί τὰ θέλετε, «ἀπόψεις» παρμέντες ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὴν πραγματικότητα τῆς ζωῆς, ὁμολοῦν πάντα μὲ τὴν ἰδιαίτερον δύναμιν τῆς πραγματικότητος. Ἄς δώσω λοιπόν, χωρίς ἄλλην ἀναβολήν, τὸν λόγον εἰς τὸν ἐπιστολογράφον μου:

II. Δύμι.

Ἀγαπηταὶ «Ἀκτίνες»,

Τὰ δύο διηγήματα πού ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὰς «Ἀκτίνας» «Γύρω ἀπὸ ἕνα διαζύγιον» καὶ τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν τόσο χαρακτηριστικὰ τὶς τραγικὰς συνέπειας πού ἔχει πάντα ἕνα διαζύγιον σ' ἐκείνους πού «ὁ Θεὸς συνέξευξε», μοῦ δίδουν τὴν ἀφορμὴ νά προσθέσω κι' ἐγὼ μερικὰ πράγματα, ἀπὸ τὴν σχετικὴν πείρα μου ὡς δικηγόρου.

Πρῶτα-πρῶτα (ἂν δὲν πρόκειται νά ἀκολουθήσῃ καὶ «Τρίτο Ἡμερολόγιον», γιὰ τὴν δυστυχία πού φέρνει τὸ διαζύγιον στὸν ἄνδρα) ἤθελα νά προσθέσω ὅτι καὶ ὁ σύζυγος δὲν ὑστερεῖ εἰς τὸ κεφάλαιον αὐτό, ἂν καὶ θεωρεῖται ὡς ὁ ἰσχυρότερος, ἂν καὶ συχνά, πάντοτε μᾶλλον, θέλει τουλάχιστον νά παριστάνῃ τὸν ἰσχυρότερον, ἐκείνον πού δὲν τὸν ἐγγίζουν παρόμοια «μικροχτυπήματα». Καὶ ὁμῶς δὲν ἐγνώρισά οὔτε ἕνα διεζευγμένον, ὁ ὁποῖος νά μὴ διατηρῆ εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς του, ἔστω καὶ μετὰ πάροδον πολλῶν, πάρα πολλῶν ἐτῶν, τὸ «κάρθουνο» αὐτὸ τῆς ἱστορίας τοῦ διαζυγίου του. Βέβαια τὰ πράγματα ἐδῶ, ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἄνδρα, εἶναι περισσότερο συγκεκριμένως, αὐτὸ ὁμῶς κάνει ἀκόμη περισσότερο δραματικὸ τὸν πόνο, πού βόσκει καὶ σαγκώνει κάτω ἀπὸ μιὰ ἐπιφάνεια πού δὲν προδίδει καθόλου τὴν παρου-

σία του. Ἐγνώρισά συζύγους οἱ ὁποῖοι μὲ ναρκισσισμὸν ἐπεδείκνυαν διαρκῶς τὴν «ἀδιαφορίαν» των διὰ τὸ διαζύγιόν των καὶ τοὺς ὁποῖους θὰ ἐνόμιζε κανεὶς, ἐκ πρώτης ὄψεως, ὡς ζωντανὰς διαφεύσεις ὄσων εἶπα παραπάνω. Καὶ ὁμῶς εἰς αὐτοὺς ἀκριβῶς ἀνεκάλυψα κατόπιν, ὅταν τοὺς ἐγνώρισά περισσότερον, μὲ τὴν βοήθειαν καὶ τῆς δικηγορικῆς μου ἰδιότητος ἢ ὁποῖα ἐπιβάλλει εἰς τὸν πελάτην καὶ μερικὰς ἐκμισθηρεύσεις, ὅτι ὅλος αὐτὸς ὁ ναρκισσισμὸς καὶ ἡ «ἀδιαφορία» ἐπαιζῶν τὸν ρόλον ἀντιδότη κατὰ τοῦ ψυχικοῦ μαρτυρίου ἀπὸ τὸ ὅποιον ἐθασσανίζοντο. Προσεπάθουν οἱ ἄνθρωποι, ἀπλοῦστατα, νά πείσουν διὰ τῆς βίας τὸν αὐτὸν των ὅτι «δὲν τοὺς νοιάζει καθόλου» ἡ ἱστορία τοῦ διαζυγίου.

Δὲν φανερόναι κανεὶς εὐκόλα, βεβαίως, τὸν ψυχικὸν του κόσμον. Ἄλλως θὰ ἐβλέπαμεν ὅτι «κάθε διεζευγμένον ἄνθρωπος ὑφίσταται ἀπὸ τὸ διαζύγιον ἕνα ἀγριον ψυχικὸν τραυματισμὸν, ὁ ὁποῖος σκοτεινιάζει ἀπὸ τότε καὶ τὶς περισσότερον εὐχάριστες ἡμέρας τῆς ζωῆς του. Εἶναι, πράγματι, μυστήριον αὐτὸς ὁ δεσμὸς τοῦ γάμου, ὁ ὁποῖος ἔχει τὴν δύναμιν νά ζῆ μέσα στὴν καρδίαν τοῦ συζύγου ἀκόμη καὶ μετὰ πάροδον πολλῶν ἐτῶν ἀπὸ τοῦ διαζυγίου, ἀκόμη καὶ παρὰ τὴν ὑπαρξιν τῆς ἐχθρότητος τὴν ὁποῖαν συνήθως δημιουργεῖ τὸ διαζύγιον. Ἐγνώρισά πάρα πολλοὺς συζύγους οἱ ὁποῖοι πολλὰ ἔτη μετὰ τὸ διαζύγιον διετήρουν τὴν μυστικὴν ἔλξιν πρὸς τὸν σύζυγον, ἐγνώρισά ἄλλους οἱ ὁποῖοι ἐμίσουντο ἀκόμη καὶ θανασίμως, ἀλλὰ δὲν ἐγνώρισά κανένα, ἀπὸ τὴν ζωὴν τοῦ ὁποῖου νά περάσῃ χωρὶς νά ἀφήσῃ ἴχνη βαθύτατα τὸ διαζύγιον.

Αὐτὰ ὅλα δὲν εἶναι μόνον ἰδική μου ἀντίληψις, ἀλλὰ πείρα πανθομολογουμένη, μὲ τὴν ὁποῖαν θὰ συμφωνήσῃ καθένας πού, μὲ προσοχὴν, θὰ ἀναλογισθῆ τὰ ὀλίγα ἢ πολλὰ παραδείγματα διεζευγμένων ἀνθρώπων πού ἔχει ὑπ' ὄψει του. Ὑποθέτω ὁμῶς ὅτι θὰ φανοῦν ἄρκετὰ καινά, ἴσως καὶ περιέργα. Ἡ ἐλαφρότης μὲ τὴν ὁποῖαν συνήθως οἱ γράφοντες διαχειρίζονται παρόμοια θέματα, ἢ καυκίότης τὴν ὁποῖαν θέλουν διὰ τῆς βίας νά προσδώσουν εἰς κἀτι αὐτόχρονην τραγικόν, ἔχουν φέρει ἕνα τέτοιο ἀναποδογύρισμα, ὥστε νά ἀγνοῖται ἢ πραγματικότης, τὴν ὁποῖαν ἐν τούτοις μαρτυρεῖ τοῦ καθενὸς ἡ πείρα, νά θεωρηθῆται δὲ ὡς φυσικώτατον τὸ ψέμμα καὶ ὡς ἕνα curiosum ἢ ἀλήθεια!

Κἀτι ἄλλο ἐπίσης τὸ ὁποῖον ἤθελα νά

ἐξάρω, εἶναι ἡ σπουδαιότης τοῦ ρόλου τὸν ὁποῖον ὁ δικηγόρος ἤμπορεῖ νὰ παίξῃ—καὶ παίξει πράγματι, πρὸς ὠφέλειαν ἢ πρὸς ζημίαν—εἰς τὸ ζήτημα αὐτὸ τοῦ διαζυγίου. Καί, πρῶτα-πρῶτα, εἶναι ἀτύχημα ὅτι, ὑπάρχουν βέβαια, ἀλλὰ δὲν εἶναι ὅσοι θὰ ἔπρεπε, οὔτε κἀν ὅσοι θὰ ἀναλογούσαν εἰς τὸ μέτρον τῆς ἠθικότητος τοῦ δικηγορικοῦ κόσμου, οἱ δικηγόροι οἱ ὁποῖοι καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν, τοῦ διαζυγίου τοῦ πελάτου τῶν, αἰσθάνονται ὅτι ἔχουν καὶ αὐτοὶ ὑποχρέωσιν νὰ παίξουν κάποιον ρόλον. Ἐνῶ δηλαδὴ δὲν εἶναι σπάνιοι οἱ δικηγόροι οἱ ὁποῖοι θὰ ἀρνηθοῦν τὰς ὑπηρεσίας τῶν εἰς κάποιον ὁ ὁποῖος θέλει νὰ τὰς μισθώσῃ διὰ νὰ ἐπιτύχῃ κατὰ τὸ ὁποῖον θίγει ἄλλην σφαίραν τῆς ἠθικῆς, λόγου χάριν μίαν ἀπάτην, μίαν ὑπεξαίρεσιν, εἶναι σπάνιοι οἱ δικηγόροι οἱ ὁποῖοι θὰ ἀντιδράσουν ὡς ἠθικὰ προσωπικότητες καὶ αὐτοί, εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ συζύγου—ἀνδρὸς ἢ γυναικὸς—ὁ ὁποῖος θέλει νὰ διαλύσῃ μίαν οἰκογενεῖαν χάριν ἑνὸς πάθους. Καὶ ὁ λόγος δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὴν ἑλλειψίν ἐπαρκούς κατανοήσεως τῶν ὁλεθρίων συνεπειῶν τοῦ διαζυγίου—ἐπήραμε ὅλως διόλου à la légèrè κατὰ τραγικόν.

Καὶ ὁμοῦ εἶναι πολὺ εὐκολώτερον εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ διαζυγίου, περισσότερον παρά εἰς κάθε ἄλλην, νὰ ἀσκήσῃ κάποιον ἀγαθὴν ἐπίδρασιν ὁ δικηγόρος. Λέγεται συχνὰ ὅτι δὲν θὰ φέρῃ κανὲν ἀποτέλεσμα ὁ δικηγόρος ὁ ὁποῖος θὰ ἀρνηθῇ νὰ ἀναλάβῃ ἕνα διαζύγιον, ἀφοῦ—νὰ μὴ βασκαθοῦμε!—ἀπὸ κάθε ἄλλο ἐκτός ἀπὸ ταμπέλλες δικηγόρων στεροῦνται οἱ πόρτες τῶν κεντρικῶν κτιρίων. Καὶ ὁμοῦ

ἡ πείρα λέγει ὅτι ἐκεῖνος ποῦ ὑπέστη παρομοίαν ψυχρολουσίαν ἀπὸ τὸν δικηγόρον τοῦ—ἔταν μάλιστα τὸ μάθημα αὐτὸ δίδεται καὶ μετὰ τὸν κατάλληλον τρόπον—συνήθως καθὲ ἀλλο κάνει παρὰ νὰ ἀναζητήσῃ ἄλλον δικηγόρον. Συνήθως οἱ λόγοι διὰ τοὺς ὁποίους οἱ σύζυγοι ζητοῦν νὰ χωρῖσιν εἶναι τὸσον ἀστείοι (καὶ αὐτὸ θὰ φανῇ παράδοξον εἰς τοὺς μὴ εἰδημόνας) ὥστε ἀρκεῖ ὁ, παροδικὸς ἔστω, κλονισμὸς τὸν ὁποῖον ἡ στάσις τοῦ δικηγόρου θὰ φέρῃ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ θυμωμένου συζύγου καὶ ἡ ἐξ αὐτοῦ ἀναβολή, διὰ νὰ δοθῇ καιρὸς νὰ θαυματουργήσῃ ὁ δεσμὸς τοῦ γάμου καὶ νὰ σῶσῃ τὴν διένεξιν. Ἐντιθέτως, ἡ εὐκολία μετὰ τὴν ὁποίαν ὁ δικηγόρος «βάζει ἐμπρὸς» τὴν δίκην τοῦ διαζυγίου δημιουργεῖ ἕνα «τετελεσμένον γεγονός», ἀπὸ τὴν στιγμήν δὲ ποῦ οἱ σύζυγοι θὰ γίνωνται πλέον ἀντίδικοι, τὸ διαζύγιον, κατὰ κανόνα, ἔχει ἐκδοθῆ μέσα εἰς τὴν καρδίαν τῶν, ἔστω καὶ ἂν καθυστερεῖ ὁ τύπος τοῦ.

Χρειαζέται λοιπὸν νὰ τὸ φωνάξῃ κανεὶς, δυνατὰ καὶ μετὰ ἐπιμονήν, ὅτι τὸ διαζύγιον δὲν εἶναι κατὰ ἀνώδυνον, οὔτε—πολὺ ὀλιγώτερον—εἰσόδος εἰς τὴν εὐτυχίαν, ὅπως, δυστυχῶς, κατὰ κόρον γράφεται. Θὰ ἤμουν, ἀλήθεια, πολὺ περιέργος νὰ ἐρωτήσω γνωστὸν δημοσιογράφον, ὁ ὁποῖος συχνότατα παρουσιάζει τὸ διαζύγιον ὡς μοναδικὴν θύραν εἰσόδου εἰς τὴν εὐτυχίαν, ποῖον διεζευγμένον εἶχε ὑπ' ὄψει του. Καὶ εἶμαι βέβαιος ὅτι ἡ γράφει κατὰ φαντασίαν, ἢ ὅτι.... εἶναι ὁ ἴδιος διεζευγμένος καὶ μετὰ αὐτὰ ποῦ γράφει ζητεῖ νὰ παρηγορηθῇ!

Μετὰ τιμῆς.

Δικηγόρος.

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

G. Wunderle, Über die religiöse Bedeutung der ostkirchl. Studien. Rita-Verlag. Würzburg 1939. σελ. 27.

J. Tyciac, G. Wunderle, P. Werhun, Der christliche Osten. Geist und Gestalt. Fr. Pustet—Verlag. Regensburg. 1939. σελ. 408 (M. 8. 50).

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν τὸ μὲν ἐξ ἀγνοίας τὸ δὲ ἐκ προκαταλήψεως ἐπικατοῦσαν παρὰ τοῖς ἑτεροδόξοις τῆς Δύσεως μέχρις αὐτῶν τῶν ἀρχῶν τῆς παρουσίας ἑκατονταετηρίδος παραγνώριον καὶ καταφρόνησον τῶν πραγμάτων τῆς Ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, παρατηρεῖται παρ' αὐτοῖς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη σπουδαία μεταστροφή, ὀφειλομένη ὄχι μόνον εἰς ἀπλὴν συμπάθειαν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, ἀλλὰ καὶ εἰς βαθύτεραν μελέτην τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ὑφῆς καὶ τοῦ περιεχομένου αὐτῆς. Ταῦτα πάντα ὀφείλονται ἀφ' ἑνὸς μὲν

εἰς τὸ φοικτὸν τῆς Ρωσικῆς ἐκκλησίας μαρτύριον καὶ τὴν θαυμαστὴν αὐτῆς ἐν τούτῳ ἀντοχήν, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν λεγομένην οἰκουμένην ἐκκλησιολογικὴν κίνησιν καὶ εἰς τὴν σχετικὴν πρὸς ταῦτα ὄρθωσιν, τὴν δοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ πάπα Πίου τοῦ ΙΑ'. Ἐκ τούτων πάντων προεκλήθη ἐν τῷ προτεσταντικῷ καὶ τῷ ρωμαιοκαθολικῷ κόσμῳ ζῶηρά πρὸς ἐγγυτέραν γνωριμίαν μετὰ τὰ πρόγματα τῆς Ὀρθοδόξου ἐκκλησίας κινήσεις, τῆς ὁποίας λαμπρὸς καρπὸς εἶναι, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ τὰ μετὰ χεῖρας δύο πρόσφατα ρωμαιοκαθολικῆς προελεύσεως ἔργα.

Ἐκ τῶν ἔργων τούτων τὸ πρῶτον, ὀφειλόμενον εἰς τὸν κάλαμον τοῦ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τοῦ Βυρσοβούργου καθηγητοῦ G. Wunderle, καὶ ἀποτελοῦν τὸ 10ον τεύχος τῆς ὑπὸ τὸν τίτλον Östliches Christentum σειρᾶς πραγματειῶν, σχετιζομένων πρὸς τὴν ἔρευναν τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, πραγματευέται προγραμματικῶς «περὶ τῆς θρησκευτικῆς

σημασίας τῶν περὶ τῆς Ἀνατολ. ἐκκλησίας σπουδῶν», δι' ἃ καὶ προτάσσει ἐνταῦθα. Ὁ συγγραφεὺς, λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῆς ὑπὸ ζηλωτῶν τινῶν παπικῶν παρεξηγήσεως τῆς περὶ τὴν Ἀνατολ. ἐκκλησίαν κινήσεως, ὡς δῆθεν ἀποβλεπούσης εἰς τὴν ἐπιστροφὴν τῆς ρωμαιοκαθολικῆς ἐκκλησίας ἢ θεολογίας εἰς τὴν Ἀνατολικὴν ὀρθόδοξον, καὶ καταφερόμενος κατὰ τῆς ἀφιλαδέλφου αὐτοδικαιώσεως τῶν ζηλωτῶν τούτων, ἀναπτύσσει τὴν ἀληθῆ σημασίαν τῆς εἰρηνης κινήσεως καὶ ὑποδεικνύει τὴν ὑπ' αὐτῷ ἀναμενομένην ἐντεῦθεν πολλαπλὴν ὠφέλειαν τῆς ἐκκλησίας του. Ἐξαιρῶν δὲ τὴν σημασίαν τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, μάλιστα τῶν Ἑλλήνων, καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκμεταλλεύσεως τούτων, ὑποδεικνύει ὅτι ὁ πρὸς τὸν ἀρχέγονον Χριστιανισμόν δρόμος ὁδηγεῖ διὰ μέσου τῶν πατέρων τούτων καὶ οὐχὶ διὰ τῶν μεταγενεστέρων δυτικῶν θεολογικῶν συστημάτων, χωρὶς ἂν παραλίπῃ νὰ ἐκφρασθῇ δυσωμένως κατὰ τοῦ μεσαιωνικοῦ Σχολαστικισμοῦ. Δριμῶς δ' ἐπιτιθέμενος κατὰ τοῦ Harnack διὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ διαπραχθέντα κατὰ τῆς Ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ἀδικήματα, ἐκφράζει τὸν θαυμασμόν του πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, ἥς ἐξαιρεῖ τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα καὶ ὑποδεικνύει τὴν ἐκ τῆς ἐξερευνησεως αὐτῆς προκύψασαν ἀγαθὴν ἐπὶ τὴν ρωμαιοκαθολικὴν ἐκκλησίαν ἐπίδρασιν, χωρὶς ἂν παρασιμῇ τὰς κατὰ τὴν κρίσιν του ἑλλείψεις τῆς Ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Σημειοῦμεν ἰδιαιτέρως τὴν ἔλλειψιν τοῦ Imprimatur ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς μικρᾶς, ἀλλὰ βαθυστοχάστου ταύτης μελέτης.

Ὁλγ ἦτον φιλορθόδοξοι εἶναι τὸ πλοῦσιον καὶ φιλενωτικῶν περιεχόμενον του δευτεροῦ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων ἔργων, ὅπερ ἀφιερωμένον εἰς τὴν μνήμην Πίου τοῦ ΙΑ', περιλαμβάνει περισπούδαστους πραγματείας περὶ τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἐν τῇ σχέσει αὐτῆς πρὸς τὴν Δυτικὴν, 15 ρωμαιοκαθολικῶν θεολόγων καὶ 1 ὀρθοδόξου, τοῦ Ρώσου καθηγητοῦ N. von Arseniew. Τοῦ ἔργου τούτου, πρὸς τῷ προλόγῳ τῶν ἐκδοτῶν, προτάσσεται καὶ εἰσαγωγὴ τοῦ κόμητος Ἀνδρέου Scheptyckij, μητροπολίτου Λεοπόλεως. Ἐν μὲν τῷ προλόγῳ διατιπύεται ὁ σκοπὸς τῆς παρούσης συλλογῆς, ὅστις εἶναι ἡ παροχὴ συμβολῆς πρὸς βαθυτέραν κατανόησιν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ζωῆς τῆς Χριστ. Ἀνατολῆς πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ ἔργου τῆς ἐνώσεως, χωρὶς νὰ ἀποκρύπτεται ἡ προσδοκία «οὐσιαστικῆς γονιμοποιήσεως τῆς Δύσεως ἐν τῷ ἀγῶνι περὶ τῶν βάσεων τῆς ὑπάρξεώς της» ἀπὸ μέρους τῆς Χριστ. Ἀνατολῆς. Ἐν δὲ τῇ εἰσαγωγῇ (σελ. 11-16) ἐπισκοποῦνται ἀπὸ παπικῆς σκοπιᾶς αἱ διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἐνωτικαὶ προσπάθειαι, ἡ ἐκ τῶν ὁποίων πείρα τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας, ἔνεκεν χρησιμοποίησεως ἐσφαλμένης τακτικῆς, εἶναι κατὰ τὸν συγγραφεῖα «θλιβερὰ», δι' ἃ καὶ συνιστᾶται «προσευχὴ καὶ ἀγάπη πρὸς παρασκευὴν τῶν καρδιῶν διὰ μίαν

νέαν Πεντηκοστὴν» καὶ παραίτησις ἀπὸ τῆς ὀλεθρίας μεθόδου τῶν ἀτομικῶν προσηλυτισμῶν.— Ἀρχεται κατόπιν ἡ σειρά τῶν εἰδικῶν μελετῶν, προτασσομένης πραγματείας τοῦ O. Karrer ὑπὸ τὸν τίτλον «ἡ Χριστ. Ἀνατολὴ καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ», ἐνθα μετὰ τινος εὐρύτητος πνεύματος καὶ καρδίας ἐξετάζεται ἡ σχέσις τῶν ἑτεροδόξων ἐκκλησιῶν καὶ δι' αὐτῆς Ἀνατολῆς πρὸς τὴν κατὰ τὸν σ. μίαν ἀληθινήν ἐκκλησίαν, τὴν Ρωμαϊκὴν (17-37), ἀνομολογεῖται ὅμως ὅτι ἐν τῷ ζητηματι τῆς εὐθύνης διὰ τὸ σῆγμα δὲν πρέπει νὰ ἐπιβαρύνονται μονομερῶς οἱ Ἀνατολικοὶ καὶ νὰ θεωρῶνται ὡς μόνοι ὑπόχροισι πρὸς ἐπανόρθωσιν. Ἐν τῷ αὐτῷ εὐρύτητι πραγματεύεται περὶ «τῆς θεολογίας τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως» καὶ ὁ Jul. Tysiac, χωρὶς νὰ ἀπομακρύνεται τῆς ρωμαιοκαθολικῆς σκοπιᾶς. Διατελῶν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ρωσικῆς θεολογίας ἐκτιμᾷ πολὺ τὴν ἀνατολικὴν ὀρθόδοξον θεολογίαν καὶ ἐκ τῆς ὁσημέραι κρατυνομένης στρωφῆς τῆς Δύσεως πρὸς τὴν Ἀνατολὴν ἀπεκδέχεται πολλὴν τὴν ὠφέλειαν τῆς Δυτικῆς θεολογίας, ἥς ἀναγνωρίζει νοσηιοκρατικὰς καὶ ὀνοματοκρατικὰς τάσεις. Ἐπίσης ἀναγνωρίζει τὰ σφάλματα τῶν Δυτικῶν, ἐξαιρῶντων πολλὰς τὰς μονομερῶς τὴν νομικὴν ἢ δικανικὴν σημασίαν τοῦ παπικοῦ πρωτείου καὶ ἐν γένει μὴ κατανοοῦντων πάντοτε τὰ ζητήματα τῆς Ἀνατολῆς, καὶ κατανοεῖ τὴν ἐπιμονὴν τῶν Ἀνατολικῶν ἐναντίον τοῦ Filioque. Ἢ προσπάθεια αὐτοῦ κατατείνει εἰς τὴν δημιουργίαν συνθέσεως ἐκ τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς θεολογίας (σελ. 38-58). Ἐπειτα λαμβάνει τὸν λόγον ὁ ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῆς λεγομένης λειτουργικῆς κινήσεως Odo Casel ἐν τῷ ὑπὸ τὸν τίτλον «ἡ ἀνατολικὴ χριστιανικὴ θυσιαστικὴ λειτουργία ὡς μυστηριακὴ τελετὴ», μελέτῃ του, ἀσχολούμενος περὶ τὴν βαθυστοχάστον ἀνάγνωσιν τῆς βυζαντινῆς λειτουργίας, ἣν θεωρεῖ ὡς διατηρούσαν πλήρως τὸν ἀρχέγονον μορφήν τῆς νημιήσεως τοῦ μυστηρίου, χωρὶς νὰ ὑποτιμᾷ τὴν δυτικὴν λειτουργίαν, ἐνθα κατ' αὐτὸν διεσώθησαν πολλὰ πνευματικὰ χριστιανικὰ στοιχεία. Καὶ αὐτὸς ἀποβλέπει εἰς σύνθεσιν τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς λειτουργίας, ἀλληλοσυμπληρουμένην ἀμφοτέρω (σελ. 59-74).

Ἀκολουθεῖ ὁ Kilian Kirchoff, ὁ γνωστός μεταφράστης τῶν λειτουργικῶν τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν βιβλίων εἰς τὴν γερμανικὴν, ἐν τῇ ὑπὸ τὸν τίτλον «τὸ ἱερὸν ἔτος, ἡ θεία λατρεία» πραγματεία του (75-93) προβαίνει εἰς ἐμβριθῆ καὶ λεπτὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους τῆς Ἀνατολ. ἐκκλησίας, πλήρως θαυμασμοῦ πρὸς τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν λατρείαν τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ἐν ἧ ὅλον τὸ ἔτος, «ὁ στέφανος τοῦ ἐνιαυτοῦ τῆς χρηστότητος τοῦ Κυρίου», εἶναι ἀφιερωμένον εἰς αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ πλήρως ἀγαπαιτῶσεως πρὸς τὰς ἐναντίον αὐτῆς μομφὰς ἐπὶ στασιμότητι καὶ ἑλλείψει ζωῆς. Μετὰ τούτων ὁ R. von Walter ὁμιλεῖ μετὰ πολλῆς συμπαθείας καὶ ἰκανῆς κατανοήσεως

περὶ «τῆς ρωσικῆς εὐσεβείας» (94-121).—Ἄκολουθεῖ ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς καθηγητὴς G. Wunderle, ὅστις μετὰ θαυμασμοῦ καὶ εὐλαβείας πολλῆς ὁμιλεῖ περὶ «τῶν χαρκτηριστικῶν γνωρισμάτων τοῦ βυζαντινοῦ μυστικισμοῦ ἐπὶ τῆ βίβασι Συμεῶν τοῦ νέου θεολόγου», ὃν θεωρεῖ ὡς τὸ κέντρον ἅμα καὶ τὸ κορμόν· αὐτὸν ἐν λόγῳ μυστικισμοῦ (120-150).—Ἦν ὥραία αὕτη μονογραφία συμπληροῦται διὰ τῆς ἐνθουσιώδους ὅσον καὶ λεπτῆς μελέτης τοῦ ὀρθοδόξου καθηγητοῦ Ν. von Arseniew ὑπὸ τὸν τίτλον «ὁ μοναχικὸς βίος καὶ ὁ ἀσκητικομυστικὸς δρόμος μάλιστα ἐν Ρωσσίᾳ» (151-210), ἐνθα ἀναδεικνύεται ἡ μεγάλη διὰ τὴν ἐκκλησίαν σπουδαιότης τοῦ μοναχικοῦ καὶ ἀσκητικοῦ βίου καὶ ἀναλύεται τὸ περιεχόμενον τοῦ ἀσκητισμοῦ καὶ μοναχισμοῦ ἐπὶ τῆ βίβασι τοῦ ἀσκητικοῦ βιβλίου «Ἀποφθέγματα πατέρων» καὶ διαφόρων ιστορικῶν μαρτυριῶν.—Κατόπιν λαμβάνει τὸν λόγον πάλιν ὁ G. Wunderle εἰς δύο συμπληθεστάς μελέτας του, ἐξ ὧν ἡ μία ἀναφέρεται εἰς τὸν ἱερὸν κόσμον τοῦ Ἄθω» (211-230), ἡ δὲ ἑτέρα εἰς «τὰς ἱεράς εἰκόνας» (231-244). Ἦν περὶ τοῦ Ἄθω παμμερῆς πραγματεία τοῦ φιλορθοδόξου τούτου καθηγητοῦ εἶναι ἐκ τῶν εὐμενέστερων περὶ τοῦ ἁγίου Ὁρους μελετῶν, τῶν ὑπὸ ἑτεροδόξων δημοσιευθεισῶν. Περὶ δὲ τῆς τέχνης καὶ τῆς σημασίας τῶν ἱερῶν εἰκόνων τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας δυσκόλως θὰ εὐρεθοῦν γραμμαὶ πλέον βαθυστόχαστοι καὶ πλέον ἐνθουσιώδεις ἀπὸ ἐκεῖνας, τὰς ὁποίας χαράσσει ἐνταῦθα ὁ ρωμαιοκαθολικὸς οὗτος σοφός, ὅστις ἔχει ἐιδικώτερον ἀσολογήθῃ περὶ τὸ θέμα τοῦτο, ὡς φαίνεται ἐν τῇ πραγματείᾳ του «Um die Seele der heiligen Ikonen, eine religions—psychologische Betrachtung, 1937). Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο ἡ καὶ ἀπὸ λογοτεχνικῆς ἐπόψεως ἑξαιρετος αὕτη μελέτη τῆς παρούσης συλλογῆς νὰ μεταφράζετο καλῶς εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ νὰ ἐκκυλόφορῃ εὐρέως εἰς τὰς χεῖρας κλήρου καὶ λαοῦ. Ἀσφαλῶς τότε θὰ ἤξιούτο νὰ σβυσθοῦν αἱ ἀγιογραφικαὶ καρικατοῦραι μερικῶν ναῶν τῆς Πρωτευούσης καὶ ἐν γένει τοῦ πρὸς τὴν βυζαντινὴν ἀγιογραφίαν διαφέροντων Ἑλλήνων θὰ ἐξεδηλοῦτο μᾶλλον ἐμπράκτως.—Ἐπακολουθεῖ περισπούδατος μελέτη τοῦ Alex. Hackel ὑπὸ τὸν τίτλον «ὁ ναὸς ὡς σύμβολον», ἐνθα μετὰ πολλῆς συμπαιθείας καὶ βαθείας κατανοήσεως ἐξετάζεται ὁ συμβολισμὸς τῶν ὀρθοδόξων ναῶν κατὰ τὸν ρυθμὸν καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν. (245-258).—Ἐπίσης μετὰ πολλῆς συμπαιθείας καὶ κατανοήσεως καὶ θαυμασμοῦ πραγματεύεται ἐπὶ τῆ βίβασι ρωσικῶν κυρίως καὶ διη προσφυγικῶν ρωσικῶν θεολογικῶν ἔργων (καὶ μάλιστα τοῦ Σ. Μπουλάκωφ) τὸ θέμα «σημασία καὶ ἀποστολὴ τῆς νεορθοδόξου διανοήσεως» ὁ Karl Pflieger, ὑποδεικνύων ἐν τέλει τί ἔχει νὰ διδασθῇ ἀπὸ τῆς σχέσεως ταύτης ἢ ρωμαιοκαθολικῆς θεολογία (259-274.—Ἐπακολουθοῦν ἔξι πραγματεῖαι, σχετιζόμεναι ἀμε-

σώτερον πρὸς τὸν κύριον σκοπὸν τοῦ βιβλίου, ὅστις βεβαίως εἶναι ἡ προπαρασκευὴ τῆς ἐνώσεως Ἐκκλησιῶν καὶ Δύσεως. Οὕτως ὁ Μ. Tarschnis-vli πραγματεύεται περὶ τῆς Una sancta πρὸ τοῦ σχίσματος (275-293), ὑπὸ τὸ πρῶτον μὲν τοῦ παπισμοῦ, ἀλλὰ καὶ μετὰ ἀναγνωρίσεως τῶν ἀναμφισβητήτων ὑπηρεσιῶν καὶ τῆς ἐν συμπᾶσῃ τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ πνευματικῆς κυριαρχίας τῆς Ἐκκλησίας (θεολογία, λειτουργία, τέχνη, μοναχισμὸς, σύνδοι κλπ.).—Ἐπονται δύο πραγματεῖαι τοῦ P. Werhuth, ἐνθα ἐπίσης ὑπὸ πνεύμῳ ρωμαιοκαθολικῶν, ἀλλὰ καὶ μετὰ τινος εὐλακρινείας καὶ παρησιαίας ἐξετάζονται τὰ αἰτία τοῦ σχίσματος καὶ ἡ ἱστορία τῶν ἐνωτικῶν προσπαθειῶν ἐν Βυζαντίῳ καὶ Νοτιοανατολικῇ Εὐρώπῃ (294-310) καὶ ἐπὶ τοῦ σλαβικοῦ ἐδάφους (311-35). Εἶναι ἀξιον παρατηρήσεως, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἀναγνωρίζει μέχρι τινὸς σημείου τὴν ἐνοχὴν καὶ τῆς Δύσεως εἰς τὸ σχίσμα καὶ δὴ καὶ τὴν κατὰ τὸν Θ' καὶ Ι' αἰῶνα ὑπερβολικὴν ἀνάμειξιν τῆς ἀνωτάτης ἐκκλησίας (τῆς Δύσεως) εἰς τὰς κοσμικὰς ὑποθέσεις, ὅπερ κατ' αὐτὸν ὑπέσκαψε τὴν πρὸς τὸν πάπαν ὑπόληψιν καὶ ἐμπιστοσύνην τῆς Ἐκκλησίας (σελ. 296).—Ἐπειτα ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ὁ P. Krüger, πραγματεύεται περὶ «τῆς οὐνίας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῶν Αἰγυπτῶν» (336-349), καὶ ὁ P. Werhuth περὶ «τῶν ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν» (350-368), ὁ A. Heitz περὶ «τῆς ἐπανασταντήσεως Ἐκκλησίας καὶ Δύσεως ἐν τῇ Una Sancta» (369-383) καὶ ὁ E. Heufelder περὶ «τοῦ δεσμοῦ τῆς ἐνότητος», ὃν διαβλέπει ἐν τῇ ἀγάπῃ. Ἦν τε Ρωμαιοκαθολικὴ καὶ ἡ Ἐκκλησία ἀποτελοῦσι κατ' αὐτὸν δύο μορφαὶ ἐκφράσεως ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος, χρῆζούσας ἀμοιβαίας συμπληρώσεως. Ἐν τέλει παρατίθενται αἱ περὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐπίσημοι ἀποφάσεις τοῦ Πίου τοῦ ΙΑ'. Τὸ μετὰ πολλῆς φιλοκαλίας ἐκτετυρωμένον βιβλίον τοῦτο καταλείεται διὰ πίνακος ὀνομάτων καὶ πραγμάτων καὶ κομμεῖται δι' ὥραϊον βυζαντινῶν καὶ ρωσικῶν εἰκόνων.

Παρὰ τὴν σκοπιάν, ἀφ' ἧς (ἐξαιρέσει τῆς μελέτης τοῦ ὀρθοδόξου Arseniew) ἐξετάζονται ἐνταῦθα τὰ ζητήματα καὶ παρὰ τὸ πνεῦμα τὸ διεπὸν τὰς πλείστας τῶν ἐνταῦθα περιεχομένων μονογραφιῶν, παρὰ τὴν ποικίλλουσαν ἐκασταχοῦ προκατάληψιν καὶ τὰς ἀναποφεύκτους ἀνακρίβειας καὶ παρὰ πᾶσαν καχυποψίαν, εἰς ἣν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ προσκοσῶν ἢ ἀνάγνωσις τοῦ βιβλίου τούτου, ἐν τούτοις δὲν θὰ δυνηθῇ κανεὶς νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι περιέχει τοῦτο καὶ πλείστας ἀληθείας καὶ ὅτι εἶναι γεγραμμένον μετὰ πολλῆς συμπαιθείας ὑπὲρ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Καὶ ὅσοι ὀρθόδοξοι δὲν θὰ ἤθελον νὰ συμμερισθοῦν τὴν ἡμετέραν γνώμην, ὅτι τοιαῦτα βιβλία εἶναι κατὰ τὴν ἀλήθειαν, ὅπως προαγάγοσι τὴν ἀμοιβαίαν κατανόησιν καὶ προσέγγισιν μεταξὺ τῶν δύο γεγραμμένων Ἐκκλησιῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Δύ-

σεως, θὰ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ὁμολογήσουν, ὅταν θὰ ἀναγνώσουν τὰς λαμπρὰς ταύτας μελέτας, ὅτι ἔμαθον ἐξ αὐτῶν νὰ ἐκτιμῆσουν καὶ θαυμάσουν καὶ ἀγαπήσουν τὴν Ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν πολὺ περισσότερον παρ' ὅσον εἶχον κατορθώσει τῇ βοήθειᾳ πολλῶν, πλείστον νεωτέρων ὀρθοδόξων θεολογικῶν καὶ ιστορικῶν συγγραμμάτων.

Π. Ι. Μ.

*

Εἰς ἐπιμελημένον τεύχος ἐκυκλοφόρησε τελευταίως πρωτότυπος καὶ πολλοῦ λόγου ἀξία μελέτη τοῦ κ. Δημητρίου Γ. Πλαγιάννη, Γενικοῦ Διευθυντοῦ τῆς Στενογραφικῆς Ὑπηρεσίας, μετὸν τίτλον: «**Βυζαντινοὶ Σημειογράφοι καὶ Χριστιανισμὸς**». Ὁ συγγραφεὺς, γνώστης τῆς ἱστορίας καὶ μάλιστα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς, παρουσιάζει τοὺς σημειογράφους (ταχυγράφους, ὀξυγράφους, νοταρίους, ἀντιστοιχοῦντας πρὸς τοὺς σημερινούς στενογράφους), διαδραματίζοντας σπουδαίον πρᾶγμα μέρος εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ ἀναγνώστης ἐκπλήσεται πρᾶγματι, διὰ τὴν σημαντικωτάτην αὐτῇ συμβολὴν τῶν σημειογράφων, τόσον ὀλίγον γνωστὴν, ἀλλ' ὁ συγγραφεὺς παρέχει σωρείαν ἀποδείξεων, διὰ τῶν συγκεκριμένων περιστατικῶν τὰ ὅποια ἀφηγείται καὶ τῆς πλουσίας παραπομπῆς εἰς τοὺς συγγραφείς. Ὁδῶν, μετὰ σύντομον γενικὴν εἰσαγωγήν περὶ Σημειογραφίας, ἐκθέτει τὰς ποικίλας περιπτώσεις καθ' ἃς ἡ σημειογραφία καὶ οἱ σημειογράφοι συνέβαλον εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν τῇ Ἀνατολικῇ καὶ τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ, διὰ τῆς στενογραφικῆς καταγραφῆς λόγων τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἀποθανόντες πολλὰς μαρτυρικῶν θάνατον, διότι, παρὰ τὴν ἀπαγόρευσιν τῶν δικωτικῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ, κατέγραφον στενογραφικῶς τὰς ἀπολογίας τῶν Χριστιανῶν μαρτύρων καὶ τοὺς μέχρι τοῦ τέλους τῶν λόγων αὐτῶν, διαρκούντος τοῦ μαρτυρίου. Ἀκολουθῶς ὁ συγγραφεὺς παρακολουθεῖ τοὺς σημειογράφους εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς συνόδους καὶ ἐν κατακλείδι παραθέτει κεφάλαιον περὶ τῶν χειρογράφων καὶ κωδικῶν τῶν περιεχόντων ταχυγραφικὸς χαρακτῆρας.

Ἐντύπωσιν προκαλεῖ ὁ ὄγκος τῆς ἐργασίας ὁ ἐνωματούμενος εἰς τὴν ἐν λόγω μελέτην καὶ ἡ εὐσυνειδήσια ἐν τῇ ἐπιμελεστάτῃ ἐρεύρῃ τόσον ἀφθόνου ὕλικου, μάλιστα λαμβανόμενον ὑπ' ὄψει καὶ τοῦ ἰδιαίτερος πρωτοτύπου χαρακτῆρος τῆς ὅλης ἐργασίας, λόγῳ τοῦ θέματος αὐτῆς. Ἐπίσης παρουσιάζει ἡ καλὴ καὶ ἀξιόλογος αὐτῇ μελέτη καὶ τὸ προσὸν διὲ ἔχει γραφῆ κατὰ τρόπον ἄλλοιων, σαφῆ καὶ αὐτὸ τοῦτο ἐπαγωγόν, ὥστε μετ' ἐξαιρετικῶν ἐνδιαφέροντος ἀναγινώσκειται ἀπὸ κάθε μορφωμένον ἄνθρωπον.

*

Ἡ σπουδαιότης τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων τῶν ὁποίων αἱ ἀποφάσεις τόσον κύρος ἔχουν διὰ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἡ παντελής ἔλλειψις εἰδικῆς ἐπ' αὐτῶν διατριβῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν, ὤθησαν τὸν δικηγόρον κ. Γ. Θ. Παναγόπουλον νὰ γράψῃ μίαν μονογραφίαν περὶ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας. Ὁ σ. ἐν μεγίστῃ συντομίᾳ ἐκθέτει πρῶτον τὰ περὶ τοπικῶν, ἐπαρχιακῶν καὶ πατριαρχικῶν συνόδων καὶ εἶτα τὰ περὶ ἐκάστης τῶν οἰκουμενικῶν, ἀφιερώων ἐν τῇ σελίδας τινὰς εἰς τὸ ζήτημα τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας. Εὐχρῆς ἔργον ὅμως θὰ ἦτο εἴναι ἡ μονογραφία αὕτη, ἀποσκοποῦσα νὰ ἀναληρῶσῃ τοιοῦτον κενὸν ἐν τῇ ἑλληνικῇ βιβλιογραφίᾳ, ἦτο πλέον διεξοδική.

Γ. Α.

*

Τὸ ὄνομα τοῦ Sir Arthur Eddington, καθηγητοῦ τῆς Ἀστρονομίας καὶ Πειραματικῆς Φιλοσοφίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Cambridge, εἶναι γνωστὸν ἤδη εἰς τοὺς ἀναγνώστας τῶν «**Ἀκτίνων**». Τελευταίως ὁ διαπρεπὴς αὐτὸς ἄγγλος καθηγητὴς ἐδημοσίωσεν ἕνα ἰόν ἔργον, μετὸν τίτλον «**Ἡ φιλοσοφία τῶν Φυσικῶν ἐπιστημῶν**» (The Philosophy of Physical Science, σελ. IX+230, Cambridge 1939, 8s. 6d).

Εἶναι γνωστὰ πλέον εἰς πολλοὺς αἱ ποικίλαι ἀναστατώσεις τὰς ὁποίας ἐπέστησαν αἱ θεμελιώδεις ἀρχαὶ τῆς κλασικῆς Φυσικῆς, ἐξ ἀφορμῆς τῶν πειραματικῶν ἐξαγομῶνον τῆς ἀτομικῆς Φυσικῆς καὶ τῆς εἰσαγωγῆς ἐν αὐτῇ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀπροσδιορίστου, ὑπὸ τὸ φυσικοῦ Heisenberg. Ὁ ἀντικείμενος τῆς ἐπαναστάσεως αὐτῆς συντελεῖ εἰς τὸ νὰ βλέπουν τὸ πῶς τῆς δημοσιότητος διαρκῶς νῆα ἔργα, γραμμένα ἀπὸ τοὺς διασημοτέρους συγχρόνους φυσικούς, οἱ ὅποιοι προσπαθοῦν νὰ παρουσιάσουν τὰς διαφόρους φυσικὰς καὶ μεταφυσικὰς συνεπείας τοῦ ἔχει διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν ἐπιστήμην ἢ μεταβολὴ αὐτῆ. Διότι οἱ φυσικοὶ τῆς σημερινῆς ὁμιλοῦν πολὺ συχνὰ περὶ μεταφυσικῆς, φιλοσοφίας, ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως, ὑπερφυσικῶν πραγματικότητων κλπ., διὰ τὰ ζητήματα δὲ αὐτὰ γράφουν κεφάλαια ὀλόκληρα εἰς ἔργα καθαρώς ἐπιστημονικά.

Νὰ εἰπωμεν διὲ τὸ τελευταῖον αὐτὸ ἔργον τοῦ Sir A. Eddington ζητεῖ νὰ συνδυάσῃ κατὰ τὸ δυνατόν τὰ φυσικὰ δεδομένα μετὰ τὰς φιλοσοφικὰς καὶ μεταφυσικὰς ἰδέας, εἰς τρόπον ὥστε νὰ παρουσιάζεται ἕνα σύνολον γνώσεων ἐμπνεόμενον ἀπὸ μίαν ὑψηλοτέραν καὶ πνευματικωτέραν πνοήν, εἶναι ἔντελως περιττόν. Διότι εἶναι πολὺ γνωστὰ αἱ ὀγειεῖς ἐπιστημονικαὶ ἀντιλήψεις τοῦ καθηγητοῦ συγγραφέως, ἀπὸ τὰς πολυαριθμῶν ἐπιστημονικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ἐργασιῶν του, αἱ ὁποιαὶ κυκλοφοροῦν πολὺ εὐρέως καὶ εἰς διαφόρους γλώσσας.

*

Ἀπὸ τὰ κατάλοιπα τοῦ μεγάλου Γερμανοῦ Χριστιανοῦ συγγραφέως Peter Lippert, ὅσα εὐρέθησαν ἀνέχοντα μετὰ τὸν θάνατό του, ἀπετελέσθη ὁ τόμος πού ἔχει τὸν τίτλο «Vom Endlichen zum Unendlichen» (Ἀπὸ τὸ πεπερασμένον εἰς τὸ ἀπειρον). Ἐδῶ ὁ συγγραφεὺς μιᾶ γιὰ τὰ ζωτικώτερα ζητήματα πὸ ἀπασχολοῦν τὸν σημερινὸν ἄνθρωπο, σχετικὰ πρὸς τὴν ζωὴν, τὴν Κοινωνίαν, τὴν Θεοσκείαν, τὴν Ἐπιστήμην, τὴν Τέχνην, κ.λ.π., εἶναι ὅμως πάντα ὁ ἴδιος, μετὰ τὸ ἴδιο πνεῦμα τῆς Πίστεως καὶ τῆς Ἀγάπης, πού οὐκ εἶναι πάντα μετὰ συμπῶνιαν πάνω ἀπὸ καθὲ ἄνθρωπινον πόνον καὶ ζητᾷ διαρκῶς τὴν ἀνάστασιν πρὸς τὸ αἰώνιον, βαδίζει ἀπὸ τὰ πεπερασμένα πρὸς ἐκεῖνα πού δὲν ἔχουν τέλος—καὶ ξέρει τὸν δρόμον, τὸν ἐτελείωσε μάλιστα—ἀπὸ τὴν ἀνησυχίαν καὶ τὴν ἀβεβαιότητα τῆς ζωῆς πρὸς τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῆς Πίστεως.

Ἐκτός ἀπὸ τὰ πνευματικὰ χαρίσματα τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ὁ μεγάλος κύκλος ἐκείνων πού θαυμάζουν τὸν Lippert θὰ ἐκτιμῶσιν καὶ τὴν λογοτεχνικὴν του διατίκωσιν, γιὰτὶ ὁ Lippert ἦταν πανθομολογουμένως καὶ ἕνας θαυμάσιος χειριστὴς τῆς γλώσσης.

Σὲ τετάρτην ἔκδοσιν ἐκκυκλοφόρησε καὶ ἄλλο ἔργο τοῦ Peter Lippert, τὸ «Einsam und Gemeinsam» (Μόνος καὶ ἀπὸ κοινοῦ) Περιέχει δώδεκα μελέτες γύρω ἀπὸ τὴν κοσμοθεωρίαν καὶ τὴν Πίστιν τοῦ Lippert ἐπὶ τὴν ἐποχὴν τῆς ὀριμότητός του καὶ εἶναι ἔτσι, τὸ βιβλίον αὐτό, ἕνα εἶδος πνευματικῆς διαιθήκης του. Καταπλήττει τὸν ἀναγνώστη ἢ σοφίαν τῆς ζωῆς πού μαρτυρεῖται μέσα στὸ ἔργο αὐτό, καρπὸς ἐνὸς ἀγνοῦ πνεύματος καὶ καρδιάς πλούσια ποτισμένης ἀπὸ καλωσύνην. Ἐτσι τὸ καθὲ τι λέγεται, μέσα στὸ ἔργο αὐτό, μ' ἕναν τρόπο τόσο φωτεινὸν καὶ χαρούμενον, ὥστε καὶ ὁ τι συνήθως εἶναι βαρὺ καὶ χροαστικὸ γίνεται ἐδῶ εὐχάριστον.

Ἡ Χριστιανικὴ ἀντίληψις ἦταν πάντοτε τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ Lippert. Ὡστε οἱ ἐπαυλῆνιες ἐκδόσεις τῶν ἔργων του μαρτυροῦν ἀκόμη μιὰ φορά πῶς διψᾷ ὑπάρχει μετὰ τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ γιὰ ὅ, τι μπορεῖ νὰ δώσῃ κάποια βοήθειαν μέσα στὰ προβλήματα καὶ τὴς δυσκολίας τῆς ζωῆς. Καὶ σ' αὐτὸ ὁ Lippert εἶναι ἀλήθεια πῶς ἐστάθηκε πάντα κατὰ ἐξαιρετικόν. Ἐίχε ἕνα λεπτότατον αἰσθητήριον γιὰ τὴν ἀνακαλύπτει τὴς ἑλλείψεις καὶ τὴς πληγὰς τῆς ψυχῆς ὡς τὴς πῶ ἀπόκρυφες γωνίες τῆς καὶ ἦταν ἀριστοτέχνης στὸ νὰ ὀδηγῇ τὸν ἀναγνώστη του πρὸς τὴν Πίστιν.

Πόσα δὲν ἔχουν γραφῆ γιὰ τὴν σημασίαν τοῦ βιβλίου στὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἡ-

θικοῦ ἐπιπέδου μιᾶς κοινωνίας. Τὸ βιβλίον τοῦ Alphonse de Parvillez, μετὰ τὸν τίτλον «Le Livre au service du Christ» εἶναι ἐν τούτοις μιὰ κεφαλαϊώδης συμβολὴ στὸ σπουδαῖον αὐτὸ ζήτημα. Ὡστερ' ἀπὸ μιὰ σύντομη ἀνασκόπησιν τῶν σχέσεων τῆς φιλολογίας πρὸς τὴν θεοσκείαν, ὁ συγγραφεὺς μελετᾷ τὴν ἐπίδρασιν πού ἔχει τὸ διάβασμα πάνω στὸν ἀναγνώστη. Ἄν τὸ βιβλίον εἶναι μιὰ δύναμις, πῶς πρέπει νὰ ἐνεργήσῃ αὐτὴ ἡ δύναμις γιὰ νὰ μᾶς κάμῃ περισσότερο καλὸν παρὰ κακόν; Ἐπίσης, ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ βιβλίου ὁ συγγραφεὺς βγάλλει μερικὰς πρακτικὰς συνέπειας: Ὑποχρεώσεις ἐκείνων πού γράφει ἕνα βιβλίον, ὑποχρεώσεις τοῦ ἐκδότη, καθήκοντα τοῦ τυπογράφου, τοῦ βιβλιοπωλοῦ καὶ τοῦ ἀναγνώστου. Ἐνα τελευταῖον κεφάλαιον παρέχει πλήρη κατάλογον τῶν μέσων ἐπιδησίας πού προσφέρουν οἱ χριστιανικοὶ βιβλιογραφικοὶ ὁργανισμοί.

Χορὴς δεξιότητος ἀντιθέσεως, σαφὲς καὶ ὠρτισμένο, τὸ ἔργο τοῦ A. de Parvillez, ἐπενθυμίζει μετὰ λεπτότητα ἀλλὰ καὶ σταθερότητα τὰ δικαιώματα πού ἔχει ἡ ἠθικὴ πάνω στὸ ζήτημα τοῦ χαρακτήρος τῶν βιβλίων καὶ θὰ εἶναι ἕνα πολὺτιμο ἔπλο γιὰ ὅλους ἐκείνους πού θέλουν νὰ ἀσκήσουν μετὰ τὸ μέσον τοῦ βιβλίου κάποια ἐνεργητικὴ ἐπίδρασιν.

Ἐνθ' ἡ Εὐρώπη καίεται μέσα εἰς τὰς φιλόλας, δύο μακρυνῆς χώρας, αἱ Ἰνδία καὶ ἡ Κίνα, μᾶς στέλλουν ἕνα εὐχάριστον μήνυμα. Εἶναι τὸ μήνυμα τῆς «οὐκομμενικῆς» Ἐκκλησίας, πού ἀναπτύσσεται ἐν τῇ ἐκείνῃ καὶ γερμίζει ἀπὸ αἰσιοδοξίαν καὶ ἐκκλησιαστικὴν χριστιανικὴν καρδίαν ὡς πρὸς τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος. Οἱ Κινεζοὶ χριστιανοὶ προβάλονται σήμερον ζωντανὰ ἐν παραδείγματι πίστεως καὶ χριστιανικῆς ἀγάπης ἐν μέσῳ τῶν θειῶν, ὑπὸ τῶν ὁποίων δοκιμάζεται ἡ χώρα των. Ὁ William Paton στὸ βιβλίον του The Message of the World-wide Church μᾶς δίδει μιὰ ἀκριτὰ σαφῆ εἰκόνα τοῦ εἰς τὰς χώρας ταύτας συντελεσθέντος θαύματος.

Πρόπειν νὰ σημειώσωμεν τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου « Knowledge and Character» (Γνῶσις καὶ χαρακτὴρ) τοῦ Dr. Maxwell Garnett πού ἐκκυκλοφόρησε τὸ περασμένον ἔτος, διότι τὸ βιβλίον αὐτό εἶναι γραμμένον ἐπάνω σὲ ἐπιστημονικὰς βάσεις ἠγιεῖς.

Ὁ συγγραφεὺς ἐπιχειρεῖ νὰ μελετήσῃ τὸ πρόβλημα τῆς ἠθικῆς ἀγωγῆς ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς φυσιολογίας καὶ τῆς πειραματικῆς ψυχολογίας. Εἰς παλαιότεραν ἐποχὴν ἐπιστεῖτο διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν μέθοδον ἐπέβαλεν ὅπως ὁ συγγραφεὺς ἐνὸς τοιοῦτον ἔργου ἀκολουθῆ τὰς ὑλιστικὰς καὶ ντετερμινιστικὰς ἀντιλήψεις, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν γεγονότων τῆς διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς ζωῆς τοῦ παιδιοῦ. Ἄλλ' ἡ ἐποχὴ αὐτὴ παρήλθε πολὺ σύντομα, τονίζει ὁ Dr. Garnett. Αὐτὸς δίδει μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν ψυχικὴν

ἐπικοινωνίαν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, εἰς τὴν ὁποίαν πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ προστεθῇ καὶ ἡ ἐπικοινωνία τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, διὰ νὰ ἐπιέλθῃ τὸ ποθοῦμενον ἀποτέλεσμα. Ἐνα κεφάλαιον τοῦ ἔργου τοῦ, τὸ 15ον, τὸ ἀπεριόριτον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς χριστιανικῆς ἀντιλήψεως ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Καὶ τὸ ἄξιον ἰδιαίτερας παρατηρήσεως εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ὁ συγγραφεὺς εὗρισκει πολλὰς ἐπιβεβαιώσεις τῆς θεμελιώδους ταύτης θρησκευτικῆς ἐρημίας εἰς μαρτυρίας στηριζομένας εἰς φυσιολογικὰ καὶ ψυχολογικὰ δεδομένα.

Πάνω σ' ἓνα βαρὸν καὶ ἀληθινὰ καταθλιπτικὸ θέμα, τὸν πόνο, ἓνα γοητευτικὸ βιβλίον: M. Nédoncelle, La Souffrance. Ὁ ὑπότιτλος του, «Réflexions d'un chrétien», φανερώνει καὶ τὸ εἶδος τοῦ περιεχομένου του: Δὲν εἶναι, τὸ βιβλίον αὐτό, οὔτε φιλοσοφικὴ μελέτη πάνω σὲ πρόβλημα τοῦ πόνου, οὔτε θεολογικὴ συζήτης, ἀλλὰ ἔκθεσις τῶν σκέψεων πού κάνει ἓνας χριστιανὸς, ξεκινῶντας ἀπὸ ὠρισμένα θλιβερά περιστατικὰ τῆς ζωῆς. Καὶ ὅμως, ἐπειδὴ ἡ χριστιανικὴ ἀντιμετώπισις τοῦ πόνου ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῶν σκέψεων αὐτῶν, ἀπαρτίζεται ἀπ' αὐτῆς ἓνα χορηγιώτατο καὶ εὐχάριστο βιβλίον. Κοινὰ σ' ἄλλα, τὸ βιβλιαράκι αὐτὸ ὠφελεῖ καὶ μὲ τὴν καταπολέμησιν τῆς πλάνης ὅτι ἤθελον ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι ἡ θρησκεία τοῦ πόνου, ὅτι κάνει τὸν ἀνθρώπου ἀναίσθητο πρὸς τὴν ζωὴν—καὶ τῶσαν ἄλλων περιέργων θεωριῶν πού ἡ ψευτιά τους φαίνεται κι' ἀπὸ εἰς ἀντιφάσεις πού εἰς δέχονται.

Ἡ ἀναζωογόνησις τῆς μελέτης τῆς Γραφῆς ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὰς πλέον ἐνθαρρυντικὰς ἐκφάνσεις τῆς τόσο ἀξιοσημειώτου στροφῆς, τὴν ὁποίαν βλέπομεν μῆσα εἰς τοὺς κύκλους τῶν καθολικῶν διανοουμένων, ἰδιαίτερος δὲ τῶν θεολόγων. Ἡ ἀναζωογόνησις δὲ αὐτὴ ἀντικατοπτρίζεται καὶ εἰς τὰς ἀλλεπαλλήλους ἐκδόσεις τῆς Γραφῆς (εἰς τὰς καλὰς μεταφράσεις) καὶ διαφόρων ἄλλων βοηθητικῶν βιβλίων. Αἱ δὲ ἐκδόσεις αὐταὶ γίνονται ἀνάγκαστοι, ἐξαντιλομέναι μόνις ἐμφανισθοῦν. «Τίποτε δὲν εἶναι τόσο οὐσιώδες διὰ τὴν στήριξιν τῆς πίστεώς μας, ὅσον ἡ μελέτη τῆς Ἁγίας Γραφῆς». Μὲ αὐτὴν τὴν διαπίστωσιν ἐμφανίζεται τώρα ἓνα σηματοκώτατον ἔργον, ἡ εἰδικὴ ἔκδοσις τοῦ οἴκου Herder, Herders Laien—Bibel, zur Einführung ins Bibellesen. Ἡ Γραφὴ διόκληρος, μὲ εἰσαγωγὴν, χάριτας, βοηθήματα, (προλογίζεται ἀπὸ τῶν Καρδινάλιων Ἀρχιεπισκόπων τῆς Κολωνίας), τυπωμένη κατὰ τρόπον ὅστε νὰ εἶναι ἡ Γραφὴ τῆς οἰκονομίας, δι' οἰκογενειακὴν χοῆρον. Εἰδικῶς ἐπηνέθη ἀπὸ τοῦ εἰδικοῦς ἡ θανατοῦ ἐπιτυχία τῆς μεταφράσεως, ἡ ὁποία ἐνῶ ἔγινεν εἰς τὴν πράγματι ζωντανὴν σύγχρονον γλῶσσαν τοῦ

Γερμανικοῦ λαοῦ, ἀποτελεῖ ὑποδειγματικῶς πρὸς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ πρωτοτύπου. Ἡ δὲ κομψὴ ἔξωτερικὴ ἐμφάνισις συμβάλλει καὶ αὐτὴ εἰς τὸ νὰ ἐπιτύχῃ εἰς ἐκ τῶν εἰδικῶν προορισμῶν τῆς ἐκδόσεως, νὰ ἀποτελέσῃ ἡ Βίβλος αὐτὴ ἓνα προσφιλεῖς γαμήλιον ὄργανον, θεμελίον κάθε νέας ἰδρυομένης χριστιανικῆς οἰκογενείας.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Ζαφειρόπ. Πάτρας. Ἐλήφθησαν. Ἄρχοντως ἐνδιαφέροντα. — Διαμαντῆν. Πάτρας. Ἐπιστολὴ σας ἐλήφθη μὲ καθυστέρησιν. Φύλλα ἀπεστάλησαν.—Σ.Π. Ἐν τὰ ὑθὰ. Συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ Περιουδικοῦ τούτου, δημοσιεύματα ὄντων τὸ ἀποσταλέν, δὲν καταχωροῦνται.—Νέον ποιητὴν. Θεσσαλονίκη. Καλλίστη βεβαίως ἡ προσπάθεια, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ γίνεταῖ εἰδικῶς διὰ νὰ ἴδῃτε τὰ ποιήματά σας δημοσιευμένα. Ὁ χριστιανὸς διανοούμενος ἐργάζεται ἀνιδιοτελῶς. Καὶ αὐτὸς πρῶτος πρέπει νὰ φροντίζῃ ὥστε νὰ μὴ ἔρχεται εἰς τὴν δημοσιότητα κατὰ τὴν πού δὲν εἶναι κατὰ τὸ δυνατόν ἄρτιον. Ἐργασία λοιπόν, ἀλλὰ καὶ ὑπομονή.—Ν. Δενδρο. Πειραιᾶ. Δυστυχῶς δὲν δυνάμεθα νὰ λογοδοτήσωμεν εἰδικῶς δι' ἐκάστην περιπέτωσιν, διὰ τὴν ἐκρίναμεν τοῦτο ἡ ἐκεῖνο μὴ δημοσιεύσιμον. Σὰς παραπέμπομεν εἰς τὴν ἐν σελ. 7 τοῦ παρόντος τόμου (τεῦχος ΙΓ') δῆλωσιν.—Δ. Ρ. Ζάκυνθον. Εὐχαριστοῦμεν θερμῶς καὶ διὰ τὴν ἀποστολὴν καὶ διὰ τὸ ὑγιὲς πνεῦμα πού τὴν συνοδεύει. Θὰ δημοσιευθῇ.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ "ΑΚΤΙΝΕΣ,, ὈΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ "ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΑ,,

Συνδρομὴ ἔτησις:

Ἐσωτερικοῦ Δραχ. 30.

Ἐξωτερικοῦ Σελλ. 4 ἢ \$ 1.

Τιμὴ φύλλου Δραχ. 5.

Υπεύθυνος:

Σπ. Ι. Παμπούκης

Ἀχαρνῶν 11 β

Ἐπιστολαὶ καὶ ἐμβάσματα

κ. Γεώργιον Ἀλεξίου

ὁδὸς Καρύστου 14.

Ἀθῆναι.

Προϊστάμενος Τυπογραφείου

Δ. Παπακωνσταντίνου

Μαυρομυχάλη 176

Χειρόγραφα, δημοσιευόμενα ἢ μὴ,
δὲν ἐπιστρέφονται.